

Зариново Два береги

Василь Мунеса

Символи села Заричова
Автор Василь Мулеса
Художники Іван Купар та Йосип Бабинець

Герб

Прапор

Робіно.

Дорога дорога

Від рідного порога

нас у світ повела...

Багато нас не вернулося-

серце згадало й стрепенулося...

В.Мулеса

Василь МУЛЕСА

ЗАРИЧОВО.

ДВА БЕРЕГИ

Big витоків — до сьогодення

Історико-художній нарис про село Заричово

Ужгород
Патент
2009

ББК 63.3(4Укр-4Зак)

М90

УДК 94(477.87)

Книга Василя Мулеси “Заричово. Два береги” присвячена селу, де народився і виріс автор, його історії і сучасності. Вона просякнута любов’ю до рідного краю і до людей, що споконвіку населяють його. З притаманним йому м’яким гумором і ліризмом автор змальовує найбільш яскраві особистості, які закарбувалися в пам’яті селян, подає хроніку минулого через призму письменницької уяви. Книга супроводжується великою кількістю світлин, що ілюструють друковане слово і допомагають читачеві створити найбільш цілісний образ одного з найдавніших і найцікавіших сіл Закарпаття.

Для широкого кола читачів.

ISBN 978-966-8760-58-7

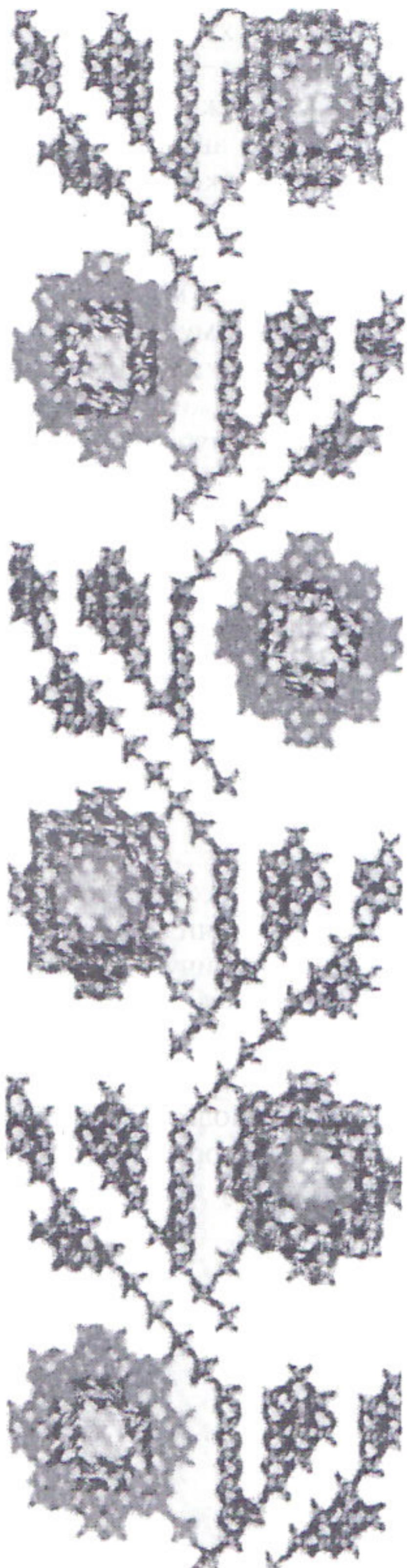
© Мулеса В., 2009

© BAT “Патент”, 2009

Передмова

Ова береги, та доля в них одна. Бо ж як не можна роз'єднати кров і тіло, так не роз'єднати того, що назавжди об'єднав Господь. Важко сказати, хто кого першим обізвав “заводянином”, та ще важче сказати, хто був першим й із котрого берега. Але достеменно відомо одне – ми діти Господа й тих Білих Бузьків і Білого Правила... Правила Віри, Надії й Любові, з якими живемо на тих берегах з часу, коли Всешишній осінив наше тіло священним Духом!

Не кожному сподобається ця книга. У ній, шановний читачу, ми зазирнемо в історію мого й твого рідного села Заричова. Зазирнемо очима Правди, якою б вона не була. І, перш за все, будемо пам'ятати, що за сказане слово потрібно відповідати і, у першу чергу, перед Богом, власною совістю й людьми, перед тими прийдешніми поколіннями заричувців (вибачте, мало не забув, “фарійонів”, – і хто ж бо й коли нас так нарік, а як приліпилося до сільського тіла), що прийдуть після нас і не будуть клясти кістки Автору, а може згадають “...незлим тихим словом...”. Візьміть, мої друзі, бодай зерно з цієї книжки і засійті власне поле: посадіть зернятко – вродить колосок. Але не забуйайте, мало посадити – плекайте його, бережіть, захищайте, бороніть, тримайте гострими і свої сокири, коси й серпи... Повірте мені, коли нива щедро вродить, завжди знайдеться той, хто не сіяв і не орав, а хоче масно й солодко пожити. Так було вже не раз... Бережіть наше заричувське зерно і нашу землю, маленький шматочок землі з великої української ниви.

Для тих, хто читатиме цю книжку з олівцем і буде “лукаво” глузувати, хочу сказати – історична правда завжди слабша за художню (а буде в ній і така). Художню правду диктує історія і Господь, бо саме він вселив у душу й тіло автора той світливий дар, дав йому той Талант, який автор не має права закопати, за який він мусить, коли прийде час, відчитатися перед Тим, хто йому його дав. Ось звідки береться художня правда. Це я кажу для тих “вчених” і зарозумілих істориків і критиканів, які мають знання, але не мають Божої благодаті – сила Всевишнього не осінила їх. Тому вони й мудрють.

У цій книжці по краплинках зібрано й задокументовано історичні факти, спогади старожилів – живих і тих, що відійшли, світлини відомих й невідомих авторів, публікації з періодики, авторські матеріали журналістів, письменників, дослідників, науковців, використано архівні матеріали з фондів Закарпатського обласного державного архіву, СБУ, матеріали сімейних архівів жителів Заричова.

Всім, хто залишив свій слід на землі, звернув увагу на моє рідне Заричово, незалежно у який спосіб, доземний уклін й моя авторська подяка.

Отож двома берегами, від Червеного Берега й Дверника, охопивши крилами Лази, Ославку, високу Кичеру, Великі Вершки, а ними через Лавкову і Брища, Чоло, поза Ховп, Кучнір'ювов і Пелиповим, Троніщаковим і Вучісткам, Пудкороставцьом і аж Долу Заводу через Муранини... Та призупинимося пуд Брановов і присядемо біля студника, пуд Прислупом... Там, за ґрунком, вже сімеряни, а за темною Ославкою світиться шлях на Перечин... Там Тайня. Керецманова загорода. Мало хто з молодих селян знає, що ця місцевість колись давно належала заричувцям, там жили заричувські люди. Тільки минулого року відновилася історична справедливість. Тайня та пожежна частина, транспортний цех, що розмістилися у цій місцевості, теж стали надбанням села.

Мою книжку потрібно читати уважно. Події, історичні дати, факти я намагався подати через образи своїх героїв, через штрихи і замальовки, вплів їх у авторські матеріали. Хто допитливий – знайде те, що шукатиме.

З Богом у дорогу!

Автор

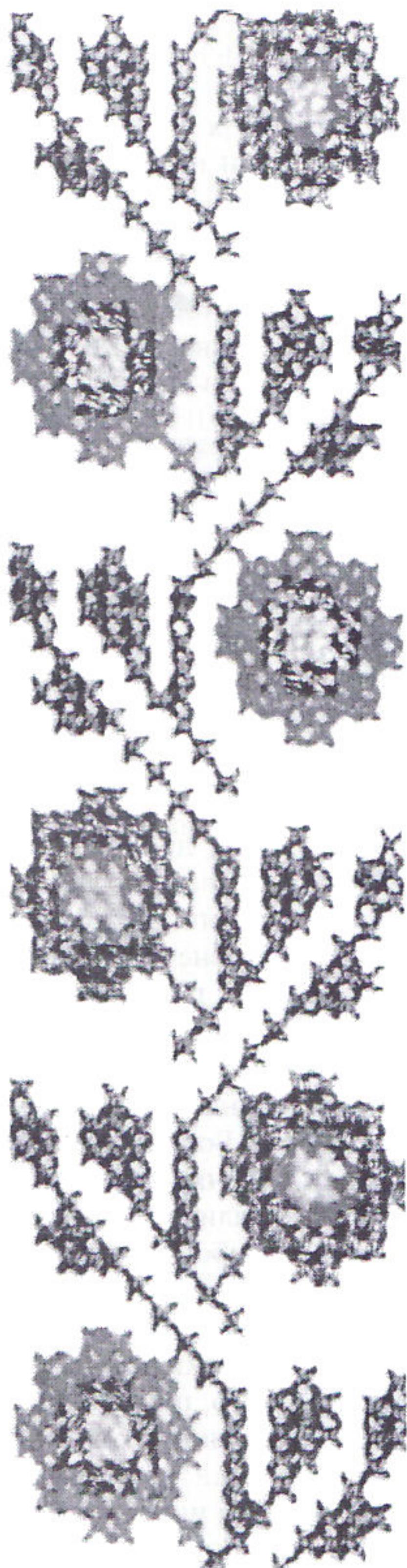
Від легенди до дійсності

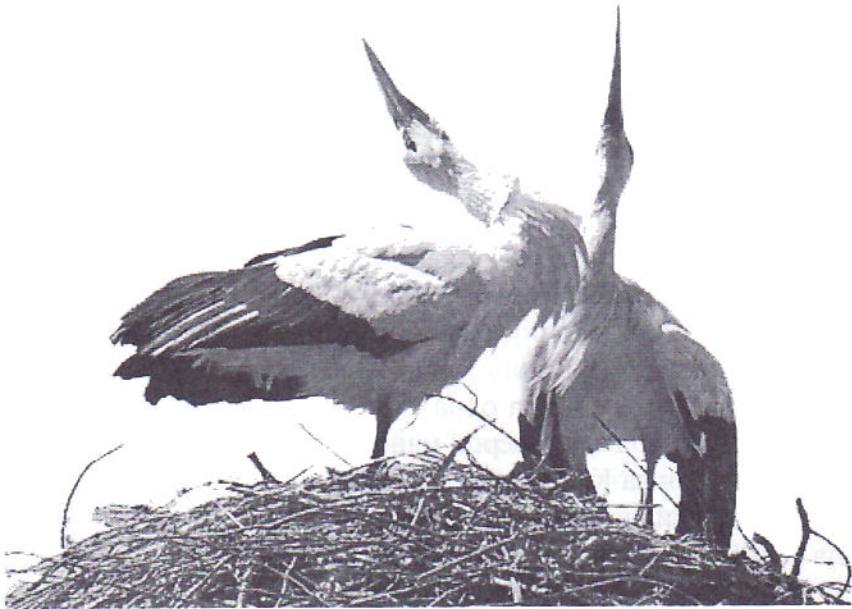
Легенд багато, а правда одна. “...Кажуть люди, що перші майбутні заричувці селилися на Кодабинах. Як би то узнати, дитино?” – дивне і непросте завдання поставила мені колись моя мамка Олена Бодак-Мулеса. Важко було справитися з ним, довго шукав я на нього відповідь. І нарешті знайшов. Послухайте...

Білі Бузьки довго носили мій народ великим світом, але ніде не знаходили такої землі, що була б гідна величі великого народу. Та коли пролітали над Карпатами, над нашими Кодабинами, за переказами, саме там поселилися перші майбутні заричувці: гори зачарували їх, великі, широкі луки, п’янкий цвіт незайманих квіток, солодкий цвіт білих акацій... Довкола – ліс і квіти. Уж-ріка була така велика, розпрацнута від Ославки аж до половини Березника, що ніде було стати. Та коли з віками вода спала, коли втекла від Ославки і Березника через мокру Мочаръ широкою Таблою, аж до Пудкороставця, люди буковими нетрями спустилися з гір у долину...

Уж бере свій початок у Бескидах. Як пише Михайло Лучкай, з “...Бескида витікають відомі три річки, а саме Сан, Дністер і Уж, дві перші беруть напрямок на північ..., а Уж – на захід, зливається з Лаборцем (легендарний князь Лаборець дав назву річки – В.М.) і Ондавою, утворює Бодрог, який біля Токая впадає в Тису”.

Давно це було...

«Село білих бузоків» Уривок з повісті

Мам, де синій Уж прощається з Червеним берегом, де високий Дверник впивається його прохолодою, а широкі, вічно мокрі Лази поять його кадувбою водою, де синя Ославка і неблизькі Кодабини цілються з сонечком і шлють травневі блискавиці великому Чолу і Великим Брищам, а ті, понад Bixy, через Клинкув, Малий і Великий Вершок аж на Грудійову, — перегукуються зворами-потоками Кунського і до самого Заникува, там розкинуло свої орліні крила мое, друже, та і твоє село, село Великої України — Заричово. Село Білих Бузьків, що злетіли невість коли, якого року Божого з липневих кудлатих хмар, принесли на своїх дужих крилах дрібочку великого племені Білих Хорватів...

Бузьки сіли на Кодабинах перепочити. Широченні білі крила втопилися в густій, глибокій траві.

Вожак став на велику копінку, сплигнув з білого крила високий, як столітній явір, з білою бородою, аж до самої землі, дід. Точніше, і не дід, бо це була тільки борода — все інше нагадувало витканий на білому полотні образ святого, що зійшов з білого церковного крижа і став посеред храму. Звали діда Білий Правіло. На дивний знак бузьок затанцював, птахи склали крила — люди розсідались у траві. Правіло підняв руки вгору — небо створилося, і пішов густий, теплий-теплий літній дош. Зовсім не мокрий. Земля ловила у пригоріщі величезні краплі, вмивалися сухою водою земляни,

обнімаючись, цілували один одного, не тямлячи, що ж то за сила заставила їх радуватися небесній стихії.

Радувалися і бузьки — знову знялися у височінь і довго кружляли над мокрою нивою; сіли на зелену вмиту траву, дивуючись, чи не вперше, з людської суєти.

— Тут будемо жити! — радісно вигукнув Правило, розпростер руки на всі великі Кодабини, ніби намагався обняти великі сині гори з їхніми кучерявими хребтами, долинами і потоками, мочарями-поточинами, що вирували кришталем чистої води, ведмедями, рисями, кабанами, вовками з їхніми виводками, що вже шкірили вічно голодні білі ікла на свіжу кров. Все довкола радувалося життю, а бузьки засумували. Німими білими горбками, підібравши під себе довгі ноги, мовчали. Ніхто не міг збегнути того мовчання. Мовчав вожак. Закинувши голову на біле крило, дивився, як кудлаті хмари чешуть маківки бучків, пливуть за край землі. Заплакав. З великих очей текли диво-слози. Де падала-стікала велика краплина-слозина, там ставалася велика студничка. Олені і кози обліпляли воду, жадібно тамували літню спрагу. Студничок було багато, води вистачило всім. Звірі не боялися людей, люди не боялися звірів. Усіх народила одна мати — земля. Правило взяв у великі ручища крихітне, ще мокре від материнської плоті, телятко, довго роздивлявся, обережно поклав на слабенькі ніжки, тваринка швидко знайшла мамину цицьку... Правило посміхнувся... Вожак ще дужче заплакав... Потекла від тих сліз Кодабинська поточина... З того часу тече і не висихає...

Дійсність

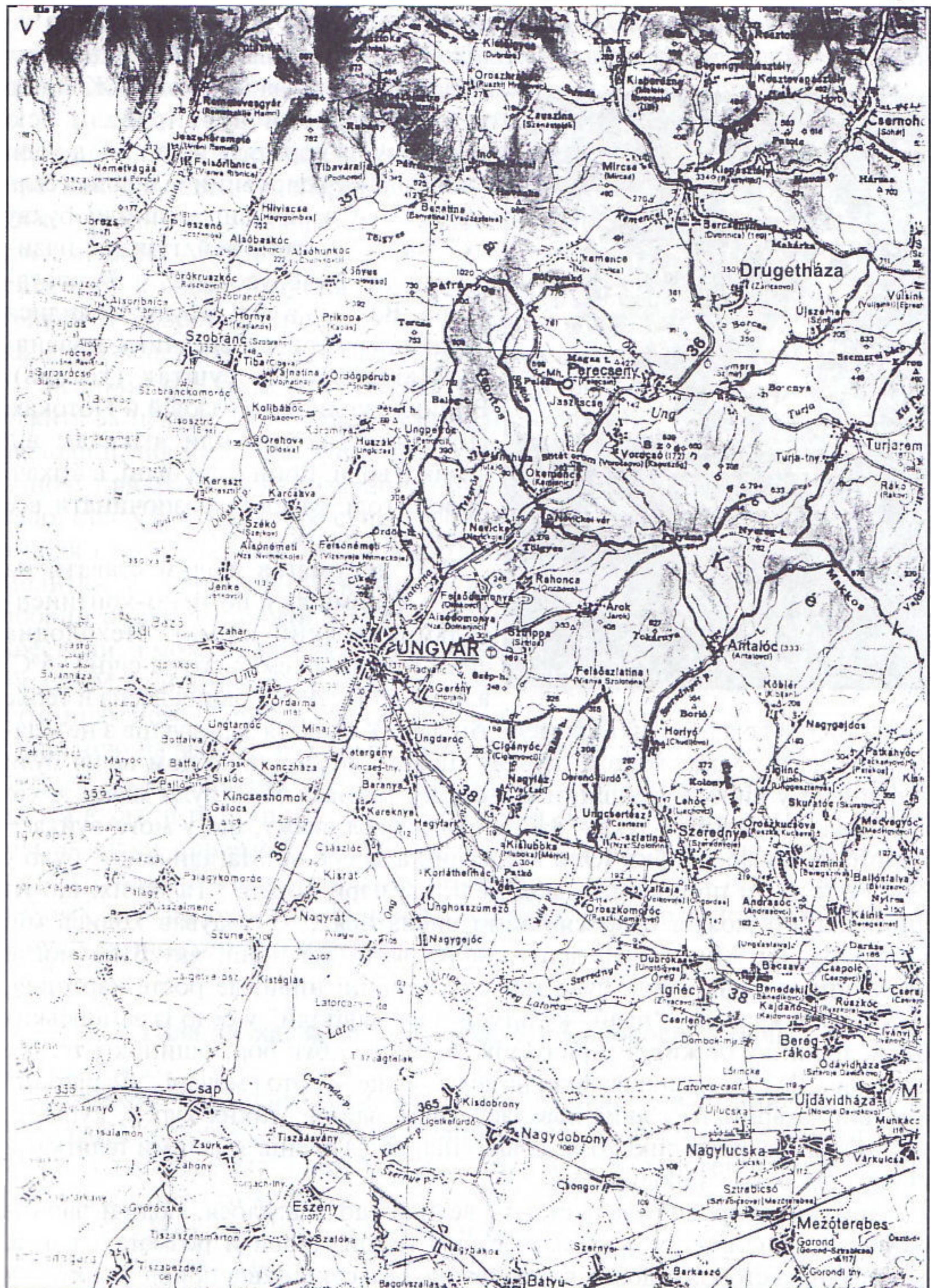
Заричово – село Перечинського району, що розкинулося на північному заході Закарпатської області. На географічній карті світу має такі координати:

- $48^{\circ} 44'$ північної широти;
- $22^{\circ} 20'$ східної довготи;
- 165 метрів над рівнем моря.

Хати притулилися до теплих сонячних горбів, привітно дивляться, як лінивий, благий у добру днину Уж несе свої води на нижні села. Теплі й рідні заричувські Горби – це для заводян (за течією з правого боку). Тягнуться ці горби від Циганського потока аж до високої, вічно хмуравої Ославки. Хмуравої, мабуть, тому, що, як сповіщає легенда, саме з неї через Червений Берег колись Білий Правіло вивів заричувців у долину до ріки, з лісу темного, холодного на зелено-гарячі ниви. Правий берег Ужа – це чепурні будиночки одної вулиці – Заводянської, а тепер Ужанської. Різні назви мала вона у різні часи, та Заводянською лишилася до сьогодні.

Правий берег вигідно відрізняється від лівого. Він при головному шляху села – дорозі, тепер вже міжнародного значення Ужгород-Самбір-Львів. Певне, цей шлях був прокладений ще тими білими хорватами, що пам'ятали і Велике переселення народів, і тими, хто тікав й ховався від диких орд вічних степових кочівників, мечів “цивілізованих” римських легіонів, які теж рубали наші гори й долі. Заводяни не мали потреби випробувати велику ріку Уж (того часу вона дійсно була велика і повноводна). Аби потрапити у світ, заричувцям треба було впоратись з великою водою. Та була одна дуже суттєва причина, через яку мало хто селився “за водою” – відсутність землі. Суглинок пагорбів, над якими висів ліс, не обіцяв ні жита, ні пшениці, не обіцяв хліба. Та було вдосталь риби й дичини. Ліс й ріка годували тих, хто знався на полюванні, хто подружився з природою.

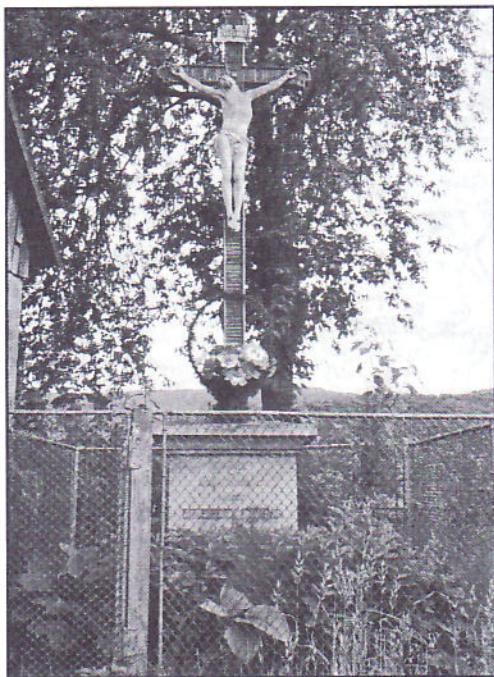
Лівий берег Ужа – це простір. І землі більше, й річка недалеко. Звірини теж достатньо. Та більшість клаптиків теперішньої родючої землі тоді завгайла велика вода: тови, мочарі, болота, що при весняних і осінніх паводках зливалися у велике море, лякали людей. Неслося це марево води з такою силою й шумом, що люди тікали на горби. Саме після таких катастрофічних паводків сміливці, що наважилися селитися у долині, втрачали все, а інколи навіть й життя. Так зникло і Старе село, залишивши по собі загадку – хрест на Тоці неподалік Кадувба, що на Лазах.

Фрагмент військової карти Закарпаття кінця XIX – початку XX ст.
і на ній Другетгаза (Заричово)

Тікала вода, тікали й люди. Колиби, а згодом хижки, з'явилися на Голиці й у Волосові, а деякі старожили кажуть, що у Волохові, теперішньому

Волосові, давно жили волохи. Жили до того часу, поки не вирубали всю тополину на қоритята й лошки, а коли залишили без сировини — пішли з села волохи... А заричувці замінили букву "х" на "с" і став той гуштак називатися не Волохувський, а Волосувський. Волохів в селі забули. Селилися люди на Грінгові й Березнику, появився Магадувський гуштак (хотарь). Виники колиби у Гедзовій й Потоках. Поселяни не заздрили втікачам від великої води. Вони були бідні, а втікачі просто голі. Мусили розпочинати все з самого початку.

Бог допомагав людям ставати на ноги. Допомагав й помірно-континентальний м'який клімат. Нехолодна зима (середня температура січня -5°C, а липня +18-20°C), рання весна й тепле

літо сприяли розвитку скотарства — головного заняття заричувців з незапам'ятних часів. Коза, корова, курка, кішка й собака, а згодом вівця були головними у вінку буденщини сільського газди. Коней було мало. А хто мав коня — був багач-дукач. Забігаючи вперед скажу, що у моого вуйка — рідного брата моєї бабки Юли Мулесані, а за собою Магадички, — було у 1944 році, коли прийшли визволителі, дві пари коней. “Та таких, що на спині одного можна було спокійно виспatisя”, — згадував колись мій батько Василь Мулеся. Не існувало тої ваги, тої ноші, яку б не могли витягнути ці коні. Землі було мало. Теперішні ниви, де росте картопля, кукурудза й квасоля, “пізні” культури, що “завітали” у село із заморських країн, поліпшили життя заричувців. А до того був бор, ошипок і те, що давав ліс. Ліс і чагарники давили на село. Та ще болото і мочарі. “Фарійони” чистили чагарники, у яких ховалася хмара зайців, диких курей, куріпок, руді лисиці, кабани, дикі кози, вовки, цілі стада оленів з малими телятками вживалися разом з людьми.

Гармонія природи була настільки велика, що, здавалося, люди й звірина жили одним спільним життям. Ягоди і гриби, трави й розмаїття квітів, цвіту були на сторожі здоров'я заричувців. Сільські знавці природи лікували ними людей. Але мало таких було. Хто знався на силі трав і квітоцвіту, хто міг знайти “карпатський корінь життя”, знав мову й умів слухати природу

— ті були сільськими “лікарями”. Одним з таких був і мій вуйко Микулка — Микула Бабинець. Микулка — бо був дуже малий на зріст. Один з 15-ти дітей моїх прабабки й прадідика Юлії та Михайла Бабинців. Вже я затямив ті чудеса цієї незвичної людини, що була вуйком усьому селу. Я переконаний, що такі особистості були у селі з незапам'ятних часів, але легенди про них, на жаль, не збереглися. Мушу віддати честь цій людині і всім тим, про кого не дійшла до нас згадка. Микула Бабинець — малий солдат двох держав: Австро-Угорщини та Чехословаччини. Малий на зріст, та сила була в ньому наддужа. Величезні чорні вуса, чорний калап, чорний гейрок й добротні, заправлені у добротні ялові чоботи ногавиці. А за калапом — перо із сойки. Таким пам'ятає його село до сьогодні.

Великий віз, тягне його велика біла кобила Сірка, а щаслива дітвора біжить за надувайлами-свистульками й солодкими когутиками, кліпають молодиці, посміхається вуйко й продає з воза різний крам: нитки, мило, жіночі прикраси, всяку всячину міняє на ганчір'я, а коли Сірка обійде село, стає у борозду й оре сільську ниву, тягне, кому треба, дрова, урожай з поля і всюди встигає вуйко. Село вже спочиває, готується до вечірньої молитви, а вуйко міє руки, бере в руки гуселки, одягає білу сорочку й добрий анцук і спішить у Потук або на Грабля. Там чи деінде весілля, хрестини, а може і савтирю комусь треба читати. Біжить, спішить помогти людям Малий Микулка. І всюди встигає: він староста цілому селові. Таким затямило його Заричово й ще довго буде пам'ятати. Бо кому він був старостою на весіллі, той довго розповідав своїм дітям, а ті — своїм, що то була за цікава людина, що уміла слухати й знала мову птахів. У нього в клітці в хаті й під стріхою на горищі жили голуби, гирлиці, маленькі, не знати звідки привезені, жовтогруді папуги. Дивак був Микулка. Він не тільки слухав пташок, він вмів по-їхньому говорити. Таких людей не забувають. А ще був страшений фігляр. Одну історію з життя цієї людини я мушу розповісти вам, шановні читачі.

Ціла казка, як Микула Василя Сорокового лічив

...Було це тої пори, коли сяги рубали. Дужий, але лінивий Василь найнявся на роботу сяги рубати. Приихтувала йому дружина добрий обід, склала у тайстрину та й спровадила у ліс. Увідів ту тайстрину його цімбор Михайло... Двічі го кликати не треба було.

— Ідеш, Михайле?! — рикнув Василь.

— Іду, Василю, іду.

Михайло стягся з пеца й вдарив бочкорами по снігу за Василем.

— Василю, не тягне ті плече тайстра? — тихо заговорив.

— Йой, йой, Михайле, ці не тягне! Але почекай мало, дуйдеме хоть до Грабля, бо моя вуцополяня позераться за мнов, ці не сядеме собі десь перепочити.

Цімбори минули вулицю, залишили за спиною Грабля. У Свуніжі вже гризли твердого бука гострі пили, чулося гупаня довбнь, а подекуди сині димки вилися до синього зимового неба. Білі шайти лягали у штапи.

— Знаєш, Василю, досить скорось ме прийшли, а сонце, позирай, уже поза Великим Вершком. Тебе ноги не болять? — першим обізвався Михайло.

— Болять, Михайле, болять, а що робити. Видиш сам, мушу ся мордувати, бо моюй треба гроші, а не мое здоровля.

Василь спом'янув про солонину. Михайло ще ближче сунувся до нього. Присів. Але був ще більший нероба-дербалъ, розтягнув рота на весь ліс, позіхнув.

— Щосьім ся не вуспав, Василю. Ану вкаж, ці жовта у тя солонина? Старої ти дала ці уже з нової?

— Та яка вже є, неборе, лем помало дала. Але пахне... За часноком пахне.

— Ага, пахне, пахне, за часноком пахне.

Василь витяг з тайстри великий шмат сала, прикурений на горищі, великий оципок і велику цибулину.

— А дос ті мало дала. Скупа у тя жона. Могла і більше одрізати...

Василь гострим довбалом одрізав цімборові добру скибку біло-рожевого сала. Михайло промкнув його одним подихом і смиренно, як малий голодний песик, благаючими очима дивився на те, як Василь пожирав величезні шматки сала, закушуючи цибулею, присмоктуючи, прикушуючи оципком, облизував масні величезні пальці. Зимове низьке сонце почало хилити до лісу. Василь відрізав свинської шкіри і Михайлові. Трохи присолив, протягнув:

— Їж, хлопе. То м'ятка і файно припичена желізами, колим паця палив.

Михайло засунув свинський бучкур у рот і почав безнадійно жувати. Білі зуби не могли справитися зі шкірою.

— Мнятка, мнятка, така, як талпа на твоїх деревлянках, — попік Василя.

— А ці знаєш що, Василю, нись уже не пуйдеме різати сяги. Позирай, де уже сонце. Кіть вже лем такої, та завтра зрана встанеме, возьмеш солонини, та кіть ся хопиме, та й тото щось ме нись втратили — наженеме. А нись вже що, Василю, будеме начинати. Мало ще посидеме, а заки дому зась — та й вичур буде.

Василь протягся як коцур, а голодний Михайло жвав тверду-претверду свинську шкіру. Михайло розкурив вогню, а Василь грів величезні ружові пальці, ловив буковий дим й язички теплого полум'я. Солодкий димок у лісі, через який вже пролизувалося червоно-біле сонце, що сідало за ґрун. Який то добрий огник у лісі! А ще кіть челядин ситий та ще би го дащо і закортіло.

— Ти як думаєш, цімбор, кібы дака газдиня, ти би її погладив?
— Йой-йой, то не сяги різати.

Та Михайлу було не до фіглів — голодне черево бурчало. Скрутило у череві й Василя. Друзі дивилися один на одного, не розуміли, що сталося. Ноги були ще на Граблю, а голова — у горцьови. Михайло летів додому їсти, а Василь біг у поточину, розв'язуючи мотуз, що тримав довгі білі ногавиці. Василь не встиг у поточину, а Михайло пропав на Граблю.

Сягарі довго сміялися з голого Василя, що прав у потоці білі ногавиці. Не спав цілу ніч Василь, мучився і цілий день, бігаючи по загороді, а на другий день прийшов до Микулки Бабинця.

— Біда, Микуло, біда. Помагай, — ричав неборак. — Черево ня ріже, спасу мі ние. Мучуся уже два дни.

— Од коли, од коли, Василю? — усміхнувся “дохтор”.

— Од вчора.

— Чув ім, чув, ходивісь з Михайллом сяги різати.

— А, бодай пропали, — полетіла вгору велика ручище і стряслася зимове холодне повітря. — Най пропадуть, кіть ся маю так мордувати.

— Та чому не кажеш, що сам з’ївісь полотку солонини, а Михайлу давись жвати шкуру?! Та най бы в і він їв, тебе бы нись так не боліло. А як прийшовись, та ті поможу. Утворь рот.

Микула подивився Василю в рот.

— Великі зуби маєш, великі, зачекай.

“Дохтор” зчезнув у хліві. За хвилину вернувся з висівками отрубів, заколотив у великий дерев’яній ложці великим пальцем. Василь стояв із розкритим ротом, Микула висипав місиво у глибоку прівру величезного рота.

Микула Бабинець, крайній зліва, з братами (зліва направо): дядь Андрій, канадський мільйонер Юрій, угорський Модьор Вітейзь Михайло та чеський столяр-різьбяр Петро

— Оближ ложку і промкни, неборе. Зажмур очі і не позирай. Но видиш, знаєш сам як.

Не минула й мить, Василь проварив:

— А знаєш, Микуло, маєш правду: уже мі легше. Ще м у тя у дворі, а вже ня черево не болить.

Василь пішов, а малий Микулка довго ще сміявся зі свого дохторства, крутив чорні вуса, вернув до стайні чесати худобу.

...Як то було насправді, знали вони двоє. А я розповів уже й вам те, що почув від свого батька...

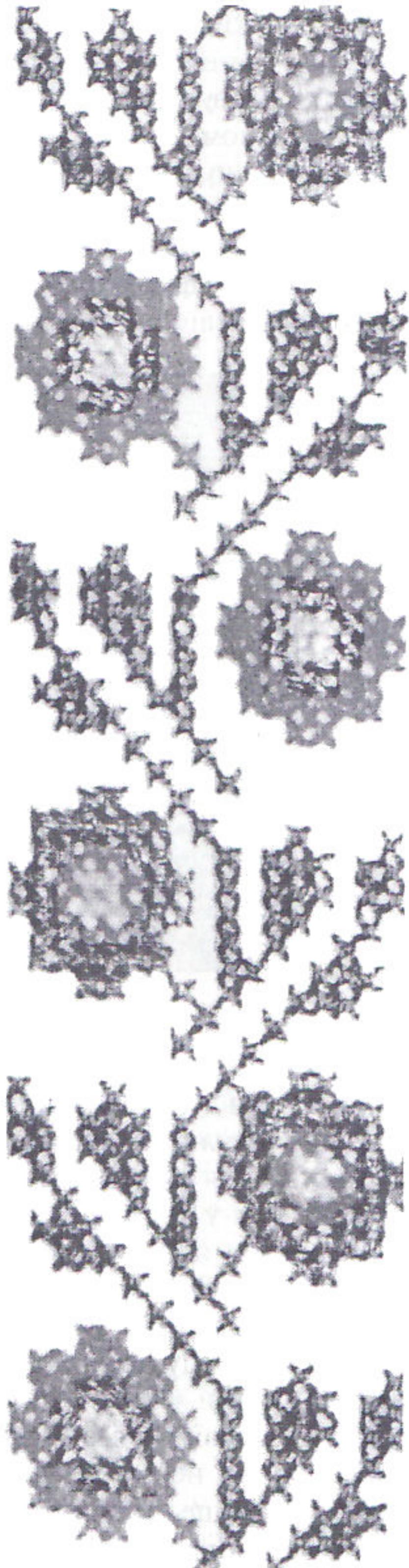
І тоді, і зараз живе Заричово дружною родиною. Нерозривно пов'язані вони із своєю землею. Коли та земля була нічийна — чистили пасіки, спалювали чагарники, ціluвали землицю своїми мозолястими вмілими руками. Ходили по тій землі бочкорами, ціnuвали її за те, що годувала їй давала життя.

Та недовго — прийшли псоглавці й пазурями та зубами вирвали землицю з рук. Надовго вирвали. Першими були мадярські прихудчі люди, за ними прийшли австро-угорці, за австро-угорцями — чехи, а за чехами впала на заричувську землю кара Божа — колгоспи. І ніколи більше, аж до сьогоднішнього дня, земля не була у руках тих, хто на ній народився, коли людям роздали так звані паї. Це сталося у 2001 році. Одна мотика і дві руки! Як обробити землицю, що з нею робити сирохману-селянину, з якого “рідна” радянська влада вибивала протягом 50 років дух господаря, газди і товкмачила у голову, що робити треба не на себе, а на “колхоз”: “Бодай ся закляв!” — говорив кожен у селі... Паї впустіли, рук мало. А ті, хто би міг робити, повтікали у світ: на чехи, мадяри, Португалію, Європу за копійкою, доларом, покинувши, як сто років тому зробили їхні діди рідну землю... І вона заросла бур'янами...

Віхи історії

Заричово, як і вся Перечинщина, Закарпаття йшло до сьогодення відомими історії широкими шляхами й невідомими вузькими путичками. Одні давно поросли драчом, а інші стали широкими дорогами, якими село й сьогодні йде у світ. Одна з цих доріжок веде, мабуть, в часи Першого Болгарського царства та Великоморавської держави VII-IX століття. Я переконаний, хоч і не маю документів, що вже у ті часи на заричувських горбах жили люди. Та можу стверджувати, що після нашестя мільйонних орд угрів, закарпатці вже жили на цих землях, обробляли їх своїми мотиками, сіяли пшеницю. Це я для тих, хто вважає, що нашу землю заселяли вихідці інших народів. Густий непрохідний ліс, великі річки, непрохідні болота відділяли й боронили нас від нашестя ординців. Та все ж мадяри врізалися в ліси й гори. Дойшли вони Заричова. Вже достеменно відомо, що IX-XIV століття було “золотим” часом історії села. Саме тоді за відсутності чужинців формувалася культура, ментальність, характер заричувців, їх світогляд. Тоді кожен самоусвідомився і знайшов себе в самому собі. Не покладаючись ні на кого і ні на що, розносячи свої молитви до Бога, заричувці тихо й смиренно приймали все те, що посылав їм Господь.

Та погрішу проти істини, коли скажу, що село самоізолювалося від світу. Це було вже неможливо, адже верхом села, Верхами, стелилася одвічна, так звана Жіванська, путь. Тягнулася вона від самого Ужгорода-Унгвара

до Лютянських верхів. У село забігали прихудчі люди. Одні з них селилися, осідали у Заричові, а інші йшли з Богом далі. Саме у ті століття почала викристалізуватися заричувська громада. Десяток сімей, у яких майже кожен кожному був (та й тепер ще так залишається) родич, створили так званий заричувський “фарійонський” характер, який не спутаєш ні з дубриницьким, ні з сімірським, ні з перечинським, а тим більше гірським вільшанським. Заричово берегло себе і своїх людей. Тут свої любили своїх, женилися й одружувалися на своїх. Й марними були потуги того, хто зазіхнув би на заричувську молодицю або легіння, не пред'явивши свій

Заричувська хата початку XIX ст.

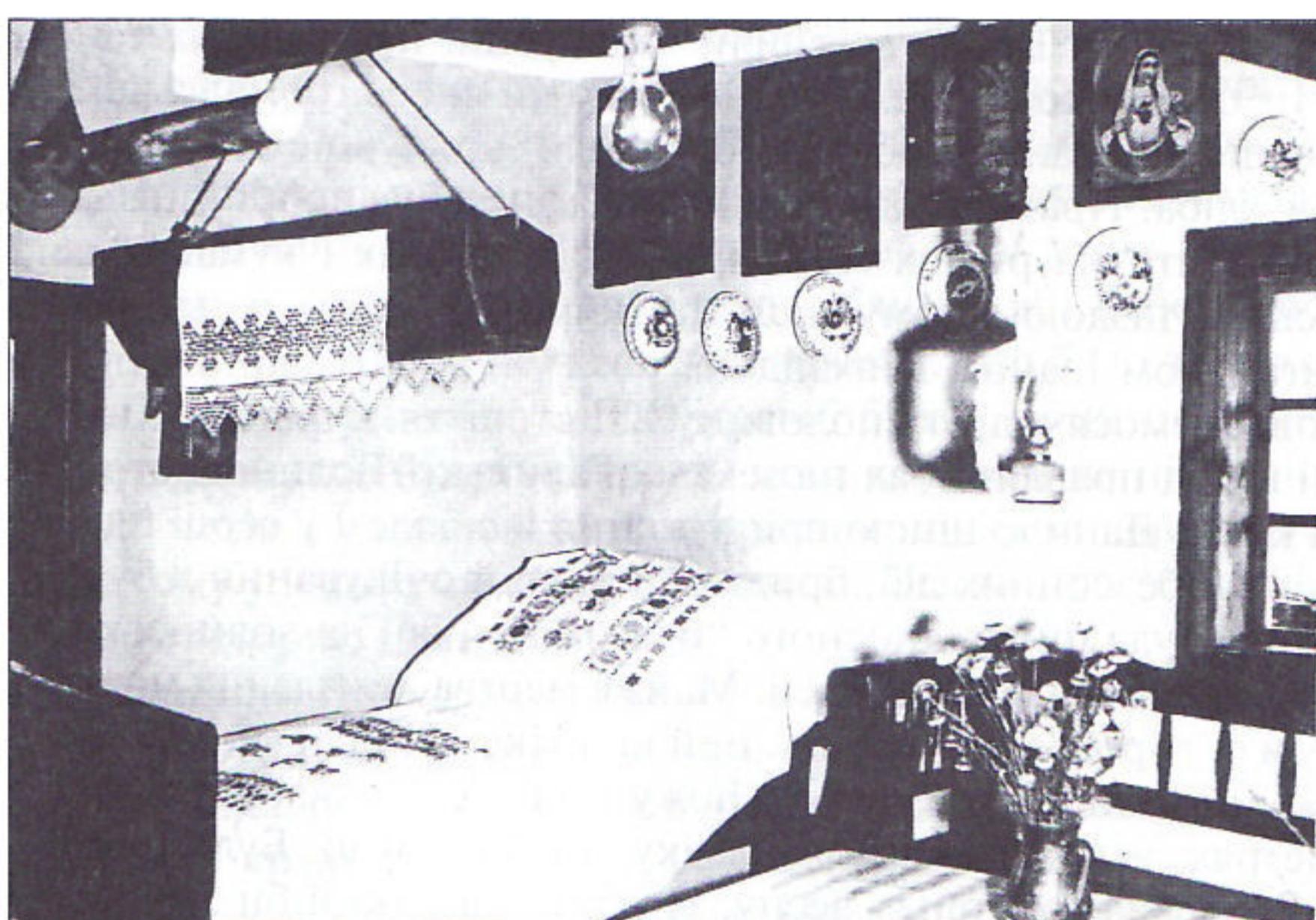
газдівський “паспорт”. Тут кожен повинен був мати свій корінь і свою сільську правду. Тут старійшина села мав дати дозвіл на те, аби прихудчого чоловіка “взяли” у село. Правда, були поодинокі випадки, але вони різко засуджувалися як офіційно старостою села, так і не сприймалися й не допускалися у родинах.

Заричово, як і більшість сіл Ужанської й Тур'янської долини, жили у той “нічийний” час на “нічийній” території, як говорять науковці (*res nullis*), автономним і самодостатнім життям. Важко сказати, чи хтось із селян знов чи хоча б здогадувався, що по той бік Карпат проживають їхні єдинокровні брати і сестри і що їхня заричувська земля належить до Давньоруської держави зі своїм князем, яким у той час був Володимир Всеволодович.

Так вічно не могло бути. Що не століття, вільної землі ставало все менше і менше. Завоювавши долини, мадяри почали експансію у гори. Вони встановили засічні лінії верхом карпатських хребтів, фактично

загарбавши землі Галицько-Волинського князівства. Якщо великий князь Роман ще якось реагував на такі зазіхання угрів на нашу землю, то його син, князь Данило, вже був обтяжений проблемами збереження власного князівства від зазіхань поляків, татарів, литовців. Його сили було недостатньо, аби захистити часом столицю чи князівські городища, не те що таку далеку “провінцію” як Закарпаття. Точили князівські сили й міжусобні війни, йшла боротьба за престол між родичами. Не до Карпатської Русі було Данилу, а згодом Володимиру. Він не зміг захистити свій народ, що тільки майже через тисячу років звільнився від завойовників

На цій постелі народжувалося, колисалося
і йшло у вічність минуле Заричова

і став жити в одній єдиній світлиці, ім’я якій – Україна. У той час наше Закарпаття стало називатися Угорською Руссю. Щоб бодай якось зарадити українцям за горами, Данило поступив мудро – перейшов зі свитою через Карпати й обнявся зі своїм другом дитинства, угорським королем Бейлом IV. Обчоломкав, притис до дужих грудей, що з того мало дух не вискочив, й попросив про допомогу проти грізного й смертельного ворога – монголо-татарів, що вже палили на Сході землі його братів, князів суздальських, рязанських...

Монголи насідали на Київ, восени 1240 року спалили златоверхий, а навесні наступного врізалися своїми мечами в Карпати. Гострий монгольський спис глибоко вп’явся в тіло Угорської Русі. Чи сягнув він Заричова? Важко сказати. Але я певен, що біля Вовчої ями, у якій рубалися пессі голови (повість “Псоглавці”), були з сокирями й мої “фарійони”.

Заричувський консерватизм, неприйнятність нічого чужого зіграли свою позитивну роль. У Заричово не заплелася монгольська чи татарська заброда, як це мало місце в інших селах Закарпаття. Ви не знайдете у селі серед “печених фаріонів” жодного натяку на кругло-жовту тварь обличчя з розкосими очима. Забродам у Заричові не знаходилося місця. Правда, прижилися цигани, які оселилися у Циганському потоці. Точної дати нема, десь на рубежі XVII-XVIII століть. Спочатку тут зупинились 2-3 сім'ї. Це були Станки, всі родичі між собою. Їхній барон Петро, а згодом Янко були великими авторитетами серед циганів області. Цигани жили в Заричові тихо, мирно. Про них навіть не було чути. Тільки відомий гусляр Янко Плеша та співачка Борка веселили заричувців на свадьбах та хрестинах. Без них не обходилося в селі жодне свято чи якесь громадське дійство. Ці неперевершенні циганські образи розважали заричувців за погарик паленки та скибку хліба. Правду сказати, циган Станко був добрий газда. Мав свої коні, умів грati на різних музичних інструментах і кумався не з одним заричувським газдою, у тому числі й з моїм нанашком, сільським колгоспним бригадиром Іваном Шахайдою.

Та повернемося у другу половину XII століття. Спалена Київська Русь. Смерть і голод правлять бал на землях Галицько-Волинського князівства. Мудрий князь Данило ціною приниження й з болем у серці йде в Орду. 25 безславних й безсонних діб, бридкий кумис й очікування в будь-яку мить смерті. Така була ціна відносного “благополуччя” на волинській землі. Та це не стосувалося Угорської Руси. Майже мертвa лежала під монгольськими копитами Угорщина. Король Бейла втік, заховався у чужих краях, принижений Данило очікував на Божу милість. А закарпатці поховалися в горах, нетрях, чекаючи на Божу ласку. Та її не було. Були сморід, кров й смерть. Всі чекали на теплу весну, теплий дощ, який би змив все це горе, поніс з великою водою страждання до самого Дунаю, аби втопити у морі.

Бейла IV не наситився кров’ю власного народу. Вже у 1245 році він зазіхнув на землі свого друга Данила. Зазіхнув на велике Галицько-Волинське князівство. Та року Божого 1245-го його війська та війська союзників були вщент розбиті під містом Ярославом. Більше Бейла не наважувався зазіхати на землі за горами, хоча набіги час від часу робив, випробуючи силу русичів по той бік Карпат.

...А Заричово курило тоді синім буковим димом й не здогадувалося, що десь неподалік ллеться кров. Курили колиби, пеклася свинська чи оленяча нога, чулося палене м’ясо оленини й тепле масне козяче молоко, яким до-схочу ласували у лісових нетрях молоді й літні мої пращури. Знову корчувалися нивки, сіявся бор, колосилося жито й маленькі клаптики золотої пшениці. І так рік за роком люди були віддані собі на втіху й Божу ласку. На своїй землі родилися й вмирали, радувалися й журилися. Та головне — молилися Богу, хто як вмів, й віддавали йому подяку, вимолюючи кращої долі.

Я і ти, шановний читачу, можемо тільки здогадуватися, чим ще займалися в той час наші предки. Письмові джерела, загадки про той період

згоріли у вогні часу, а деякі чекають на мене й тебе у величезних пивницях чи архівах Відня, Будапешта, Праги, Естергома чи навіть Парижу. Дещо залишилося закопаним й захованим від ока у товстих старих церковних книгах-метриках, хроніках, буллах, листах. Потрібно мати Боже благословення, аби це відкопати, знайти. Не кожен має такий талант. І я не знайшов тих джерел, з яких би можна було написати правди історії. Можливо дещо і є у Берегові чи Ужгороді, але все це на латині, поцвіло й набрало такого вигляду, що прочитати, знайти заповітне слово “Заричово” важко. Я не зміг. Відтворити той час ми можемо сьогодні тільки за допомогою переказів, легенд, казок, пісень – усної народної творчості. Саме у них збереглися натяки на тогочасний побут, суспільні відносини.

У другій половині XIII століття, коли Угорщина потроху приходила до тями, почалася колонізація всіх земель. Рідко заселені простори Угорщини наповнювали прихудчі люди. Король скористався так званим німецьким правом, яке запозичив у чехів. Він скликав на свої землі “гостей”, яких пізніше почали називати у нас госпітами. Кликав він переважно німців, австріяків, італійців, тільки не чехів чи словаків. Все було зрозуміло: чехи – слов’яни, вони з русичами майже кровні брати, вони не стануть тими мечами й стрілами, що будуть стерегти його кордони на північному сході й півночі. У чехів і словаків було достатньо своєї вільної спустошеної землі. Саме тому у наш край потяглися німці. Ось як про “гостей” (*hospes*) пише відомий історик Іван Поп:

“Колонізація на Подкарпатськув Руси проходила по такув схемі: пан, котрый мав свободні зимлі (мад. *fuldes ur*), кликав “гостя”, но робив тото через посередника (*lokator*), котрый отвічав за заселеня пустих земель. В разных частях краю посередники називалися по-разному: в западнûв – солтис (*scultus*), у восточнûв – кенийз. Посередник мав узначені паном міста заселеня, величину парцел й число люди, “гостьûв”, котрых пан хотъûв мати. Новых поселенцьûв пан освобождав уд ушитких порцій й тых робûт, што мусіли робити діла пана тутишні жителі, на час уд 5 до 20 рокûв. Сисі уловія були записані у договорі, який складався межи кенийзом-солтисом и поселенцом, у т.н. кенизькому листі (мад. *kekenezlevel*). Як минав договорений час, нові поселенці уже мусіли владільцям маєтка ци землі платити порцію й виконовати подаяку роботу (*servituty*).

Пан передавав кенийзови-солтисови судову владу над поселенцями. У перші роки колонізації кенийзом-солтисом быв, як правило, німиць. Пûзніше ним гoden быв быти й збіднілый мадярський шляхтич, в западных комітатах – польський, а у восточных – валаський “воєвода-вайда”.

Бейла IV колонізував наш край, а його товариш дитинства, великий князь Данило Галицький не мав можливості й сили завадити цій колонізації. Він мусив змиритися з долею закарпатських русичів на довгі століття, аж до вікопомного жовтня 1944 року, коли Уж й заричувські два береги скинули з себе мадярське ярмо.

Тихо несе свої води Уж. Його довжина, до речі, від початку до кінця села складає 15 кілометрів. Для допитливих скажу, що це від Червоного берега, верхів'я Лазу, аж до кінця Бранової. Ще тихіше для історії вимерла й щезла династія Арпадовичів, до якої належав і колонізатор Закарпаття. 1301 року помер останній “благодітель” Карпат король Андрій III. Помер, не залишивши по собі спадкоємця. Та з ним не померло чужинське засилля. Мадярська знать заручилася підтримкою хорватських баронів, швидкоруч й поспіхом зnehтуvавши традиціями, коронувала в Естергомі, без Святостефанської корони, 12-річного італійського принца Карла Роберта. Він став угорським королем Карлом I Робертом, розпочавши чужинську династію. Сказати по правді, це був розумний, сміливий, благочестивий деспот, здібний воєначальник, хитрий і не по роках великий дипломат, що зумів протягом десятиліть розгромити всіх своїх ворогів-конкурентів й зазіхальників на угорський престол. Спочатку знищив чеського принца Вацлава, майбутнього короля Вацлава III, згодом баварського воєводу Отто Віттельсбаха. Та найдовше йому довелося воювати зі своїми магнатами, що плели довкола престолу таємні змови. Серед таких були Матуш Чак, Омодей Аба, Копас Борша.

У цій боротьбі для закарпатців блимнув вогник надії на “свого правителя”. На хвилинку зупинюся на цьому моменті. Наджупан Земплинського комітату Петро Петенко уклав з магнатом Мойсою угоду проти короля Карла I Роберта. За його планом угорський трон мав посісти галицький князь Юрій, син князя Лева та принцеси Констанції, дочки Бейли IV. Не судилося. Війська Петра Петенка були розбиті Ердельським воєводою, а сам Петро заховався у Невичанському замку. Сили були нерівні. Напівдерев'яний замок не витримав облоги, й Петенко мусив тікати у Галичину. Відомим є той факт, що у його війську воювали всі мешканці Ужанської і Тур'янської долин. Були там, мусили бути у тому війську, і заричувці. Саме під стінами Невичанського замку була вбита остання надія на свого руського короля...

Хата бідняка після відвідин “псоглавців”
в уяві невідомого художника

Карл Роберт утверджився остаточно. Він почав другу колонізацію нашого краю. Землі розбитих магнатів він роздав своїм прибічникам, серед яких були і Ян та Філіп Другети.

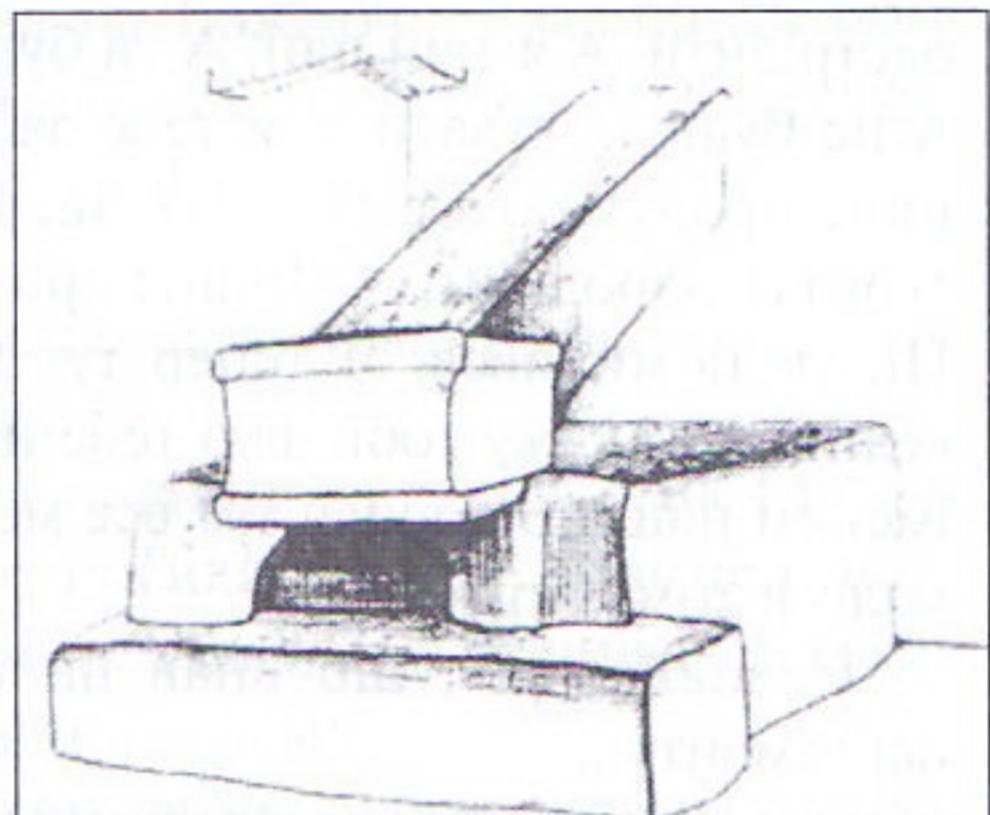
Саме тоді, у 20-их роках XIV ст., село Заричово увійшло до Невичанської замкової домінії Другетів. Тоді воно називалося “поселення Заріча на Унгі”.

Це був “золотий” час для прибічників Карла Роберта (1308-1342). За десятиліття його панування, а згодом його наступника, сина Людвіка I Великого (1342-1382), мадяри укріпили свою державу й остаточно закріпачили вже не тільки долинян, але й горян. Саме тоді верховинці, а я допускаю, що і заричувці, стали кріпаками й батраками на своїй вже не своїй землі. Почався масовий відтік, втеча вільнолюбивих горян зі своїх сіл і обжитих поселень.

Поселення Заріча на Унгі!

Дякую тому краснописцю, хто першим і вперше взяв у руки перо й вивів на білому пергаменті чорнилами назву – **Заричово**. Вічна йому пам’ять! Я не знаю його імені, але певен, що він був доброю людиною. Там, на небі, хай почує він мою молитву за його душу й молитву всіх заричувців. Хай буде йому вічна слава від мого села. Хто міг бути той вчений писар, вчений чоловік, який вмів писати?! Безперечно, писар, священик, урядник, гайдук-воїн, нотаріш, вченик-кріпак чи простий газда... Це не важливо. Важливо те, що ця людина залишила слід на землі.

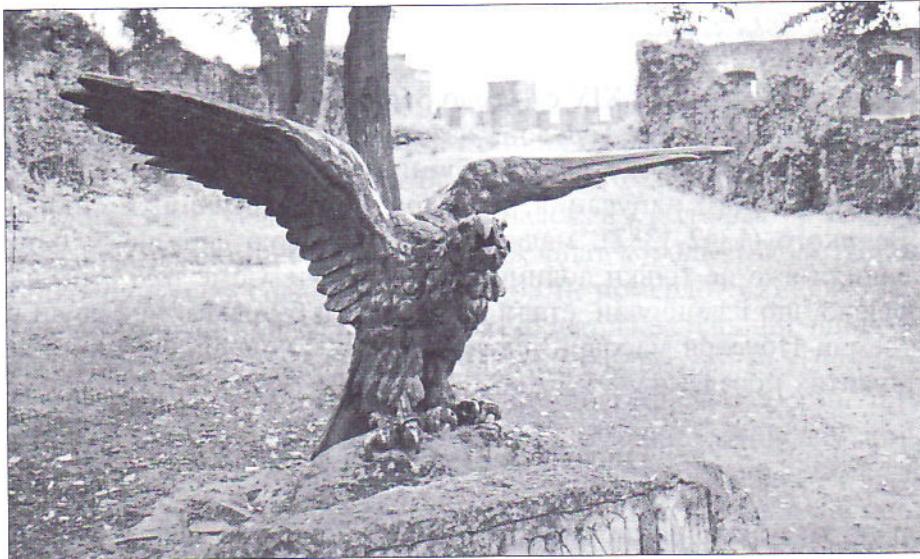
Історик-краєзнавець Павло Пеняк у книзі “Перечинщина – край закарпатських Бескидів” пише, що перша писемна згадка про село Заричово відноситься до 1409 року. І далі він продовжує, що пов’язана вона “...з фактом крадіжки костринським старостою та його волоським спільником череди свиней із села Чертежне, що нині у Східній Словаччині”. У ті далекі часи село належало до Ужанського комітату, тобто жупи, яка була створена королівським указом від 1214 року. Невицька замкова домінія Другетів підкорила собі Ужанську й Тур’янську долини. Під мадярський чорний чобіт потрапило і Заричово. Як свідчать історичні джерела, тоді у 1400-1450-их роках село називалося Zaguchov, Sagycho, Zagycha.

Напівкурна піч у хаті заможного газди, що міг заплатити за “дим”

Голодні й обідрані, запрошені ще Бейлою IV, Андрієм III госпіти, що створили для себе “Збірник прав гостів”, почали нещадно знущатися з вільних, добрих, благих й побожних заричувців. Мешканці п’яти десятків колиб стали безправними й беззахисними слугами-кріпаками.

Щоб передати дух того часу, пропоную читачам скорочений варіант уривку з повісті “Псоглавці”.

“Божий суд” Уривок з повісті “Псоглавці”

— Ти хто, чоловіче? Кажеш, земля твоя? Ти вовк будеш, якого треба одстрілити. А я твій пан. А ти будеш мій слуга: що я скажу — будеш робити. А не будеш слухати — я тебе заб’ю. Ні, повішу, мабуть. А ні, може, щось інше придумаю. Земля, кажеш, твоя, родився ти тут? Ага, поговори. І діти твої тут народилися? Дивись, розумний. А я тоді хто? Твій желлер? Госпіт? Ні, ти помилився. Я тепер тут хазяїн. Іменем твого й моого короля, його величності кажу тобі: даю тебе на суд. Віднині і на віки вічні все, що тут є, іменем нашого короля тут все моє. На, читай. Не знаєш? Твоя біда. Знаєш, мало в тому втіхи.

Незнайомець, що впав на Березини, витяг з пазухи великий сувій пергаменту...

— ...Іменем короля я звершу над тобою суд, “Божий суд”. Винесеш його — буде твоя земля. Завтра у замку його Величності, в Унгварі чекають тебе судді. Не прийдеш — приведуть, як пса приведуть. Там звершиться і твоя, і королівська, і Божа правда.

Напасть пішла з села, залишила в задумі Колесаря. Як довбнею по голові втесав його словами незнайомець. Мусай іти: сиділи в голові слова “Божий суд”.

Ранок. Ще спав замок, дрімали вартові, а під воротами вже сидів і молився “Отче наш” Михайло Колесарь. Чекав, коли відкриють ворота, аби стати перед невідомими йому судцями, перед невідомим йому якимось “Божим судом”.

...Михайло взяв величезною грабовою п'ятірнею, майже впovив нею розпечений метал. За десять кроків від вогню на нього чекала капітула. Велика ганчірка і шкіряна капсула, що одягалася на руку того, хто пройшов випробування вогнем. На десятому кроці Михайло кинув метал. Зашкварчала вода. Запахло палениною. Помічник ката вправно і надзвичайно швидко одягнув на руку пов'язку. Суддя заричав на весь замок. Той крик чули гори, чув повний Уж, долетів він до Буди, вчув'го й Естергом, втопився у Дунай.

— Іменем короля його Величності звершився “Божий суд” над горянином Михайлом Колесарсьом. Всі бачили і всі чули, як це було. Повеліваю! Через три дні зняти накладену капітулу, оглянути руку і, якщо винний вражений вогнем, стяти голову на місці, якщо ні, якщо чистою буде та рука, чистою явиться вона на Божі очі — залишити йому обійстя: колибу, все, що при колибі, землю, де та колиба, ще дарувати життя й більше “Божим судом” не судити. Така воля короля і моя, його вірного слуги — судді Андраша Сакаї.

Суддя одним подихом виголосив вирок, встав, погладив довгий золотий ланцюг, що висів на його масній ший, додав:

— А тепер під варту взяти, до замкової пивниці’го закрити на три дні. Покласти на хліб і воду, раз у день давати, посилити варту. Аби не втік.

— Ті горяни, як вовки: кліпнеш оком — з’їдять, — лащився до судді вдоволений рішенням новий хазяїн Михайлової землі.

Його звинуватили й покарали за спротив, за непокору самому королю. Що там королю! Він став на “суд Божий”, а Бог — вище короля, подумав Михайло. І суд його буде справедливим. Та це і добре. Бог мене покарав, він і змилостивиться наді мною. Скаже, чи я винен. А рука... Та що рука, яка там моя рука? Що буде? Не знаю. Та що то за суд...

Глумилися наді мною. Вони залізо кліщами, а ти його бери руками. О, диво, люди!.. Михайло заснув.

...Михайло знесилено впав на кам’яну підлогу темниці. Два замкові ратники звели його на ноги, вивели на широкий замковий двір. Грубий бубен і ще грубіший бубнаш сколихнули замкову тишу. Принишклі воїни і замкова челядь, удворники і слуги, вільні від роботи ремісники — всі зібралися

Герб графів Другетів. Саме з їх “доброї” волі Заричово стало називатися Другетгазою

глянути на муки, на страту того, хто насмілився спротивитися пану, хто став перед “Божим судом” і мав тримати на ньому отвіт.

— Іменем короля і за законом, наданою мені владою, наказую зняти з руки засудженого капітулу, накладену за моїм розказом три дні тому. Виконуйте!

Михайло поклав руку на стіл. Гострим ножем воїн розрізав тугі соровці, що майже врослися у синю, замотану до ліктя руку. Пов’язка спала на землю. Суддя тремтячими руками схопив Михайла за лівицю, істерично затряс нею у повітрі, обмащуючи долоню.

— Люди! Дивіться, люди! Рана Божа! Рана! Кара! Кара на ньому! Винний! Винний!

Істеричний лемент судді підтримав позивач.

— Рана! Божа рана! — залементував, рвучи коряву долоню Михайла.

— Пане суддя! Де? Де рана? Я, слуга короля, комендант і вищий військовий чин жупи Імре Уйлак, засвідчую перед Богом і людьми, що не бачу на руці цього нещасного ніякої рани. Залізо, зняте зі спису моого воїна і вашим розказом розпечено на вогні й пронесене десять кроків, справна капітула і три дні не торкнулися долоні цієї людини. Я закликаю у свідки Бога і моїх підданих, підданих його святості Папи Римського, духовного отця замку пана Самаї глянути на цю руку й сказати вашій суддівській величності правду, що вони бачать, пересвідчитися на власні очі, що сказане мною — не просто слова, а свята правда. Чи не так, ваша святість? Гляньте-но і скажіть пану судді, чи є враженою вогнем ця рука. Де опік, де короста?

Замок загудів. По рядах пішла хвиля тривожно-здживованих голосів.

— Тишу, прошу тишу! — залементував, виходячи з себе, суддя. — Обидві руки на стіл, такий мій розказ. Я сам розпікав залізо! Я чув, як смердять його пазурі! Я бачив, як вився, як корчився цей диявол під святым вогнем.

— Так, пане суддя. Ми всі це бачили. Але це було три дні тому. А сьогодні я бачу його руки чистішими й гладшими, ніж зад у вашої гладкої, до болі милої Ілони, — пожартував комендант.

— Жарти недоречні, пане коменданте, над суддею Його Величності. Я буду жалітися королю.

— Я теж доповім про ваш суд.

Замковий двір загудів ще сильніше. Все довкола вже кричало на повний голос.

— Чистий! Чистий! Невинний! Невинний! Праведний! Михайло праведний! Волю! Волю йому! Слово короля — закон! Закон і для судді. Король вище всього!..

Роки за роками...

Мак жили, захищали свою честь наші предки. Частіше вони помирали і тільки поодиноких рятував Господь, аби показати на них свою Силу й свою Правду.

У 1567 році селяни Заричова оподатковувалися від трьох порт. Того року ними володіло шість домогосподарств. Якщо у попередні роки люди села ще були майже рівні у правах й нічим не відрізнялися один від одного, то у другій половині 1500-их років пішла майнова диференціація. Відбулося різке майнове розшарування по всій території Угорської Русі.

Протягом цих, як вважають деякі історики, “спокійних” років відбулося повне закріпачення селян. Сприяли цьому як закони, так і прихудчі люди. Появилися бідні й багаті, добрі й прокляті, завжди винуваті й ніколи не винні. Такі, що були завжди комусь довжні, крім цісаря, ще й сусіду, проклятому газдові, що “вишкрабався” з вуши. Та найстрашнішим було слово “пан”. Воно досі було не відоме селу й стало символом ненависті, заздрощів й страху. З хатинок-колиб, колись гомінких й веселих, пропав сміх й гамір. Довкола курної печі запанували смуток, туга й голод. Химерний невидимий “пан” забрав собі право на полювання й рибальство, забрав піsnі пасічини й клаптики доброї, родючої землиці, розчищеної й розкорчованої, нагобрітої за сотні років. Вмить вона стала чужа. Земля – мати-годувальниця – стала предметом суперечок не на життя, а на смерть. Часто ці суперечки виникали в межах одного дворогосподарства. Прихудчі люди “кинули” в село зерно ненависті. Та воно не проросло. Архаїчні заричувці виявилися вище за міркування панів, солтисів, здирників. Вони почали їх просто ігнорувати. У XV столітті у Заричові було три солтиси. Законослухняні заричувці, вони дотримувалися закону цісаря й нічого не робили для того, аби панам жилося краще й легше. “Пани” не витримували такого знущання, не розжилися в селі, тікали з нього, шукаючи в інших поселеннях таких “дурних”, аби на них даремно робили. Село ріділо, земельні клаптики ділилися-кройлися і перекроювалися. Як свідчать архівні документи, у 1588 році у Заричові шість господарств володіло по половині, а три – по четвертині порти землі. Правом шолтства користувалися чотири родини.

По горах й долинах почалося рабування, появилися втікачі від панів, розбійники та злодії. В горах появилися ватаги людей, що ходили “жіванськими” стежками. Така, так звана “Жіванська путь”, згадувана раніше, з'явилася й вище Заричова. Відома вона до нашого часу й тягнеться аж на Люту хребтами і веде за Карпати.

Заричово XIV-XVI століття не зберегло документів про свій родовід. Не залишилося ні документів, ні архітектурних пам'яток, ні писемних джерел, за якими ми могли б уявити собі тогочасний його портрет. Та залишився у селі той прадавній запах грабового диму, спів колиски, прив'язаної до геренди, залишилися назви урочищ, пасік та потоків, присілків та гуштаків. Залишилися назви предметів домашнього вжитку, знарядь праці, елементів одягу. Та головне — залишилася майже ні кому не притаманна заричувська ментальність, за якою ви ніколи не сплутаєте “фарійоника-заричувця” з кобільчаником-дубриничанином чи волохом-сімерянином. Ще залишилися нам у спадок окремі, тільки заричувцям притаманні пісні, обряди, звичаї, прислів'я, загадки (*їх подамо нижче*). Залишилося золоте зерно, що росте й розростається, живить нашу душу, дає наснагу тілу й шукає, спонукає людину братися за перо.

Завітайте в село, поживіть у ньому день-два, місяць, рік, десять років, а потім скажіть, що це не окремий, викристалізований з нашої сучасності неповторний світ, що наперекір вітрам модерну не піддався загальному психозу, що живе своїм неповторним заричувським життям. Найбільш яскраво це виражається й відчувається гостями села у святах. Незалежно яких — світських чи духовних. Неповторні весілля, хрестини (а по-заричувськи “кстини”), навіть обряди похорон — все це має своє забарвлення. Хто хоч раз скуштував заричувського чиру — вже ніколи його не забуде.

Летіли роки. Росло село. Третя чверть XVI століття завершилася тим, що на заричувських землях вже диміло 49 кріпосних жупнянок. Правом шолтства користувалися чотири родини, у цей час Заричово зарахували до списку великих сіл Ужанської жупи, що належало Другетам. **Село стало називатися Другетгазою.**

Неспокійно було у світі. Війни і повстання, політичні епохальні кризи, голод, хвороби, непомірні податки, обдирання, вічно голодні пани й “сiti” горяни вживалися, але ніколи не мирилися. Пани вважали своїх кріпаків голодними собаками, яких потрібно одне що — бити й тримати на прив'язі.

Події за Карпатами теж частково позначалися на заричувцях. Здебільшого стосувалися вони тих бунтарських настроїв, з якими поверталися із-за Карпат втікачі від панів, що брали участь у війнах проти панів. Історія не зберегла прізвищ тих втікачів, які воювали у загонах повстанців Тараса Федоровича (Трясила), Дмитра Гуні, Івана Сулими, Андрія Борули. Вітри волі сколихнули Угорщину. Докотилися вони до Ужанської долини. Повертаючись трохи назад скажемо, що у 1514 році полум'я селянської війни запалало і в Карпатах. Проти угорських панів підняли свої сокири горяни. Повстання придушили, але іскра жевріла. У горах з'явилися опришки (від лат. oppressor — винищувач). Про рух опришків свідчать документи, датовані 1529 роком й відшукані професором В.Г.Сарбеєм.

Ми можемо тільки здогадуватися, яким було тогочасне Заричово. Але я твердо переконаний, що коли всі йшли з сокирами на пана, тоді не можна

було залишитися остронь, заховатися десь під бучком чи у колибі, тоді йшли всі. Ходили заричувці жіванськими шляхами. І хто знає, чи не були в загонах Марка Галати-Юрча (а це вже зовсім по-заричувськи), Федора Головатого, Фабіана чи Мацка мої земляки. Але точно знаю, що у загонах Івана Сивохопа та Івана Беци обов'язково воювали й заричувські газди. Разом з Бецою брали вони Ужгородський замок. Як відмічає професор В.І.Ілько, виступи селян досягли такого розмаху, що імператор Фердинанд III у 1643 році видав декрет, у якому вимагав як найрішучіше придушити селянські заворушення. Воювали заричувці і в загонах відомого опришка Миколи Пастеляка, чи не з Сімери? Повстання придушили. Селян карали, карали на смерть. Та смерть від стріли чи списа була ніщо попри голодну. Влада це добре розуміла. Імператор знав, що покірний раб тоді, коли у нього забрати все, а потім дати йому можливість притулитися голим пустим ротом до холодного панського чобота. Тоді раб буде тебе любити і поважати, буде лизати твої чоботи. Феодали нещадно експлуатували горян. Закон не обмежував панську владу, не обмежувалися й панські феодальні повинності. Другети “кинули” на село п’ять видів грошових податків та десять розрядів натуральних поборів й панських повинностей. Іобади (залежні люди) або іобагіони (згадайте Федора Колесаря на суді в Ужгородському замку) “...я, пане, не іобагіон, я – вільна людина...” (*Василь Мулеса. “Псоглавці. Божий суд”*) платили за все, навіть за те, що дихали. Половину робочого часу в році заричувці працювали на пана. Експлуатація сягала такого рівня, що люди не витримували, втікали з села, палили панів. Село почало впустівати. Якщо, як я вже згадував, на кінець XVI століття у Заричові було 49 кріпосних господарств і 4 шолтеські, то внаслідок жорстокої експлуатації й високої смертності у 1715 році, за свідченням церковної статистики, воно нараховувало тільки 22 домогосподарства.

Пустіли заричувські горби та гучали ужанські лази-перелази. Сокири, вила, коси й довбні пішли горами. Гуртувалися вони довкола Івана Беци, народного ватажка. Йшли, їхали на конях, возах, тікали із Заричова легіні, приставали вони на перепочинок і знову йшли бити пана. У ті роки початку XVIII століття Ужанська долина гучала народними голосами: “Всі на пана! На Унгвар! Там наша серенча...”. Ось що записав у своєму щоденнику угорський дворянин Дьордь Палоці Горват, очевидець штурму повстанцями Ужгородського замку: “Що за Божий світ настав, наші піддані переслідують нас як псів... Товпи русинів, одяgnених у гуні, спустилися з гір, зайняли місто... Ужгородський замок верховинці так обклали, що хіба пташка може туди залетіти”. Беца взяв замок та серенчу заричувці під ним не знайшли.

Ті, що штурмували стіни, ні з чим вернулися в гори, подеякі склали там свої голови, а інші тікали за Карпати. Та все ж ті, що вірили у Бога, залишилися у селі й потихеньку рили мотиками землю, носили каміння на високу гору в центрі села, що височіє понині над Ровінню та Мочаррю й

дивилися на широку Попову таблу. Це та гора, де колись Білий Правіло (повість “Село білих бузьків”) привів заричувську челядь. Товстий Уж часто заливав село, топив людей і худобу, ніс пожитки до моря, а людям лишав сльози і горе. Одного Божого дня, історики не зафіксували цю дату, Уж змив, стер з лиця землі Старе село. Поніс він за водою й стару дерев’яну церковцю, що залишила нам тільки свою назву та легенду-спомин, вічну пам’ять про Старе село. Вже значно пізніше, 1896 року, селяни поставили на тому місці хрест (ви вже його бачили раніше).

11 травня 1711 року пани розбили народну армію князя Ракоція. Почалися ще жорстокіші утиски горян. За бодай найменшу причетність до повстанського війська чи сприяння йому селян виселяли, вбивали, залишали без будь-якого газдівства, відбиравали клаптики землі, реманент. Така людина мусила або тікати з села, або помирати з голоду.

Та люди молилися Богу й року Божого 1751 почали зводити на Горі другу заричувську дерев’яну церковцю, яку вже не зможе досягнути товстий Уж. Коли збудували – висвятили її в честь нашої Заступниці, в честь Різдва Пресвятої Богородиці. **21 вересня 1751 року** – це чи не перша сільська історична дата, що збереглася до наших днів у шизматах Мукачівської єпархії. Той вікопомний день став для заричувців другим днем народження. Вони отримали собі у заступниці Матір цілого Світу – Пресвяту Богородицю Марію!

Першим священиком у селі був, його ім’я нам донесли історичні джерела, зокрема, Мукачівський єпархіальний шизмат 1751 року – **Михайло Бачинський**. Щоб не повернатися до імен святих отців, що служили в селі, перерахую їх так, як це зроблено у записах сільської церковної книги:

1. Михайло Бачинський.
2. Андрій Колесарь.
3. Наторей Ігодорович.
4. Василь Івашкович.
5. Іриней Бачинський.
6. Василь Медвецький.
7. Йосип Легеза.
8. Олександр Солтис.
9. Федор Дудинський.
10. Андрій Фенцик.
11. Андрій Янковський.

DRUGETHÁZA (*Zaricsa, Záricsovo*). *Ung megye – 1995 lélék – T.: 1770. kö – Ákv.: 1771.*

1704, – ?	Simoga András.
1726. – 1729	Novoszilyszky-Novosz János.
1729–, 1742	Viláczky Demeter.
1755–1775	Theodorovics Máté.
1780, 1798	Bazilovics Mihály.
1800–1801	Koleszár-Kerekes András.
1801–1825	Iváskovics Bazil.
1825–1847	bacsinai Bacsinszky Mihály.
1847–1848	Kossey János.
1848–1857	bacsinai Bacsinszky Irén.
1858–1868	Medveczky Bazil.
1868–1872	Legeza József.
1872–1884	Soltész Sándor.
1884–1885	Soltész Jenő OSBM.
1885–1902	mindszentapáti Dudinszky Tivadar id.
1902–1904	mindszentapáti Dudinszky Tivadar ifj.
1904–1926	Fenczik Endre.
1926–1927	Dr. Fenczik István.
1927–1937	Jenkovszky Endre.
1937–1949	Gribóvszky László.

Священики, що служили у Заричові до 1949 року.
Документ з архіву Марії Вакули

12. Василь Грибовський.
13. ..... Дунда.
14. ..... Скубенич.
15. ..... Пушкаш.
16. ..... Рацин.
17. ..... Данко.
18. Миколай Іван.
19. Михайло Бабіта.
20. Павло Ситар.
21. Степан Шутко.
22. Володимир Крічфалушій.

В теперішній час настоятелем храму є отець Павло Шимон.

Дерев'яна церква, мабуть, невелика за розмірами й невказна, не влаштовувала селян. Її невдовзі розібрали, а на тому ж місці почали будувати кам'яний, муріваний храм. Церковні хроніки свідчать, що вже дерев'яна церква мала три дзвони й усі образи. Це свідчить про те, що заричувці з великою шаною ставилися до своєї святині.

Муровану церкву, каміння на яку почали носити на початку XVIII століття, звели над селом у **1770 році**. Це справжня архітектурна пам'ятка, що сьогодні охороняється законом. Проектантами та зодчими були, як свідчать перекази, італійські майстри. Церква має диво-іконостас, вирізаний справжнім різьбярем, олтар та 38 ікон. Розписані й оздоблені золотом, вони створюють у храмі маленький куточек Господнього раю на землі. Про людей, що долучилися розумом і серцем, душою і руками, своїм коштом, аби храм стояв на віки, розповідає зворотна частина іконостасу, зокрема напис.

“Храмъ сей

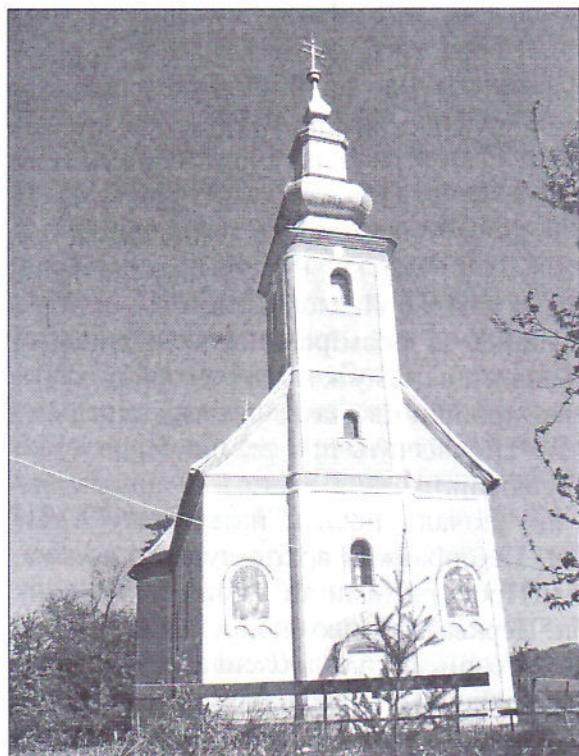
Божій выстроенныи 1770 г., а іконостасъ и олтаръ вирѣзанный и расписанный 1809 г. рѣзбаремъ Духновичемъ а іконописцемъ Тимоѳеемъ Кагарскимъ. Параходомъ был: В. Ившковичъ, кураторами: Лицо М., Бодакъ В., Бодакъ Ф., Герицъ М., Керенцманъ Ф. Божій храмъ расписанный а жертвеннинкъ и казательница поставленны 1859 г. дѣствиємъ іконописца Ф. Видра, маларж Августа Свободы и золотника Ф. Половигъ. Сіє благое дѣло проведено во времѧ парохана намѣстника В. Медвецкого кураторовъ: Керенцманъ Г., Мѣлеса М. при содѣйствіи всей громады, а освяливо Мѣлеса Ф. Чилипка М., Мѣлеса П., Клин И., Мѣлеса В., Бодакъ Ф.”

Забігаючи далеко вперед скажу, що, як і більшість церков Закарпаття, заричувська церква Різдва Пресвятої Богородиці належала того часу греко-католицькій громаді. Заричувці всі до одного, за винятком жидів, були греко-католицького віросповідання.

Так було до вікопомного 26 жовтня 1944 року, коли на попівській фарі з'явилися вояки з червоними звіздами на вицвілих пілотках.

...Пани не переставали воювати за владу, а заричувці молилися Богу у новій кам'яній мурованій церкві. Аби не померти з голоду, продовжували корчувати зарослі, відвойовувати землю від чагарників. Появилися ірташі-копаниці. Це була нічайна земля, яка годувала бідноту. Будувалися й хатини: маленькі, вкриті соломою, вдавлені у землю, з маленькими віконечками, затягнутими бичими міхурами. Холодна долівка, глина, високий поріг, курна піч, дим з якої нещадно їв очі, висока лавка й висока лужка-постіль, набитий соломою стружляк й відро з водою, біля якого стояло дерев'яне горнятко. Світу затягнутим очам

Церква Різдва Пресвятої Богородиці, 1770 р.
Сучасне фото

давав скіпка-каганець, що горів на столі, та ще маленький промінчик, що бігав по стінах від печі. Мало хто мав гасову лампу чи лампаш. Свічку палили тільки на велике свято: Святий вечір, Різдво, Великдень. Сиділи газди у потемках й грілися біля теплих кошів. А за кошами світилися теплі оченята дітвори. Голі й босі, тулилися вони одне до одного, чекаючи, коли мамка поставить на великий дубовий стіл величезну миску з картоплею, чиром чи якоюсь кромпляною юшкою. Старші діти ховалися в закутках у білих довгих сорочках, тихо молилися Богу, аби одруженитися чи вийти заміж, покинути переповнену дітьми маленьку батьківську хату. Газда з газдинею шепталися, як прогодувати стільки ротів, що їм дати їсти на ранок й куди подіти перестарілу дочку...

— А знаєш, старий, корова тільна, коза кутна й молока не дає, а видиш, неборе, яка холодна зима. Й кури не несуться. Ложки масти нема. Ні муки, ні фалатка солонини... У горцьові дробні кромплики, зварені ще вчора.

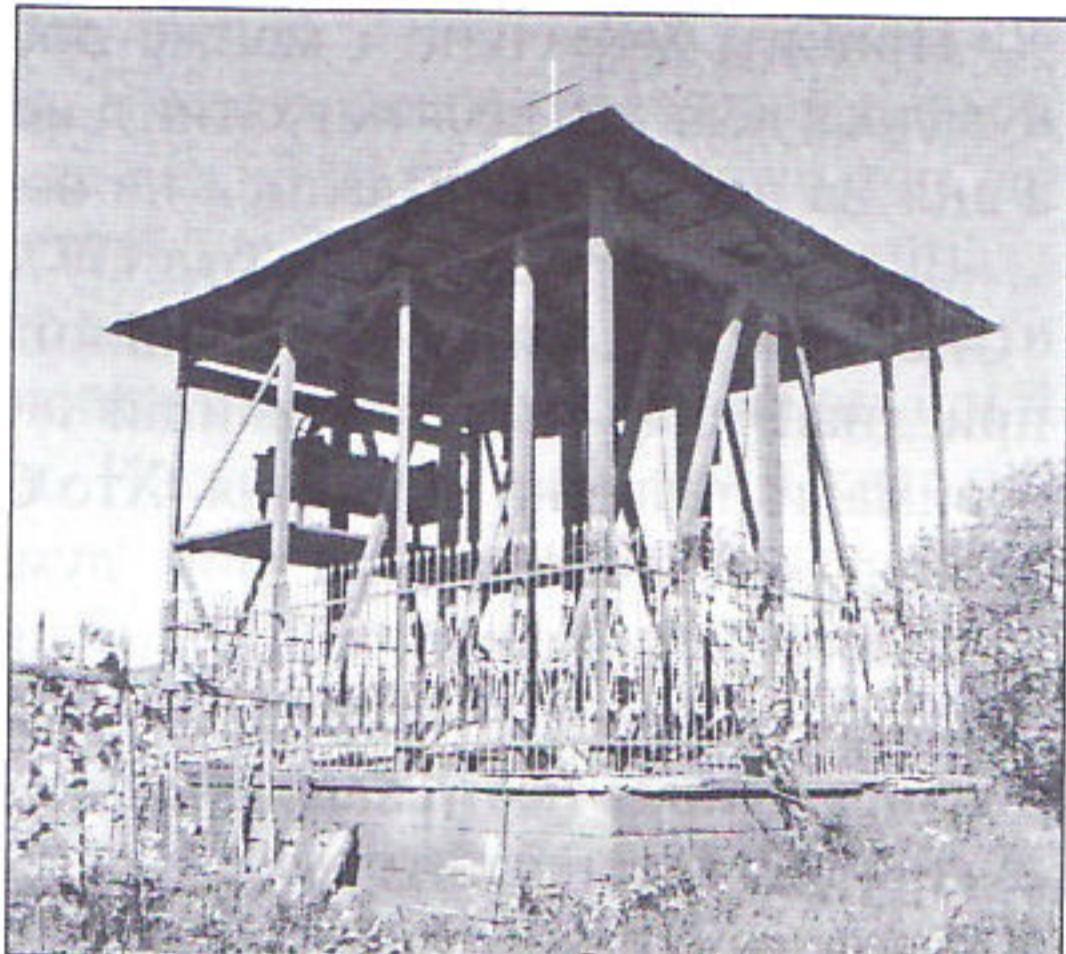

— Та знаю, небого. А що робити? Ще два-три рази нагодуємо дітей, а далі хоть нас най їдять.

Чоловік подивився на дружину, важко зітхнув, кинув на плечі гуню, переступив через поріг, поплівся загородою у потік. За поясом гостра балта, в руці ще гостріша усть. Коли пощастиТЬ, дістане він з-під криги масного в'юна чи велику щуку. А коли щастя випаде й заєць потрапить у жилізакапкан, тоді й вечеря буде смачна. Свуніжський потук багатьох годує. Високо місяць, довга ніч, ще година, а дружина вже скубе дику курку-глухаря. Старший син дре шкіру із зайця, а на печі вже кипить вода.

— Бог, жінко, журиться й нами. Ще якби трохи хліба та солі, можна б і жити...

Діти, багато дітей у хаті. Як ся родять, так і мрутъ. Хто їх дає, той і забирає. Аби зиму перетягти, а весною нагріються на сонці та і їсти їм менше треба. Весна — це добре. У лісі досить яєць, котяться кози й вівці, розливається молоко на добрій паші... А газда знову бере сокиру й ножа, ставить засилки й знову дре ще теплого зайця, а жінка скубе дику курку. Так із року в рік. Та все це у шіковного чоловіка, у того, що може дати собі ради. У дербала-нероби горе. Пухнуть, мрутъ його діти з голоду, а невдовзі гине він і сам, або йде жебрати світом. Важко в селі. Ще б якось вижили, коли б не треба кормити вічноголодного химерного пана. Вродиться тобі щось — й з того давай йому. Маєш якусь худобину — неси пану частку. Ненависне слово — десятина. Страшне слово для заричувців. Як її сплатити? І панам, і церкві, і попові, і дякові, і бубнашові... Роби на них од зуръ до зуръ, а ще їм і плати. За все плати — за козу, за корову, за свиню, ще якийсь “жильярський грош”, заплати мельничне, серпове (маєш серп — плати), домове, старостівське, воєводське, путницьке... Путається у всьому газда, готовий віддати вже голову й руки, аби тільки не платити. Де взяти, де заробити ті кляті гроші, де прикласти руки, аби тобі за твої мозолі щось дали?.. Ось що зазначалося в урбарію села Заричово за 1770 рік, дані якого наводить у своєму дослідженні “Соціально-економічні відносини і класова боротьба на Закарпатті в кінці XVIII — першій половині XIX ст. І.Г.Шульга (в-во Львівського університету, 1965): “Панські (казенної домінії. — I.Ш.) овце зімуєме, кеді сто, кеді резей, кед зато здохне мусіме платити од барана чотирі маріаші, од чапіка німецькі злоті, а кеді не зімуєме цалі село мусіло

Дзвіниця реконструйована у наш час.

Та дзвони залишилися старі

осемдесят фурі сіна дать". До слова, зазначає дослідник, селяни с. Кострино заявляли, що вони і взимку зобов'язані доглядати овець, які належать домінії. А коли вівця гинула, селяни повинні були платити казні за кожну дійну вівцю 7 маріашів, за недійну – 4 маріаші. В цю суму входила не тільки ціна тварини, але й штраф за її недогляд. Домінія не зважала на причини, від яких гинули тварини, а примушувала селянина платити у будь-якому випадку, навіть коли тварини гинули від інфекційних хвороб або їх розривали вовки чи інші хижаки.

Прибиті морально і майже добиті фізично (у 1715 році в селі налічувалося ледь два десятки хатин), неписьменні й безправні кріпаки існували з дня на день й покладалися на волю Господню.

Знаковим для Заричова був 1777 рік. Угорське королівство видало закон "Система виховання й шкільної справи в Угорському королівстві та приєднаних до нього провінцій". Саме в той рік перші заричувські діти отримали право на навчання. Хто був першим заричувським учнем, ми не знаємо, але першим, на мою думку, вчителем був сільський священик Михайло Бачинський. Саме він зробив чи не найблагороднішу справу – запалив свічку надії в дитячих душах. Не свідомі того, що означає слово вчитися, батьки не пускали дітей до школи, хоч закон їх зобов'язував. Значно пізніше сільський дяк, староста та інша заможна верства зрозуміла, наскільки важливо вміти читати й писати. За переказами старожилів, освіті противилися. Неуцтво, сільська темнота настільки засіла глибоко в свідомості, що люди готові були платити податок тільки за те, аби не відвідувати школу. Приближно судили так: "Не було з мене попа й пана, не мусиш і ти бути, хлопе. Абись орати знав та косити, а без школи мож ся зайти".

Свята-пресвята темінь того часу. Довго розвіювали тебе й виганяли з села.

– Нащо тебе вчити, сину, як за тебе треба платити, нести з хижі стільки, що мож одплатити десятину церкви, дев'ятину пану, дві курки, 12 яєць, іцу масла (0,846 літра), а ще одробляти на попівській землі...

Непосильні побори, хвороби виснажували село, привели до нечуваної смертності. Документи свідчать, що в Ужанській жупі серед русинів була велика нужда. Біднота вимушена була пекти хліб з кори, гичок й полови. Від голоду й поганого хліба люди пухли й помирали. Це продовжувалося багато років поспіль (Історія міст і сіл України. Закарпатська область. – С. 26).

XVII-XVIII століття промайнуло для Заричова під знаком великої нужди, утисків і безпросвітного існування, знаком щоденної боротьби життя зі смертю. Та Господь змиlostивився над людьми, посолав їм свою благодать, а разом з ними й шматок хліба та чистої води.

XIX століття теж не принесло просвітку в село Заричово. Хоч жити стало відносно легше, ніж у попередні століття. Появилася в селян картопля, кукурудза, горох, коноплі, сіялося жито й пшениця, овес. Появилася

садовина – яблука, груші, сливи. Прижився у селі й виноград. Та утиски й побори, здирництво, жидівський обман й шахрайство не зменшили своїх обсягів. Навпаки, вони значно зросли. Люди потрапили у залежність не тільки до держави, але й гендлярів, переважно жидів-корчмарів. Горілка й вино, що з'явилося в селі, масово витягували з кишень останні копійки, останню курку, яйце чи мірку пшениці. Появилися сільські п'яниці. Вони готові були за децу горілки продати останні бочкори і це в той час, коли діти пухли з голоду.

Перша половина XIX століття минула для Заричова в умовах ще жорстокішої експлуатації селян-кріпаків. Та все ж у світі пахло перемінами, що не могли обминути й Заричово. Дуже важко ці переміни доходили до селянської свідомості. Люди від зорі до зорі були в полі. Вільна хвилина – селянин обробляв свою пасічину. Те, що заробив собі, часто мусив віддати жиду-гендлярю в корчму за вчорашню випиту горілку. А жиди наливали й записували боржників до чорної книги. Наставав той час, коли клаптик землиці уже був не газдівський, а жидівський. Селянин пропивав свою землю, залишав сім'ю, тікав світ за очі, віддавався у найми до більш багатого й заможного господаря.

1848 рік. В Угорщині вибухнуло повстання під керівництвом Лайоша Кошути. 13 березня у Відні, а 15-го – у Пешті з'явилися барикади. Політична організація “Молода Угорщина”, яку очолили Шандор Петефі та його однодумці, оголосила 12 пунктів Програми-мінімум Угорської революції. Один із пунктів – відміна кріпосного права. Кріпосне право відмінили, але не в повній мірі. Навіть закон (патент) 1853 року не звільнив селян Заричова з рабства. Реально вони залишилися залежними від “всього і всіх”. Родючі землі, а їх у селі мало, знаходились в руках домінії та церкви. Селянам дісталися пасіки й суглинкові горби. Газдові, що намагався придбати землю чи відвоювати належну йому по закону, починали нагадувати про борги-довги, про які він не відав ні слухом, ні духом. Це були ніби борги його діда й батька, які вже давно померли й не могли підтвердити того, що вони нікому нічого не винні. Панський суд захищав пана.

Та навіть панські закони не змогли зупинити розвиток культури в Заричові. Формувалася вона довкола Божого храму. У 1809 році селяни уже молилися біля іконостасу, а священик – біля олтаря, вирізаного й розписаного різьбярем Духновичем та іконописцем Тимофієм Кагарським. Копійка до копійки складалися у церковну касу, аби виплатити майстрів. Чесний парох церкви В.Івашкович, куратори М.Лицьо, В.Бодак, Ф.Бодак, М.Герич, Ф.Керецман навічно вписали свої імена в історію села.

XVIII-XIX сформували у Заричові головні сільські роди-династії, що збереглися до сьогоднішнього дня. Це перш за все династії Бодак, Мулеса, Магада, Керецман, Бабинець, Станко, Герич, Бабука, Сорока, Келеманик, Сербин, Гонда та інші. Саме ці роди беруть свій початок з часу Білих бузьків.

Друге закріплення

Народження незалежності Угорщини від Габсбургів, цісаря Франца Йосифа дещо поліпшило становище закарпатців. Сталося це після зустрічі царя Росії Миколи I з Францом Йосифом 19 травня 1849 року. Зустріч відбулася у Варшаві. Проукраїнська інтелігенція Росії звернула свої погляди і за Карпати. У краї поширили Маніфест Головної Руської Ради у Львові від 20 липня 1848 року. Маніфест, як зазначив науковець Юліан Химинець у книзі “Тернистий шлях до України”, закликав не піддаватися агентам Кошути, прилучатися до цісарського війська, а російській армії інформувати: коли закінчиться революція, Закарпаття злучиться з Галицькою й Буковинською Руссю-Україною. Тоді, зазначалося далі у Маніфесті, – сповниться ідеал тогочасних українців.

Не так сталося, як гадалося. Микола I був далекий від проблем Закарпаття. Вони його зовсім не цікавили. Його більше цікавив “брат” Ференц Йовшка. Микола направив “брата” на допомогу українського генерала Паскевича. 130 тисяч російських штиків забезпечили австріякам їхні подальші амбітні плани. Угорську революцію наструмили на російський штик, а підкарпатським братам з того всього показали величезну російську царську дудлю. Все ж закарпатці мали тоді своїх людей при цісарському дворі. Одним з них був закарпатський українець-русин Адольф Добрянський (1817-1901). Вчений-патріот, дипломат-лінгвіст, що володів всіма європейськими мовами, заступник й хоронитель ідей об’єднання українських земель Адольф Добрянський користувався великою шаною й авторитетом не тільки при австрійському, але й російському дворі. Він був дуже популярний і знаний серед народу, серед того бідного люду, який він захищав від сваволі в судах, різних комісіях, перед чиновниками-деспотами. А.І.Добрянський займався просвітницькою діяльністю. За часу його комісаріатства при армії генерала Паскевича на вулицях сіл і містечок Закарпаття з'явилися назви-вивіски українською мовою, в тому числі і в Заричові. Полегшено зітхнула інтелігенція, вчителі мали можливість навчати дітей на рідній мові. З 15 травня 1849 року Добрянського було призначено другим секретарем-референтом в Ужгороді. Саме тоді він проявив себе як заступник простого люду. Журнал “Карпатський світ” №1-2 за 1931 рік, що видавався товариством імені Духновича, відзначив роль Добрянського як визначну. Його ім’я ставилося в ряд з іменами сучасних й визначних діячів національного руху, але замовчувалося в офіційній проугорській пресі та шовіністичних колах. Мовчала про нього й радянська історіографія. Для

нії він був націоналіст. Сьогодні ця постать в історії України ще не достатньо вивчена й достойно оцінена. Мало кому відомо, що Адольф Добрянський організував делегацію закарпатської інтелігенції до цісарського двору з такими вимогами:

1. Виправдати конституцію, прийняту 20 березня 1849 року.
2. Визнати українців окремою політичною національністю.
3. Визначити адміністраційні округи після встановлення етнографічних границь.
4. Заснувати українські народні школи, українські гімназії, українську юридичну Академію в Ужгороді та перетворити Львівський університет на український.
5. Поставити в українських землях урядників, які знають українську мову, при призначенні урядників брати українців, а при формуванні центральних урядів заповнити відповідний їх процент українцями.
6. Видавати український урядовий часопис з допомогою уряду.
7. Оголосити свободу друку кирилицею.
8. Зрівняти українських урядників, священиків і вчителів з урядниками інших національностей.
9. Призначити українців офіцерами армії.
10. Встановити українців капеланами в українських полках.

Ці вимоги передала делегація, очолена Адольфом Добрянським, воєнним комісаром, в яку входили лікарі д-р Михайло Висаник і д-р А.Алексович, О.Солтис, В.Добрянський і О.Яніцький, 19 жовтня 1849 р. до рук комісара Йосифа Герінгера. А до рук цісаря А.Добрянський як голова тої делегації передав меморіал “Пам’ятник русинів мадярських”, у якому найважливішим був проект поділу Угорщини за етнографічним принципом. Уряд прийняв цей проект і призначив його намісником “Руського дистрикту” в Ужгороді 3 жовтня 1849 року.

“Руський дистрикт” мав разом 511 тисяч мешканців, в тому числі 391 тисячу українців. Це піднесло дух українського населення, особливо інтелігенції. Та ейфорія великих надій швидко скінчилася.

Угорський сойм, обраний на основі конституції (відкрився 2 квітня 1861 р.), і його уряд завдали шаленого тиску на Закарпаття. А.Добрянського звинуватили у русофільстві, відкликали до столиці, де він працював в центральному намісництві. Українці обрали його депутатом сойму, але коли він увійшов до засідань, угорці зустріли його свистом і злобними вигуками, не давали можливості виступити, як відзначає Юліян Химинець.

Діяльність Добрянського наштовхнулася на шалений супротив угорців. Почалося його цькування, що врешті-решт привело до відставки, а “українізація” перетворилася на шалену “мадяризацію”. Це сталося 29 травня 1867 року, коли Австрія й Угорщина об’єдналися й утворили Австро-Угорську імперію. 8 червня 1867 року цісар Франц І був коронований на

короля Угорщини. До мадярського ярма на село Заричово натягнули ще ярмо австрійське. Все українське засуджувалося й піддавалося гонінню. Проукраїнськи налаштована інтелігенція звільнялася з посад. Викладання та діловодство почали вести виключно угорською мовою. Русин — читай “українець” — “від гною” став предметом насмішки. Мадяризація велася з низів. Учнів та селян били за те, що не знали тої мови, яку ніколи не чули. Сприяв тому і закон 1870 року, який зобов’язував викладати в школах угорською мовою. Заричувської школи це не торкнулося. Статистика свідчить, що у 1881 році на Закарпатті було 353 школи з українською мовою викладання і 265 з угорською. Через два роки кількість українських шкіл зменшилася майже на третину.

Голоду, про який доповідав уряду Угорщини Едмунд Еган у своєму меморандумі, у Заричові не було. Перш за все це пояснюється тим, що заричувці вирізнялися виключним працелюбством й пристосованістю до умов життя. Допомагали їм маленькі пасічини, розкорчовані у лісах і заховані серед непрохідних чагарників, уміння газдувати, утримувати худобу й знаходити порозуміння з природою, перш за все з лісом, в ньому знаходити свій порятунок від голодної смерті.

Могила Івана Торми у Заричові

Серед подвижників сільської освіти й виведення заричувців з мороку неуцтва був сільський вчитель, дяк, бірув-староста і просто мудрий, як його називали, чоловік села Іван Торма. “Професор” села. Ось як згадує про нього старожил, нині вже покійний Іван Бігун (спогади надруковані в фольклорному альманаху “З народної криниці” № 2 за 1987 рік): “Іван Торма почав свою вчительську працю в Зарічеві у 1862 році. Йому тоді було 20 років. Вчителював 43 роки і помер на 62-му році життя — 18 лютого 1905 року. Він 43 роки самовіддано трудився на ниві освіти, був головою спілки вчителів початкових шкіл Ужанської жупи. Мій батько, який

народився 1863 року, розповідав, як він малим хлопчиком, сидячи на колінах у “професора” (так величали І.Торму), з сопілкою співав на крилосі у церкві. Іван Торма був учителем-дяком, півцо-учителем, як тоді офіційно називали вчителів приходських церковних шкіл. Вчив дітей у школі і відправляв богослужби з священиком у церкві. Церковна громада забезпечувала вчителя квартирю (“дякувня”), йому належала дяківська земля. За моєї пам’яті такі землі вчитель віддавав обробляти людям, сам не працював. Інакше

було в Торми. Він сам газдував, вчив людей, як краще обробляти землю. В один період був навіть старостою села. У селі пам'ятають, що “шанс” на Лазах – мокрих та заболочених місцях – було вирито під його прямим керівництвом. Торма вчив дітей у школі, але вчив і дорослих. Вчив порядку, дисципліні. Батько не раз говорив, коли хтось із сусідів або десь в селі не почистив канаву проти своєї садиби або не виконав іншу суспільну роботу, не навозив “копу”, що значило завезти гальку, камінь від річки для ремонту вулиці: “Ех, дав би йому Торма!” А це вже було далеко після смерті вчителя. Ще одна дуже важлива робота проводилася в селі за часів Торми: це своєрідна регуляція русла ріки. Повздовж річки по обох берегах по цілому хотарі росли густі зарослі верби, лозиння. Верби виростали великими деревами, під ними густе лозиння, коріння дерев оберігало від ерозії, розмивання ґрунту. Було заборонено вирубувати ці зарослі. Під час повені, найчастіше це було під час льодоходу, ріка то тут, то там виходила з берегів і розмивала їх. Кожної осені після польових робіт люди в обов’язковому порядку виходили укріплювати береги. Із тих самих зарослів робили колики, із лозиння плели “ковбаси” – довгі сплетіння – забивали “палі” – стовпи, заповнювали місця між ними “ковбасами”, камінням і “тевтеші” були готові, береги укріплені. Цю роботу продовжували і інші старости, котрі прийшли після Торми, але такого авторитету ніхто з них не мав. Жалюгідно виглядало поле Ровінь, Ваташини, Пудкоростовцем після Першої світової війни, коли я був уже більшим хлопчиком. Зарослі повздовж річки зникли, післяожної повені вода розмивала великі куски берегів, забирала родючу землю, зіставалась гола галька. Тільки сліди залишились від колишніх “тевтешів” часів І.Торми. І знову батько з сумом згадував: “Ей, нема Торми, нема порядку в селі”. І.Торма був активним дописувачем у М.Фінцицького, добирача усної народної творчості. Він зібрав і відіслав йому 41 казку. Деякі з цих казок, пролежавши в Будапешті в забутті 100 років, були видані в Угорщині і перекладені на українську мову в книзі “ Таємниця скляної гори”...

Слава Богу! Маємо школу! І не тільки школу

XIX століття подарувало селу окреме приміщення початкової школи. До того часу у Заричові діяла церковно-приходська школа, у якій дяк або священик, за окрему оплату, навчав грамоті та слову Божому деяких найбільш обдарованих дітей села. Хто були перші “вчені діти” історія замовчує, але ми можемо здогадуватися, що це були сільські куратори та прислужники церкви. Їхні імена читач уже знає, бо вони вписані на зворотній частині церковного іконостасу. Перша будівля сільської школи не збереглася. Знаходилася вона поряд Блумової гостиниці, яка пізніше довгий час служила селу клубом, поштовим відділенням та бібліотекою. Частково ця будова збереглася, хоч втратила свій первозданий вигляд. Сільський уряд, фельдшерсько-акушерський пункт знаходилися на попівській фарі. Церква, фара, школа й Блумова гостиниця та стара будівля школи у Старому селі – це ті історичні споруди, які дійшли до нашого часу, архітектурні пам'ятники села, що стали живими свідками великої сільської історії. Сьогодні на фарі живуть люди. Стара школа у Старому селі впустіла, для неї не знайшли застосування. От облагородити б її, зробити б маленький ремонт і був би чудовий музей для села. Блумова гостиниця слугує у наш час як столярний цех й правлять у ній “бал” вже “нові” підприємливі заричувці.

Друга половина XIX століття принесла в село нові болі й тривоги, нові радощі й розчарування. Хто жив на зламі тих віків, запам'ятав нові події, нові імена, факти й дати.

Поразка Австрії у війні з прусаками стала фундаментом для узаконення, тобто створення нової імперії – Австро-Угорщини. 1867 рік. Цей рік був пам'ятний і тим, що на зміну 30-градусним морозам весною з гір в долину повалила величезна вода. Село затопила катастрофічна повінь, свідчать історичні факти. Затопила вона всю низину. Люди знову повтікали на горби та в гори. За морозами й повінню в село прийшов голод, епідемія, хвороби, а за ними присунуло неврожайне літо. Люди жили-виживали як худоба. Ось як писала про той час місцева газета “Свѣт”: “Якщо допомога не поспіє вчасно, голод стане смертоносним”. Так і сталося. Допомоги не дочекалися. Цвінттар ширився. Так відзначили свій прихід на Закарпаття австріяки. Вони хлинули на нічийні голодні і спустошені землі.

Та все ж заможні заричувці вижили. Хто був, той і залишився паном, а жебрак став ще біdnішим жебраком, брав тайстрину й тікав світ за очі. До прошарку заможних заричувців, до яких належав і мій прадід по материнській

лінії батька Михайло Магада, стало “легше” газдувати. Той, хто мав гроші, міг прикупити (керуючись законом, урбаріальним патентом від 2 березня 1853 року та законами 1868, 1871 та 1908 років) землі, завести “свою справу”, поставити млин. Почалася жебрача “капіталізація” села. Та все ж, правду кажучи, в селі з'явилися чотири млини. Їх побудували на великому повноводному Свуніжському потоці. Найвище стояв жидівський – Бемув млин. Нижче – Котув, Мадярув (моєї хресної мами Марії Бодак та сільського дяка Василя Бодака). Чотири млини у селі – це показово. Не кожне село могло таким похвалитися. Виготовити, зібрати документи, побудувати досить складну систему на бурхливому весною-осінню потоці, зберегти у загаті воду на літо – це було під силу тільки багатому селянину, мудрому газдові та й то при помочі рідні. Чотири млини! Це скільки зерна мусили мати заричувці, аби млинарська курка не була голодна... Зерно було в селі. Та привозили його й з навколишніх сіл, газдівств. Є свідчення, що газди на газдівське слово укладали “договори” з тими панами, що мали зерно. Кожен млин мав і своє валило. Валило – це пристрій для збивання вовни, з якої шили гуні.

Крім млинів, з'явилися у селі й капіталістична біда – корчми. Їх було сім: у Блума, Хрестаря, Ферка, Худи, Янкеля, Бейки та Леся. Був у селі і добрий шустер Кидора. “Дохтор” Микулка Бабинець ще не народився, ще малим був і “зубний дохтор” Гутич, що звичайними кліщами давав раду тому, хто дерся горі стінами від зубної болі. Та вони прийшли пізніше. А до того часу від елементарних, сьогодні “смішних”, хвороб люди мерли, як мухи.

Найпривабливішим заробітком була робота у Перечині. В кінці XIX століття село дізналося про нове слово – “фабрикантош”. Синдикат “Мундус” відкрив у Перечині меблеву фабрику, а фірма “Бантлін” (1893 р.) – лісохімкомбінат. Фабрикантошом став і мій дід по батьківській лінії Іван Мулеса, що прожив на світі більше, як 95 років. 50 з них він відпрацював на “Бантлінці”. Фабрикантоші вважалися щасливчиками. Це були поодинокі випадки, коли таких високих і сильних сільських здорованів, яким був і мій дід, брали на фабрику. Фабрика давала людям гроші – пенгіви. За пенгіви можна було купити будь-що. Та фабрикантоші ховали ті нещасні копійки у велику, вічно пусту штрімфлю, притримували на чорний день.

Заричувські фабрикантоші

І той чорний день наступав, падав з неба й бив обухом по голові харапчливого (заощадливого) газду.

...Забігну намного вперед...

Михайла Худу, корчмаря з Валькувні, покликали на фару до нового начальства. Руські прийшли.

— Завтра, Худо, — ричав на все село бубнаш перед двором у газди, — на фару! Бути як ся велить, з самого рана.

Ранок настав. Михайло взяв калап, натяг на босі ноги бочкори й поплівся вулицею. Попова фара близько од Валькувні. Кліпає попівське віконце очима гасового лампоша, ніби знущається з газди, що так рано встав й не обходить худобу, а блудить селом. Не звик Михайло чекати під дверима, просто — та до попівської світлиці.

— Мож, пане? Каже, бодай засип, бубнаш, же мі треба йти до вас, та я й прийшов...

— Садісь, куркульська твоя душонка. Корчмаря какой-то, говорять! — рявкнув на Михайла пан у цивільному. — Садісь!

— Та я, та я... Та я ся дос належав цілу ніч із бабов, та нашо буду типирь сідати на панський столиць, аби го замастив своїми гачами, — зафіглював старий, тихенько, непомітно для себе присідаючи на довгу лавку, що притулилася до білої стіни.

— Шутіть ізволі!

Михайло не зрозумів значення слова “шутіть”, але тон начальника його приструнив.

— Деньги есть? — знову рявкнув той, що сидів на протилежному боці за величезним попівським столом.

— Деньги? Шо то є деньги? — тихо озвався Михайло.

— Гроші, гроші, суч твоя морда, гроші завтра принесеш всі до копійки, що награбив у чесного народа, крестьяніна, — путаючи російські й українські слова, кричав начальник. — А лучше, я... я... я..., — затявся пан, — я б на твоюм містечку, куркуль, до утра, до утра б повесілся...

— Та шо, та шо то, пане, кіть лем у тому біда, же то так, та попересядьмесь, я вам місто вступлю, — загакуючися, видавив з себе корчмар, встав, вийшов зі світлиці.

Калап одягнув аж серед вулиці, з розкритим здивованим ротом й занімілими думками поволік ноги додому. Даремно того дня віталися з ним газди. Михайло тільки німо дивився в бік кожного, хто спробував з ним заговорити.

— ...Попересядьмесь. ...Попересядьмесь. ...Попересядьмесь... Дасть Бог, що ти до ранку повісишся...

Так ся й стало. На ранок пани щезли з фари, а Михайло приніс у жмені пару філерів, зайшов на фару, та за столом уже сидів майор у вицвілій шинелі й здивовано дивився до діда, що посміхався до нього рівними білими зубами.

— Пане, то ви не той пан, що вчора просив гроші. Той просив то деньгі, то гроші, — Михайло розтулив долоні й висипав на стіл жменю дрібних монет.

— Зачем? Зачем, дед? Ти что дѣлаєш? Советская власть не нуждается в фашистских деньгах. Забери! Немедленно убері етот мусор!..

Пройшло десять років по тій розмові. Тільки Бог знає, куди дівся той пан у цивільному, чи залишився живим майор у сірій вицвілій шинелі, але одного пообіднього суботнього дня, коли втихла на газдівстві робота, Михайло Худа, корчмар, витяг на загороду майже цілий міх паперових пенгівів та іншого мадярського й чеського папіря, щедро полив нафтою і чиркнув сірником.

На голій глиняній землі совали голими синіми задами зачумазані діти, пили молоко й гризли переспілі груші, яблука... Щедро вродив сад. Втих вогник, а з ним і довге велике життя сільського корчмаря Михайла Худи...

— Ви, люди, збирайте гроші, бодай ся вкляли... — шептав Михайло. — Ходіть голодні. А потім, коли настане той час, витягніть їх на вулицю, як я, і нагрійте бодай раз руки.

Михайло ще щось шептав, але ніхто його не чув. Тільки дим ніс його слова до ночі у гості. Та й чи чула вона ті слова, вишкірилася на нього рогатим місяцем, сміялася дрібними далекими зірками.

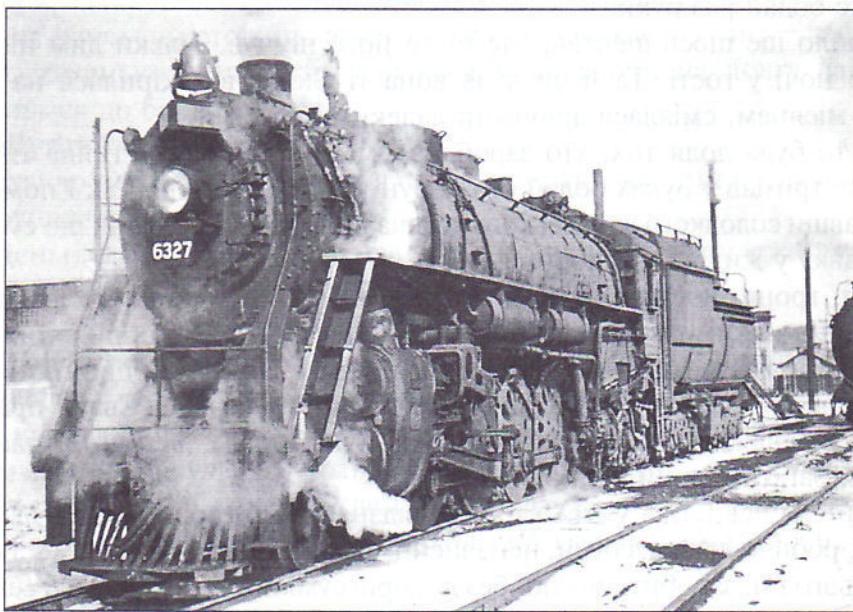
Така то була доля тих, хто заробляв і мав гроші, та ще гірша тих, хто ніколи не тримав у руках бодай сто корун чи сто пенгівів. Так і помер, не скуштувавши солодкого жидівського колача чи пахучої ковбаски, що сміялася на прилавку у жидівській корчмі.

Земля, гроші, корчми, млини, худоба — все це служило не людям, не заричувцям, а якимось химерним “панам”, що невидимо пили з них кров, витягували жили й передчасно відправляли за грабину, на цвинтар, де всі ставали рівними, добрими й благими, де кожному на Всі Святі, празник, що його відзначають в селі споконвіків 1 листопада, віддають шану, не питуючи, багатий ти чи бідний.

Повертаючись назад у XIX століття відзначу, що гроші на той час, як і сьогодні, робили людей злими, ненависними. Всім вони потрібні, а заробити і тоді, і сьогодні, заробити чесно, без докорів сумління, важко. Тоді селянин не мав копійки, аби купити елементарну річ — свічку, сіль, пляшку гасу чи миску білої муки на білий колач. Про цукор годі було й говорити. Це була розкіш, доступна тільки попові або якомусь ненависному панові. Та все ж, коли приходив Великдень чи Різдво, кожен селянин розв'язував жебаловку, тухло затягнутий вузлик і знаходив копійку, аби купити колач і свічку, пляшку доброї паленки чи вина і, як у людей, відзначити великий празник. Люди того часу були в селі дуже бідні, частіше голодні, але не кляли Бога, молилися, і Господь чув їх молитви й відвідав кожному тої долі, яку заслужив.

Ще одна велика зміна, ще одне велике потрясіння після “фабрики” прийшло в село в кінці XIX століття. Селом ширилися чутки, що гроші можна заробити на будівництві штреки, “на кубиках”, що їх відсипали копачі, яким вдалося влаштуватися на будівництво залізниці, що просувалася від Ужгорода й прямувала на Ужок. Заричувці працювали “у кубіку”, насипали полотно... І ось наступив довгоочікуваний, тривожний для села день, старі бабки молилися, казали, пророкували, що це кінець світу, бо землю обтягують жилізним кульом, а по тому кулю буде ходити диявол – жилізний кунь, буде карбуляти на жилізних колесах і дуже страшно ричати, а з його пащеки буде валити чорний дим. Той час настав. Осіннього ранку 1893 року селом проричав, а Заводов, коло Гайова, на пару хвилин зупинився великий чорний паровоз. Він був майже таким, як його описували сільські “провидці”. Відкриття дороги відкладалося з місяця на місяць, та все ж у грудні 1893 року селом почала систематично, ранком та ввечері, ричати, крутити великими хмарами диму жилізна машина. Так називали потяг заричувці.

Таким побачили “жилізного коня” заричувці у 1893 році

Тягнула вона за собою вагони, у яких поважно сиділи урядники, пани й панянки. Жебраків там не було. Для них значно пізніше причепили до тої машинки один вагон, у якому мали право їхати люди “від гною”. Село бігло до штреки, діти махали руками, а літні люди хрестилися, ніби знали наперед, що добро, яке несла у село залізниця, саме неходить, веде воно із собою і те вічне зло, вічні трагедії, що неодноразово сколихували залізницю

та й сільську бідноту, яка часом через свою безпечність потрапляла під колеса “желізного коня”.

Та найбільшим горем-бідою, повторюється, були для села хвороби. Ніхто не міг зарадити елементарному захворюванню, не кажучи вже про якесь серйозне стаціонарне лікування для простолюдина. Документи свідчать, що на Перечинський та Великоберезнянський округи на початку століття був один лікар. Історія не зберегла імені тої поважної людини, яка врятувала, я переконаний, не одне верховинське життя. Була в селі своя дохторка – бабка-повитуха або, як її називали, “сільська баба”. Вона давала раду молодим матерям.

Хто працював на землі – хворіли менше. Частіше помирали робітники-заробітчани, фабрикантоші. Працювали вони по 16-18 годин на добу, а заробіток був у той час, як свідчать документи, 80 філерів на день. Буханка хліба пшеничного (а це близько 1 кг) коштувала 36 філерів. Та хліб ніхто не купував, хліб у селі пекли самі газдині. Пекли раз на тиждень і на цілий тиждень. Клали у сусік й потихеньку різали на скибики для великої челяді. Пшениці чи жита було обмаль. Хліб здебільшого був кукурудзяний (тенгеричаний). Солодкий спомин дитинства. Боже, дай світле Царство моїй бабці Марії Бабинець-Бодак. Раз в житті і я з’їв скибочку такого солодкого жовтого тенгеричаного хліба. Той дивний запах і смак, а єв я і запивав його свіжим молоком, сниться мені понині. А коли згадую, як бабка різала скибку й збирала найдрібніші крихітки й клала у білозубий рот, не можу не згадати, що сьогодні непоодинокі випадки, коли до хліба просто копають ногами, а про крихітки ніхто вже й не згадує. Дуже смачний кукурудзяний хліб, поки гарячий і з теплим молоком. А от коли пройде тиждень-другий, коли великий колач постоїть, то смачний вже тоді не той хліб, прости Боже, а “голод” тоді не брат.

Коли я вже зробив цей ліричний відступ, дещо полишивши скупу історію села, дозволю собі на свій розсуд, опираючись на перекази старожилів, описати один-два дні з життя заричувського газди.

Як ся маєш, сусідо?

...Рання весна. Середина тижня. Четвер. Тиша, мила передранкова тиша, коли навіть пес Гарко, забувши про свою роботу гавкати, солодко й голодно дрімає на дривутні, скрутivши бубликом на теплій соломі. Скрипнула постіль. Почув Гарко, лупнув очима й тривожно заскавучав: “Газда встав, а ти, твоя собача душа, спиш...” Пес двічі гавкнув і знову затих. Михайлогозда всунув босі ноги у великі розтоптані бочкори, втягнув на плечі велику гуню й скрипнув дверима. Тихенько розбудив ранкову тишу той, хто мав і має її будити — газда обійстя. Темно на вулиці. Вертиль хвостом голодний пес, а у стайні важко дихає тільки Барнуля й ремигає Ружаня. Ръохкає осіннє свинча, дрімає на сідалі когут, пораз роздере горло й знову дрімає, ніби хоче догодити газдові, й знову кричить, розганяє ранкову тишу, виганяючи зі стайні сон. Худоба спочиває, меринзає, бачить газда. “То і добре, здорована худоба. Кормити ще скоро, хоч перший раз можна вже дати сіна. Мало сіна... Обмаль сіна, а де ще Юрія, та й хто знає, яка буде ярь?” — міркує Михайло, знову вертає до хати. Приліг тихенько біля дружини, відвернувшись до дошки. Постіль скрипнула, ліжко, застелене грубою веренею-простирадлом, залоскотало босі ноги. Постіль висока, довга і широка. Висока, бо внизу глиняна долівка, холодно від землі. На середині постелі — біле заголовча, а в заголовчати, муцно затиснутий повойником, крутиться маленький Андрійко (це той, що потім майже 40 років буде дякувати у селі). Муцується, але мамка добре сповила ручки й нужки, аби був добрий і руний вояк. Не спить мамка. Андрійко маленьким ротиком жве велику повну цицьку. Насолодившись вдосталь — спить дитина. Спить і тепла пец. На пеци ще четверо білих голівлят, та й за кошом троє, а двоє — кониць нуг нянька й мамки, вмостилися біля причілка, тихо сплять. Скоро вставати та пузно лігати. Та кітка нянько вже встали, та який по тому сон? Старші мусять вставати, а малі доліжувати й чекати на фриштик. Сіріють віконця, плаче сніговими слізами жупа, десь на горі-поді скребоче миша, втихає і знову шкрапче. Миша гризе дерево, а газду гризути немилі, нудні думки — як нагодувати, обути й зодягти бодай як великий шерег дітей, нашорити, дати раду старшим дочкам, аби не гірше було в їх обійстю, як у людей. “Бог ся журить кождим, — думає Михайло, — пожуриться і мною, пожуриться і моїми дітьми”. Привертается до жінки і знову солодко дрімає.

— Михайле, Михайле, не спи, неборе. Де Бодакув студник? Розбризкають, розтягнуть люди воду — чим будеш напувати худобу? Бери, чоловіче, відра

та ступай долу ґруном. Та не дуже шатуй, тяжкі відра, а і так не дуже здоровий... — шкодує доброго чоловіка добра дружина.

Молиться газда святому Миколаю й Богородиці, шупає у пецу, розкурив вогню, бере легке гунча й калап, тягне бочкори на двір. Тёплій ранок, співає когут, блимають очі голодного собаки, а Михайло бряжчить бляшаними відрами, ступає по воду. Швидко вертає і знову спішить долі берегом. Дав худобі сіна, нагодував порося, випустив з курника кури. Вже зовсім видно. Ще трохи — й пора напувати худобицю. А дружина вже взяла до рук великий дуйник, влила теплої води, перекинула через плече білого рушника — час дойти худобу. Михайло взяв граблицю, вичесав близьку спину корівок, пошупав за вухом поросяткам, чекає на порозі газдиню.

— Господи, заваруй од чкоди худобу, кожного та й мою, — молиться Михайло... А на порозі вже жона з дуйником.

— Дай, Боже, щастя... Дай, Боже, здоровля, — вітаються...

Газдня сідає під корову. Добре, коли дві корівчини. Тоді одна дойться, а друга тільки, тоді нема голоду в хаті, тоді ситі і газда, і діти. А в кого нема жодної корівчини — там біда. Там мука і слізни. Там воші зайдають обійстя.

Повний покустовий дуйник. Висока піна валиться через край. Михайло подав жінці відряtko. Дзенькнули наймасніші крапельки молока, забриніла літніми голосами молочна цівка по бляшаному денцю.

— Нівроку, нівроку... Файно съ покормив худобу, чоловіче. Видиш, скільки молока дала, припустила Ружаня.

— Не мені, Богу, жоно, дякую, — озвався газда.

Газдня встала, понесла відерце до хати. Михайло взяв дуйник, ступив слідом за дружиною. Із-за коша й пецу посыпалися діти. Сім пар оченят вже чекали на дуйник. Малі діти ще, мало помочі, а їсти треба кожному.

Надворі стояв світлий ранок, а в хаті Михайла впали на колінця й молилися вголос всі живі душі. Ніхто не торкнеться хліба до молитви, поки батько й мати відмовляться “Отче наш” і “Богородицю”, до столу не припустять нікого. Зведені до повали рученята світять білими промінчиками. Здається, ніби сонечко зійшло з неба й присіло собі на геренду, світить у світлиці. Хата молиться, Михайло поблагословив фриштик, взяв першу ложку гімбовди (чиру, звареної в грудах), за ним діти заляпкали дерев'яними ложками по великій мисці. Мамка встигла облизати миску. Всі знову перехрестилися, випили по каняткові молока й знову повтікали — хто на пец, хто за куш, а хто ледве встиг на загороду, присів пуд яблунку й довго розглядав, чи бува не біжить десь неподалік людський пес. По фриштику кожен знаходить собі роботу під силу, дивиться на батька й матір, що вони скажуть. Так починається новий день. Сонце вже над Кичеров, ніби поганьбилося такого близку дитячих оченят й ручок, поспішило високо вгору і заховалося за низьку, ще не весняну, хмаринку.

Михайло присів на лавку, а Юла взяла до рук заголовча, притулила до грудей і довго милувалася чорними оченятами наймолодшої дитинки-дочки, що теж тихо дочекалася свого шору.

Весна... Давно зійшов з ниви сніг. Михайло встиг вивезти гній на санях. Чорні купки сліпали по неораній ниві. У такий час і мало роботи, та мало й жури. Тича газда нарубав ще з осені, натесав нових тичок, в островок, на сіно, змастив лойом воза, склав, вкотре перевірив, чи все гаразд, чи можна в такий віз впрягати худобу.

Довго тягнеться весняний день, коли не знаходиш собі роботи до снаги. Та завжди багато бачить її довкола себе робітний газда. Михайло взяв ножа й почав цифрувати довгу жердину нової куделі. Діти обступили нянька й дивувалися, як вправно він майстрував, як гарно цифрував суху тичку, на яку ввечері мамка прив'яже красну кабатату "пані" й почне скубати з неї, крутячи веретено, навиваючи нитки.

Томляться діти у хижі – ні взутися, ні одягнути. Теплої одежини мало, а вітер холодний, тяgne ще з вершків холодним снігом. Сморкають діти, деруться, лагідно миряться й знову деруться, незважаючи на лагідний голосок мамки, що пряде під вікном. Коли прийде час, виплете мамка з тих ниток щось з одежини чи витче полотно, або сваряться-дразнятися діти, лем тому, хто буде чесний. Діти бавляться з кублятами, сувають голими задами по холодній землі і тікають на пец грітися.

Батько знову у стайні крутиться біля худоби, поглипує на небо, чи не час годувати... Не час. Бере відра і знову до студника. А на вулиці бубнаш...

— Дається знати гуштакові, пан Торма веліли, хто ще не одробив повинність свою на тивтеші, хто не поплатив гроші і не одробив у попа — най завтра приступать, бо ж прийдуть шандарі, та буде луплений на паздір. Най то чує великий Магадувський гуштак.

Бубнаш ревав, а Михайло фіглював:

— Федоре, так ревеш, що ті ся гузиця роздере. Працнеш, неборе, та будеш смердіти на цілоє село.

Бубнаш втих, звітався з газдом і знову заревав на все горло. Старається, бо він державний чоловік й пенгивами плачений. На нього ціле село голосить й платить, от він і ричить за сільські гроші. Платити бубнашське – це сільська повинність.

Газда Михайло пішов на розпуття. Там збиралися люди, аби поділитися новинами, попліткувати, посміялися й знову розійтися по хатах. Про що говорили в ті часи на розпуттях люди? Говорили про фабрику, як добре там платять тим, хто йде рано на роботу; говорили про машинку й штреку, що везе людей аж на варош; говорили про велику воду, що знову затопила Старое село, Валькувню й Попову таблу й забрала всі пожитки, все, що нагобріли селяни за довгий час. Ще судили про те, що дуже багато за все треба платити. Як друть з них шкіру фінанси, а де заробити копійку – не

кажуть. Гроші просять всі, міркує вголос Михайло, та ніхто не каже, де їх заробити. А люди гучать поміж себе, а коли прийдуть шандарі – розв'язують свої жебаловки, смиренно платять, частіше не розуміють – кому, за що і скільки.

З того гармидеру вертає газда Михайло до хати. Вертає до обійстя, до худоби, до дітей. Ще година – і вже вечеря. Вечеря в газдівській хаті – це святе. Знову зацвірінькали діти, знову стали на колінця й защебетали одне поперед другого “Отче наш”. Всі спішать молитися, хрестяться, ніби підганяють святу вечерю, яка може, коли не вспіють домолитися, від них кудись втекти. З’їли по скибці тенгеричаного хліба, по дві, а хто встиг і три, луплені картоплинни, запили квасним молоком і знову на пец. Діти – спати, а батько й мати в задумі присіли на лавку. У вікно хтось тихенько постукав. Вичуркаші. “Веселіше час збігне, пусти їх, чоловіче”, – каже Юла.

**Волосув. Баба Ганя Кость. Таких паланок у селі
вже не залишилося... та хіба в ней**

– Добрий вичур, Михайлі! Ще не спите? А ми з женою, – це сусід Михайло Бігун, – до вас мало посидіти.

– Пой, пой, чоловіче. Чом би не мож?

– А де газдиня?

– І газдиня туй. Дітей вкладає спати.

Мудрий сусіда, добрий сусіда, ліпший за брата. Добрий сусіда у Михайла. Обоє Михайлове, зійдуться на Михайля, вип’ють по штамперлику палинки

і стають ще милішими один одному. Мають про що поговорити цімбори. Сіли на лавку, Михайло запалив лампу, підкрутив гнот і в хаті стало видніше. Лампа розкидала по стінах химерні чорні тіні. Могло здатися, що то прийшли на вичурки душі тих, що колись тут давно вичуркували та давно вже знайшли собі спочинок на цвинтарі. Прийшли ті, що колись гріли тут свої кістки й мозолями видерали колоди, з яких була складена газдівська хатина.

— Яка буде ярь, Михайле?

— Мокра, неборе. Тяжка буде земля. Не вумерзла, снігу було мало та й вітер, видиш, не барс теплий дує.

— Як Бог дастъ, так і буде. Його будеме просити та ся змилує над нами.

— Корова ті ся не втелила?

— Та ще ні, але на тих часох. Бігаю, допозіруву.

— Тобі добрі, буде ложка молока.

— Дуже мі добрі. Шерег діти, а в тебе — двоє. Ти пан.

— Но, но, ти любиш тоту роботу, а діти люблять тебе.

— Ой, чоловіче, що Бог дає, то принимаєме.

Газди ся розсміяли, поплескали один одного і по-бітярськи ся обняли.

— Не гнівайся, цімboro, я фіглюву.

— Діти тоже от Бога, треба принимати, як є. Глипни до стайні, жоно, як там Барнуля, глипни...

Юла зникла за порогом і скоро влетіла до хати.

— Михайле, Михайле, ви там фіглюєте, а в стайні, о Боже! Біgom гев! Біgom гев!

Газди вибігли на двір, влетіли до стайні, блимнули лампашом, оставпіло дивилися у жолобницю, де лежало, притиснувшись хребтом до дошки, маленьке телятко.

— Вам казки у голові, а корова сама ся втелила. Дякувати Богу, легко ся втелила. А чи пам'ятаєш, Михайле, як тої осені ми ледве витягли телятко у тебе в стайні? Корова мало не пропала, а теля ся задусило.

— Пам'ятаю, пам'ятаю. Але най Бог заварує од такого. Я дам пенгів на Божу славу й службу, лем би так щасливо ся й друга отелила.

Не спала тої ночі хата Михайла. Тільки на ранок, коли сон доморив всіх, газда й газдиня здрімнули. Обом насnilося маленьке телятко й смачна курастра.

* * *

Чим тішилося село? Між свадьбами у дозвілля впліталися бали у корчмах та у Блумовій гостинці, вичурки у сусіду, прядки та схуди на розпуттях.

Прядки. Поєднання корисного з приємним. Саме з прядок легіні проводжали додому тих, з ким часто пов'язували свою майбутню долю.

Цікавим був обряд “лопатки”. Щоб зарадити горю, молодь “била лопатку” й так втішала сім'ю, в яку прийшла біда.

ХХ століття. У пошуках долі

Ха зламі двох століть відбувалися кардинальні зміни у Заричові. Люди кидалися в розпачі в пошуках роботи в Ужгород, на “мадярські” села, наймалися на різні, що відкривалися у лісах, тікали через кордон “на чехи”, плавали морем й опинялися у Канаді, Південній Америці й навіть на Кубі. Голод, холод й зневіра, безвихід панували на кожному кроці. Утиски й непомірні побори-податки нічим було сплачувати. Скупа земля-мати родила так, аби селянин-кріпак не вмер з голоду.

Початок ХХ століття запам'ятався й тим, що село ширилося, розросталося від Волосова до Потоків, будувалися хатинки на Валькувні й у Березнику. Подекуди, де було більш придатної землі, появилися хатинки й на головній вулиці села – сьогоднішній Мочарі. Як згадувала старожил села Марія Бодак, на початку століття на Мочарі було три хати, попід які текла велика вода Ужа, а мочерянськими болотами пройти було майже неможливо. Саме тоді сільський староста Іван Торма та священик Тиводар Дудинський, що мали слово у “великих панів” й зналися з губернатором Підкарпатської Русі, домоглися того, що в селі з'явилися хати з етернітовою та бляшаною покрівлею. Тим старим етернітом покрита хата моого батька до сьогоднішнього дня.

...Зимового ранку 1899 року паровоз з двома вагонами – “машина”, як її називали у селі, – повіз сільських зверхників до Ужгорода. Вечором бірув та священик повернулися у село з проектом нової школи. Пройшов довгий час. Незабутнім став 1905-ий. Саме того року за державні кошти в селі було збудовано кам'яну школу з великими просторими класами. Це було зроблено дуже швидко, але добротно. Школа простояла до нашого часу. Сьогодні вона потребує капітального ремонту. Адже пройшло більше століття, а ремонту не було. От як будували тоді колись люди.

Перша сільська школа не збереглася. Та у Закарпатському обласному державному архіві є класні журнали Заричувської школи за 1903 рік. Зокрема, в одному з них читаємо: “25 січня. Неділя. 8 година ранку. Розпочався урок співів й тривав він до 8 години 30 хвилин. З 8.30 до 8.35 бігали на потребу. На другому уроці була арифметика. Вивчали поняття, що таке “нічого” або “0”...”

Того дня було 8 уроків по 30 хвилин кожен. Заняття закінчилися о 15.30. Вів уроки священик Тиводар Дудинський. А далі – найбільш цікаві відомості. Зокрема, з журналу довідуємося, що учнями школи у той час були: Мулеса, Бодак, Магада, Керецман, Гонда, Бабінець, Пйоса, Станко, Вакула...

У Р.С.Р.
АРХІВНИЙ ВІДДІЛ
ВІКОНОВНИЙ КОМІТЕТ
ПІДКARПАТСЬКОЇ ОБЛАСТНОЇ РАДИ
ДЕРЖАВНИЙ АРХІВ
ЗАКАРПАТСЬКОЇ ОБЛАСТІ
293510, с. Берегово, пл. Героїв, 44
Телефон 2-32-10

24.10.91. № 123 чеч.

на м. 112

Греко-католицької
церковної община, с. Заричево.
Гонда І.В.
с. Заричево
Перечинського р-на
ул. Суворова, 24

АРХІВНА СПРАВА

В пользовании греко-католической церковной общины
с. Заричево находилось следующее недвижимое имущество:
— на парцелях № 47 значится церковь с окружающей площадью общей
размером 1928 кв.снгов,
на парцелях № 1c74a и 1665 значатся луга общих площадью 7 га
лов 514 кв.снгов.
Всю вышеупомянутое имущество находилось в собственности
греко-католической общины с. Заричево во 1944 г.

По состоянию на 1908 г. в селе было следующее количество
людей по вероисповеданиям:

1. Греко-католиков — 1928.
2. Римо-католиков — 2.
3. Православных — 0.
4. Лютеранов — 0.
5. Реформатов — 0.
6. Кудеев — 5.

Церковь построена из камня в 1770 г. и посвящена в честь
рождения Пресвятой Богородицы Матери.

Метрика велась на рутенском языке с 1771 г. Сведения о по-
даче греко-католической церкви православной церковной общине с. Заричево в архиве не имеются.

ОСНОВАНІЯ : №-155, от. I, д. 45, 46

Шефатизм Мукачівської греко-католицької єпархії
г. Університет 1908 р.

Директор

Зав. отделом

Григорій

В.В. Грига

Н.М. Фолтін

вич. “Я русинъ бывъ” громіло на все село. Того ж дня учні вчили вірш “Вовк і баран”, а на другому уроці знайомилися з таким поняттям як “1” і “2”. Третій урок нового навчального року був присвячений вивченю вірша “Коза у загороді”.

Заричувські діти першої половини ХХ століття... Збереглися їхні художні портрети, талановито змальовані з натури відомою українською поетесою Марійкою Підгрянкою. Ось як вона змальовала в одному зі своїх віршів заричувську ученицю:

*To не квітка у саду змерехтіла,
To наша Геленка до школи ходила.
Сорочечка, як лелія,
Хустиничка, як мак.
Позираите, дівчаточка,
І ви ходіть так.*

А ось другий документ. Хоч він значно пізніший, та теж заслуговує на увагу. З учнями 1922-1923 р.н. я спілкувався вже особисто. Зокрема, найстаріші жительки села Варвара Лакатош (1914 р.н.) та Марія Лакатош (1914-2008) розповідали, що вчилася їх розуму відома вчителька, поетеса Марійка Підгрянка-Домбровська. А вчитель Андрій Фенчик, він же і сільський священик, був дуже строгий і вимагав, аби діти “добре ся вчили й не були глупі, як барани”. Живі свідки історії села.

У 1923 році у Заричувській сільській школі навчалося 45 учнів. Навчальний рік розпочався весело. Діти вголос співали на цілі село гімн підкарпатських русинів, який написав наш будітель Олександр Духно-

Це образ не убогої дитини, а учениці, яку з любов'ю виряджають у школу батьки. Звичайно, того часу не кожен ходив у школу, й не кожен мав таку можливість – вчитися. Головною причиною того, що діти не відвідували заняття, була непосильна домашня робота – на городі, на землях та по догляду за худобою. Батьки повторювали один одному з покоління в покоління: “З мене не було пана й попа, та й ти не мусиш бути дуже вченим, сину, а корови пасти й землю орати сам ся навчиш, як захочеш їсти”.

Голі й босі, одягнуті у дрантя, з синіми перемерзнутими руками виводили діти гріфликами на дощечках премудрі закарлючки-буки, цифри, малювали й співали, верталися додому до худоби... і про все забували. Подекотрі були взуті у бочкори та деревлянки, оперезані опасами дівчата у довгих сорочках, без будь-якого натяку на білизну чи головний убір, вчилися великим премудростям часу. Ось як можна змалювати реальну неідеалізовану дитину-учня молодших класів.

...Велике гунча тягне до землі, смолі до впаса, деревлянки тиснуть, щось гружлять ноженята, сині рученята витирають носа. В мамки добре серце – крається навпіл, що не може зарадити нічим дитині. Шапка тисне вуха, в того звисла на очах, ледве ноги тягне, десь впаде в снігах дитина. Там і замерзне, додому не верне. Як го в школу слати, як му нішо дати: синій ошипок, каня молока – то фриштик, і обід, і вечеря вся. Мокрі шкарбуни сніг розгрібають, на поріг ступають: “Я, мамко, не лінгарь, я уже школлярь”.

Мало хто закінчував того часу заричувську початкову реальну школу, як її тоді називали, і йшов вчитися у Перечин, у горожанську. Батьки були не всілу виряжати своїх дітей із села. Безпросвітна темінь неуvtва панувала майже в кожній хаті.

1914 рік. Почалася Перша світова війна. Хто із заричувців був на тій війні? Багато було моїх земляків, але історія мало зберегла імен. Одним з вояків Першої світової був сільський парубок Василь Керецман. Він повернувся з фронту, але багато його друзів, які з ним рокували, знайшли свій останній пристанок у чужих землях. Уже менше ніж через рік на сільському цвинтарі за грабами, під високими соснами виросли горбки свіжих могил. Там похоронили тих, що загинули, захищаючи цісаря на галицьких землях. Сьогодні могили солдатів Першої світової війни занедбані, заросли чагарниками і їх ніхто не доглядає. А колись сільський газда і дохтор Микулка Бабинець, поки був живий, щороку на Всі Святі (1 листопада) палив воякам свічку.

Початок ХХ століття ознаменувався й тим, що в селі народився Іван Гарайда, відомий вчений-лінгвіст. Це сталося 29 січня 1905 року. Його батько тоді директорував у школі, а дід, знаменитий Іван Торма (по материнській лінії), вчителював та керував селом, збирав народний

Ровесниці Першої світової війни

Марія Лакатош (1914-2008 рр.) з правнучкою

Учениця Марійки Підгірянки Варвара Лакатош (1914 року народження) з правнуками та невісткою

Солдати Першої світової війни. Заричувці. Прізвища не збереглися. Фото з архіву Віри Керецман-Кичера. Василь Бабінець, важкопоранений, помер й похоронений в Австрії

фольклор, розсилав заричувські-закарпатські казки, співанки та загадки по всьому вченому світу України.

Іван Гарайда – особистість, на якій варто зупинитися більш детально. Це чи не найвідоміша людина Заричова, незаслужено забута сьогодні, не без сприяння колишньої та й теперішньої влади. У 1924 році І.Гарайда з відзнакою закінчив гімназію у Секейшфегерварі, а згодом – юридичний факультет Будапештського університету. З 1930 року він вчився у Ягелонському університеті, місто Krakів. Став магістром філософії в галузі історії. Через нез'ясовані обставини у 1935 році він отримав польське громадянство.

Почалася Друга світова війна. 6 листопада 1939 року Івана Гарайду заарештували гестапівці. Разом з іншими професорами Krakівського університету він був ув'язнений у концтаборі Саксенхаузен. Та за вченого заступився уряд Угорщини. Особисте втручання Хорті у цю справу посприяло тому, що Гарайду невдовзі звільнili і він опинився у місті Ужгороді й очолив Подкарпатське общество наук (ПОН). Багатою є літературна та наукова

Іван Гарайда

спадщина вченого. Він видав три літературно-публіцистично-етнографічні двотижневики “Літературна неділя”, науковий журнал “Зоря” тощо.

Видавець, перекладач, редактор, словникар-вчений, що залишив велику спадщину, яка дуже мало досліджена. Та найбільшу славу йому принесла праця “Граматика руського язика”, що вийшла на початку 1941 року в Ужгороді. “Це був офіційний шкільний підручник з рідної мови на окупованому Закарпатті”, – писав про І.Гарайду професор Йосип Дзендрівський.

27.10.1944 року Радянська армія звільнила Ужгород від фашистів. Уже наступного дня сексот-русофіл доніс на вченого у смерш. Івана Гарайду арештували, ув'язнили у військовому містечку, що сьогодні знаходиться на вулиці Другетів. Як свідчить довідка Управління КДБ по Закарпатській області № С1825, видана в.о. начальника підрозділу УРНБ України В.І.Іваненка, арештовано І.Гарайду “по подозрению преступления, предусмотренного ст.58-6 УК РСФСР”. “...находясь под следствием Гарайда И.А. умер 13 декабря 1944 года от обострения заболевания сердца в форме грудной жабы” (журнал “Тиса”. – 1994. – № 1-2). Поховали відомого вченого в м. Ужгороді на закритому цвинтарі по вулиці Берченська, згодом Б.Хмельницького, а пізніше – Новоросійська. Могила не збереглася. Так віддячила нова влада вченому європейського рівня.

Період між двома світовими війнами був надзвичайно жорстоким для Заричова, та й для всього закарпатського краю. Страшна мадяризація, а згодом чехізація досягли свого апогею. Дітей били в школі за те, що вони не знали ніколи не чутої мови, дорослим не давали елементарної можливості заробити копійку, аби прогодувати сім'ю. Між війнами заричувці були виключені з суспільно-політичного життя краю. Заради правди скажу, що у той час певну позитивну роль щодо збереження своєї приналежності, свідомості, ментальності зіграли комуністи. Саме комуністичні організації, що діяли на теренах Перечинщини, висловлювали відкриті протести проти свавілля влади. Одним з найбільш відомих спротивів, який зберігся у історичній пам'яті заричувців, була акція, проведена з нагоди приїзду у село губернатора Підкарпатської Руси Бескида. Про ці події історик Б.Співак у книзі “Революційний рух у Закарпатті. 1924-1929” (Ужгород, 1964) пише наступне: “28 квітня 1924 року жандарми та клерикали спровокували вбивство секретаря Перечинської комуністичної організації, члена крайкому КПЧ Івана Бодака. Це була помста за викривальну промову, якою І.Бодак сміливо виступив в Зарічеві на зборах, скликаних у зв'язку із приїздом високого гостя – губернатора Бескида. Похорони Бодака відбулися 1 травня у Перечині. У них взяло участь 400 трудівників. Біля могили вбитого комуніста влаштували мітинг. Похорони Бодака були вміло використані для викриття політики терору, до якої вдався уряд”.

У 20-ті роки в Заричові було створено перший осередок товариства “Просвіта”, діяв драматичний гурток, був відомий на всю Перечинщину

духовий оркестр. Все це створили завдяки сильній організації просвітителів-русофілів ім. Духновича. Їх підтримували біло-емігранти, а також проросійськи налаштовані осередки і офіційна влада, оскільки бачила в них бодай якусь можливість відтягнути процес самоусвідомлення заричувцями своєї приналежності до української нації. Русофілам-духновичівцям, яких очолював вчитель Макара, була протиставлена проукраїнськи налаштована інтелігенція села, зокрема вчителі, що групувалися довколо Марійки Підгірянки, а пізніше Василя Опаленика з Ворочева. Саме Василь Опаленик створив у селі український драматичний гурток, а на сільській сцені у Блумовій корчмі та в школі було поставлено такі відомі шедеври, як “Запорожець за Дунаєм”, “Наталка-Полтавка”, “Ой не ходи Грицю та й на вечорниці” та ін.

Чехословаччина, громадяни якої вважались “найкультурнішою слов'янською нацією”, за роки поневолення Закарпаття проявила себе у “всій своїй красі”. Мадяризациєю вона замінила чехізацією. Старожили тоді говорили: “Якщо мадяри били нас пендриками по голові, то чехи почали бити головою у стінку. Били так, що паздір’я летіло, били й запитували, як і мадяри: “Чий хліб їж, былбе?”... При цьому ще мило посміхалися. Про будь-яку урядову посаду підкарпатський русин не міг і мріяти. Всі пости були віддані чехам, жидам або русофілам. Про це яскраво свідчить статистика, документи того часу. Всі ці дії отримали благословення на найвищому рівні, у “доброго” президента Масарика, якому тепер співають “Осанну” нові чехофіли і ті, у кого коротка історична пам’ять. Або хто просто не хоче вивчати і знати свою історію. Масарик так любив Закарпаття, що пообіцяв йому широку автономію. Але лише на папері і на словах. Масарик навіть не думав переходити від слів до діла. Він, як і кожен диктатор, побудував для своїх підкарпатських сатрапів великі кабінети у Народній раді, для чиновників вибудував Рафанду та Галагув, розширив тюрму, аби панянки не мастили ноги, вимостили декілька вулиць бруківкою. На цьому його “доброта” закінчилася.

Українські патріоти краю неодноразово звертали увагу президента на те, що час би переходити від слів до справ. Та пан Масарик плюнув на протест губернатора краю Г.Жатковича від 13 жовтня 1918 року стосовно невиконання умов Мирового договору. Після аудієнції у Празі і конференції 4 жовтня 1921 року, яка розглядала питання закарпатської автономії, “добрий Масарик і прем’єр Черні показали нам фігу з боксом”, – писав Жаткович, який згодом подав у відставку. А чехи далі мирно били нас по голові і “мирно” посміхалися, граючи перед Лігою Націй роль “культурних добродіїв”. А ці “добродії” так догаздувалися, що на кінець їх правління у краї були 463 українські і російські школи, 365 – чеських, 117 – угорських, 24 – німецьких. Що стосується горожанських, то налічувалось 23 чеських школи, 21 – українська, 5 – угорських. За національністю, як пише доктор

Юліан Химинець, учнів-чехів було 4761, українців – 1749, мадярів – 1754. І це при тому, що 80% населення Закарпаття були українцями-русинами. Ще менше українців працювало в урядах різного рівня. Тільки цифри: 1927 рік, поштова і телеграфна служба – 109 українців, 306 чехів і словаків; фінанси – 41 українець і росіянин, 1192 чехів і словаків! Загалом на державній службі Закарпаття були 301 українців і росіян та 1826 чехів і словаків! Закарпаттям керували чехи і словаки (78%). Тільки 13% складали українці.

Ось вам і “широва автономія” і рівні “демократичні” порядки Масарика.

А ще були голодні походи 1932 року, нещадне винищення Карпат, зокрема вивезення лісу, відсутність елементарних прав щодо отримання будь-якої роботи.

8 жовтня 1938 року Чехословаччина перестала бути унітарною державою – вона перетворилася у федерацію чехів, словаків та підкарпатських українців.

Закарпаття очолив угорський шпигун “Берталон” – Андрій Бродій. 22 листопада чеський парламент прийняв закон № 328, який регламентував склад уряду Закарпаття. Андрій Бродій не виправдав сподівань Праги. Вже 26 жовтня 1938 року він був заарештований службою безпеки як шпигун, а новий уряд очолив, як свідчать архівні документи, Августин Волошин. Він став прем'єром Підкарпатської Руси. До його уряду увійшли Юлій Ревай та Едмунд Бачинський.

30 грудня 1938 року, як свідчать документи, було прийнято рішення про одночасне вживання на сучасному Закарпатті двох назв краю: Підкарпатська Русь і Карпатська Україна.

Наблизався кривавий березень 1939 року. Ще не заквітло червоною кров’ю поле під Хустом, ще не пролилася кров гімназистів, але вже відчувалося – зміни будуть. З Центральної Європи на Закарпаття вже сунув чорний “гакенкройц”, а за Карпатами у Галичині світила червона п’ятикутна зірка – другий знак диявола. Вони ще не скрестили між собою мечі, але в повітрі вже пахло кров’ю. На цьому тлі зроджувалася й вмирала маленька частина великої держави – Карпатська Україна на чолі з президентом о. Августином Волошиним. Ціною величезних втрат, у першу чергу історичних територій, Волошину вдалося зберегти нову автономію. Після відомих подій голосування від матірного тіла нашого краю було відірвано центр Закарпаття – Ужгород і всю Ужгородщину, відійшло мадярам Мукачево, Берегово, майже весь Берегівський район, більша частина Тячівського, Мараморощина. Ось який вигляд мала карта Карпатської України після відомих подій щодо визначення волевиявлення закарпатців (див. стор. 63). З болем у серці писалося у маніфесті-зверненні до народу від 10 листопада 1938 року:

МАНІФЕСТ УКРАЇНСЬКИЙ НАРОДЕ ПІДКАРПАТТЯ!

Довгі століття поливаєш Ти кров'ю і потом свою рідну землю. Важкою працею на полях і в лісах, в горах і долинах заробляєш Ти хліб для себе й для дітей своїх. Великі скарби твоєї землі, найбагатші простори та поклади забрали від Тебе ворожі сусіди, а Тебе, господаря цієї землі, зробили і поставили на службу панів та мадярських магнатів.

Довгі століття своєю працею творив Ти багатства для гнобителів, які голодом і холодом морили Тебе і дітей Твоїх, тяжка тисячелітня мадярська неволя чорною хмарою повисла була над Твоїм споконвічним краєм і не було видно просвітку визволення.

Але прийшов час і Ти піdnіс свою могутню голову, повстав мов велетень зі сну та на цілий світ проголосив 20 років тому, що Ти живеш, що Ти хочеш бути господарем на своїй рідній землі. І 20 років тяжко боровся знову за своє право під проводом найкращих синів своїх.

Тепер Ти виборов собі свободу; наше дорогое Підкарпаття стало незалежною державою, котра має свою рідну народну владу на чолі з прем'єром д-ром Августином Волошином.

Український Народе Підкарпаття!

Важку хвилину переживаєш тепер Ти. Твої відвічні вороги сіють роздор і безладдя, обманом і підступом хочуть завести Тебе в нове ярмо неволі. Вороги побачили, що Ти в своїй вільній і незалежній Підкарпатській Державі побудуєш щасливе життя, не будеш більше працювати на своїх гнобителів, а всі вироби мозолистих рук своїх будеш сам уживати, а багатств своїх будеш сам хосен мати.

Великою ненавистю до свободи Твоєї наповнилися серця ворогів. Повели вони завзяту боротьбу проти Твого визволення, проти свободи Твоєї.

З болем у серці сповіщаємо Тебе, що на вимогу Мадярщини дві великі держави, які створили арбітражну комісію для полагодження спору за границі молодої нашої Підкарпатської Держави, приділили Мадярщині великий шматок нашої споконвічної землі спільно з містами Ужгород, Мукачів та Берегово. Опираючися на фальшиву статистику ворогів, вони відірвали від живого тіла українського багато сіл і міст, де живе переважаюча більшість українців-русинів. Тепер старовинні міста наші, як город князя Лаборця Ужгород та город князя Федора Корятовича Мукачів дня 10 листопада 1938 р. були передані мадярам. Наші представники на міжнародній конференції у Відні змушені були погодитися на умови, що їх запропонувала арбітражна комісія. Але народ наш під чужою займанчиною не спустить прапору боротьби і сподівається, що настануть часи, коли всі сини українського народу повернуться до своєї матірної землі.

Однаке відступлення частини земель наших Мадярщині нехай не спричинює зневіри. Під владою Підкарпатської Держави полишилися великі простори, які дадуть нам змогу будувати своє господарство й промисел, щоб вижив весь народ.

Великі держави Німеччина, Італія, Англія та Франція забезпечили непорушність наших нових границь, а Польща й Мадярщина визнали їх та гарантують перед великими державами невтручання до наших внутрішніх справ.

Тому наша Підкарпатська Держава перенесла столицю свою до міста Хуст, звідки почнеться нова сторінка нашої славної історії.

Перша Центральна Українська Народна Рада, турбуючись долею всього українського народу нашого, котрий стільки поніс жертв у боротьбі за свою волю, тепер проголошує, що вона з повною відповідальністю перед народом і його майбутніми поколіннями буде й надалі стояти на сторожі права та здобутої свободи українського народу. А для того, щоб

народ наш був всебічно забезпечений, на внесок Першої Центральної Української Народної Ради влада чимскорше зробить наступне:

1. Проведе земельну та лісову реформу на справедливих основах, приділяючи вільні землі безземельним та малоземельним селянам.

2. Побудує промисел для обробки та переробки сирівців, що їх стільки має на землі й під землею наш край.

3. Подбає про піднесення й розвиток хліборобства, скотарства й садівництва, щоб одиниця земельної площи та сільські господарства давали більше виробів.

4. Створить кооперативну організацію працюючих людей, відкриваючи споживчі й кредитові дружества та дружества для збуту виробів.

5. Розбудує молочарство за взірцем гірських країн, які своїми молочними продуктами постачають цілий світ і живуть багато у своїх горах.

6. Побудує фабрики та піли для спрацювання лісових матеріалів, фабрики для спрацювання овочів та інших харчових рослин.

7. Побудує дороги, залізниці, мости й закріпить береги та зрегулює ріки, щоб вони не нищили ґрунтів наших господарів.

8. Приступить до великого будівництва домів, шкіл, залізничних станцій, лічниць й інших споруджень, щоб забезпечити населення вигідними помешканнями та загалом піднести його життєвий рівень.

9. Розбудує шкільництво різних ступнів, збільшуючи кількість народніх та середніх шкіл і створить свою українську високу школу – університет. Подбає про те, щоб діти незаможніх родичів могли вчитися в середніх та високих школах.

10. Подбає про тілесне виховання народу, сприяючи організації товариств для плекання спорту й гімнастики.

Все виконає наша влада в прискоренім порядкові, щоб скорими кроками наздогнати передові народи світу й вивести наш народ на широкий шлях поступу й щасливого життя.

Своїй народній владі Перша Центральна Українська Народна Рада обіцяє повну підтримку та закликає всі верстви українського громадянства без різниці віри й станової чи класової приналежності стати в спільні об'єднані лави й під проводом своєї народної влади будувати Підкарпатську Державу.

Хоч і відійшла велика кількість мадярського та жидівського населення Підкарпаття до Мадярщини внаслідок приділенний тій державі наших земель, але на терені нашої держави полишились групи населення, яке належить до інших народностей.

Наша влада й Підкарпатська Держава забезпечить вільний розвиток за кожним, хто з пошаною ставиться до наших народніх змагань та респектує наш державно-політичний устрій.

Український Народе Підкарпаття!

Сміливо й гордо подивися на простори та природні багатства. Тепер Ти є господарем і власником їх. Вже ніхто від Тебе не відбере споконвічної землі Твоєї. Наша Підкарпатська Держава опирається на силу цілого 50-ти мільйонного українського народу, який пробудився до державного життя й недалека та пора, коли українська правда переможе. Наша держава опирається на міцний союз чехів і словаків, з якими український народ Підкарпаття творить спільну конфедеративну державу. За нами стоїть могутня Німеччина, яка висунула етнографічну зasadу при будуванні нових держав. Наші граници забезпечили велиki світові держави, які будуть підпирати нас в державно-політичнім, господарськім та культурнім будівництві. Але ми опираємося на власні сили народу й провадимо працю та боротьбу в інтересах лише свого народу.

До творчої будівничої праці кличемо всіх вірних син нашої нації, які довго терпіли чужинецьку неволю й тепер скинули кайдани з рук. Осяяні визвольним ідеалом, наповнені вірою в велике майбутнє, сини й дочки Твої, Український Народе, простягають свої вільні руки, щоб обняти всю нашу націю й запалити світло волі в своїй Батьківщині на вічні часи.

Хай живе Підкарпатська Держава!

Хай живе український народ!

В Хусті, дня 10 листопада 1938.

Перша Українська Центральна Народна Рада

Нова Свобода, 17 листопада 1938.

ТЕЛЕГРАМА
ПЕРШОЇ ЦЕНТРАЛЬНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ НАРОДНОЇ РАДИ
з 17 листопада 1938 р.

До Предсідника Центральної Влади ЧСР, ген. Яна Сірового, та до Законодавчої Комісії Парляменту ЧСР у Празі.

Є неспірним, що наш народ є народом українським, а не русским, то є великорусським. Тому назва Підкарпатська Русь не відповідає дійсності. Українська Народна Рада, яка проголосила р. 1919 прилучення нашого народу до республіки, як народня репрезентантка українського населення в інтересі консолідації та спокійного розвитку цього краю, домагається, що в новій Конституції була ужита урядова назва цього краю: Карпатська Україна.

Тим буде нещасне язикове патання раз но все вирішене. Домагаємося того й тому, бо під плащем рускості провадилася і провадиться протидержавна чинність та мадярська іридента.

За Українську Народну Раду
Д-р Михайло Брашайко;
Д-р Микола Долинай;
Федір Ревай

Нова Свобода, 22 листопада 1938.

КОНСТИТУЦІЙНИЙ ЗАКОН
ПРО АВТОНОМІЮ КАРПАТСЬКОЇ УКРАЇНИ
з 22-го листопада 1938 р.

прийнятий Парляментом Чехо-Словацької Республіки

(в перекладі з чеської мови П. Стерча)

ЗБІРНИК ЗАКОНІВ І РОЗПОРЯДКІВ Ч. 328

КОНСТИТУЦІЙНИЙ ЗАКОН ПІДКАРПАТСЬКОЇ РУСИ

Конституційний закон з дня 22-го листопада 1938 р. чис. 328 36. з. і розп. про автономію Підкарпатської Руси.

Народне Згromадження, виходячи з дійсности, що південнокарпатські Русини прилучилися добровільно до Чехо-Словацької Республіки та що їхній території була загарantована як найширша автономія так Сен-Жерменським договором з дня 10-го вересня 1919 року.

Конституційний закон складався з вступної постанови, двох частин та додатків. Він налічував 19 параграфів, що регламентували й забезпечували життєдіяльність держави. Ознайомитися з цим документом, шановні читачі, можна у книзі професора, доктора Петра Стерчо "Карпато-українська держава" (Львів, 1994).

Чим жило в той час маленьке Заричово? Документи свідчать:

Звітнощчина

Рада Урядників села Заріча закликає всіх урядницьких подільників на загальні збори, котрі відбудуться в лісостоці церковної школи в день 1. I. (січня) 1939 в 12 годин. Коли очевні члені би не зміглисся на ту саму годину то збори будуть продовжуватися із тими членами які буде присутніх
Програма:

- 1, Відкриття зборів
- 2, Вибір нових електуціонерів
- 3, Предложення рахунку за минулі роки
- 4, Закриття зборів

Виконено: 18.01.1939.

Свідоцтво:

22.1.1939.

Надалі Пензда

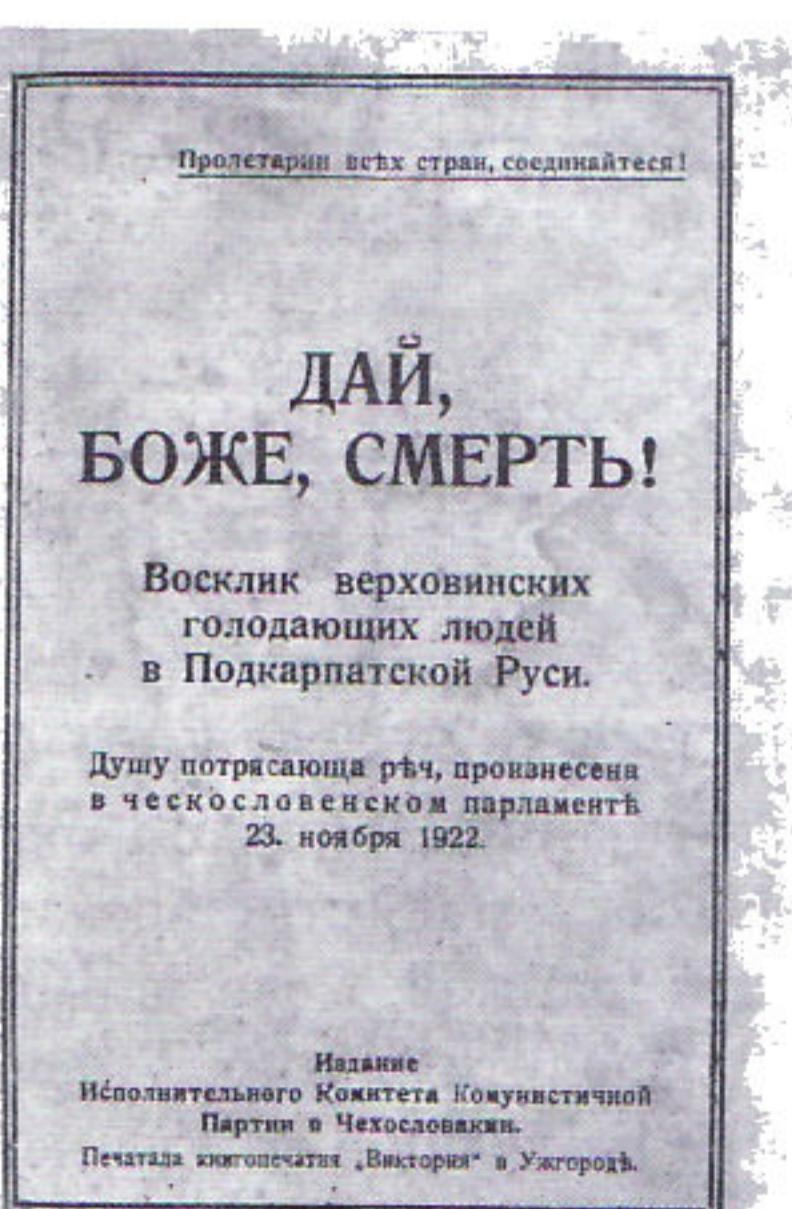

зупрошує председателя

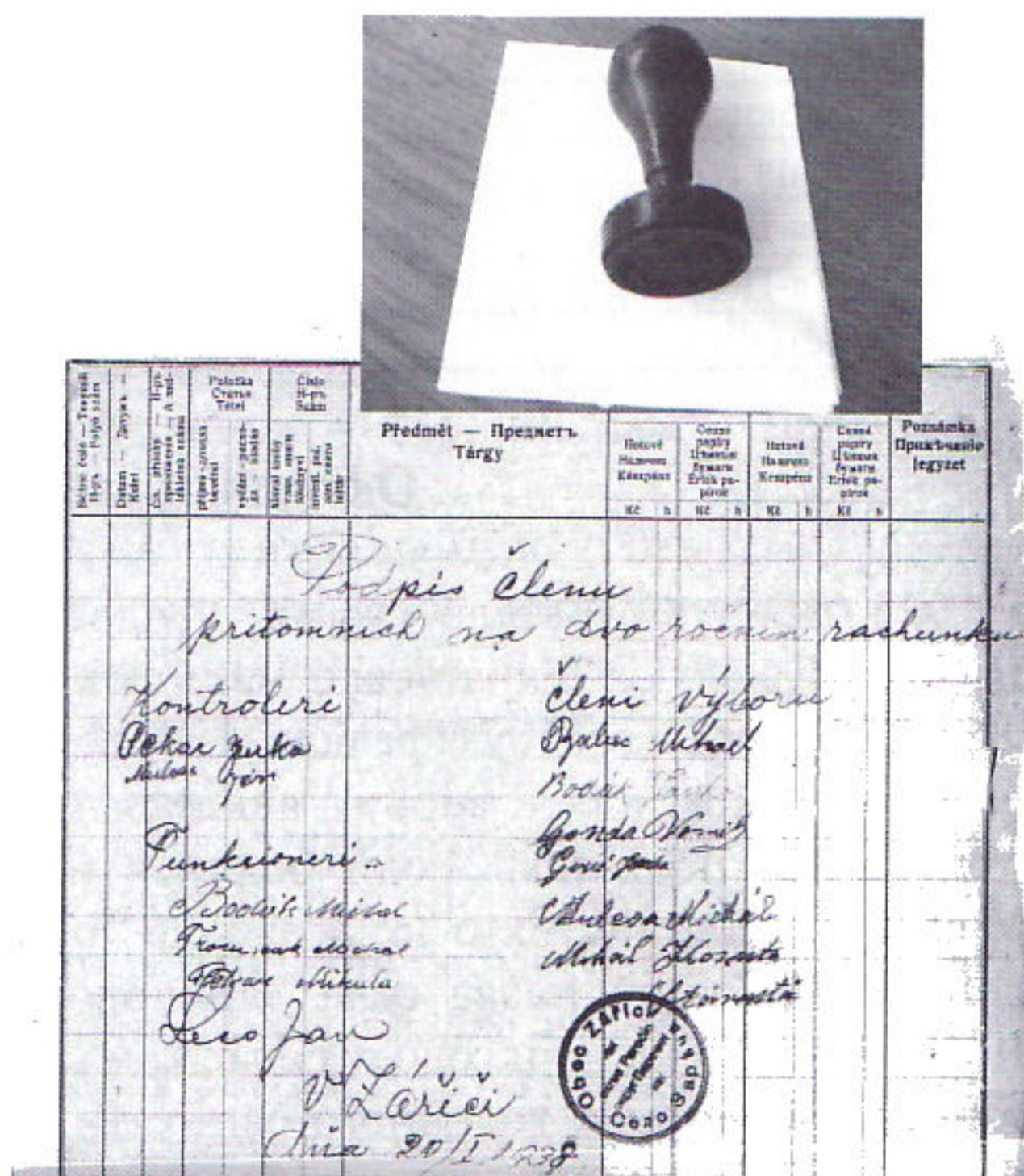
Іван Рессо

Так “обрізали” кордони Карпатської України європейські “демократи” в угоду угорським фашистам, що вже поріднилися з Третім Рейхом (документ з архіву Юрія Барана)

Промова депутата чеського
парламенту про голод на Верховині в часи чеської “демократії”

Убарний документ та убарна печатка
заричувських газдів

Заричувці теж підтримали Сойм Карпатської України. Петро Стерчо у своєму дослідженні наводить результати голосування у виборах до першого Сойму Карпатської України, які відбулися 12 лютого 1938 року. Наводимо дані, що стосуються голосування у Перечинському окрузі.

Перечинська округа

Назва села	Кількість голосів, відданіх за лісту Українського національного об'єднання і народностевих груп	Проти УНО	Кількість усіх голосуючих
Ворочів	522	4	526
Вульшинки	298	4	302
Дубриничі	707	11	781
Заріччя	811	124	935
Липовець	131	3	134
Мокра	246	2	248
Новоселиця	231	2	233
Пасіка	782	13	795
Пастілки	Брак даних	Брак даних	Брак даних
Перечин	1445	20	1465
Порошково	945	206	1151
Раків	508	15	523
Сімір	500	10	510
Сімирки	480	3	483
Туриця	416	72	488
Тур'я-Бистрий	595	43	638
Тур'я-Поляна	690	6	696
Ремети	963	152	1115

Окупація і визволення

935 заричувців взяло участь у голосуванні 12 лютого 1939 року. 811 проголосувало за Українське національне об'єднання. Перемога окрилась. Та недовго була радість. 15 березня 1939 року, згадують старожили, вечірнім часом в селі знову з'явилися мадярські шандарі. Село занімло, поховалося по хатах. Люди боялися навіть розпалити вогонь у печах. У вечірню годину ніхто не дозволяв собі вийти на вулицю. А вже через день була стерта назва села Заричово. Воно вдруге стало називатися Другетгазою. Підняли голову сільські мадярони. Почалося нещадне виснаження й вивезення головного багатства села – лісу. Запрацювала різня у Свуніжі. Ліс трелювали штабелями, потоками гнали шайти аж під Короставець до штреки. А там вантажили у вагони й відправляли у

Мадярщину. Лісоруби в той час працювали за 160 грамів хліба за добу при 14-годинному робочому дні.

15 березня 1939 року Сойм Карпатської України прийняв закон, у якому зазначалося, що назва держави є Карпатська Україна, а гімн “Ще не вмерла Україна”. Забігаючи вперед, скажу – не важливо, скільки проіснувала нова європейська держава Карпатська Україна, важливо те, що закарпатці змогли, зуміли організуватися й об'єднатися довкола однієї політичної сили – УНО (Українське Національне Об'єднання) та його лідера Августина Волошина і цілком демократичним шляхом створити державу й презентувати її цілому світу. Інша справа, що тогочасні європейські “демократії” не захотіли і не мали можливості захистити нову державу. Дуже вже прагнули, особливо мадяри, проковтнути масний закарпатський шмат європейського пирога, який їм подарував вуйко Гітлер. Той самий Гітлер, який ще вчора обіцяв Підкарпатській Україні своє покровительство... Висловлю свою власну думку, що Карпатська Україна могла б стати другою Швейцарією чи Австрією, Ужгород – другим Берном, бути нейтральною державою, зберегти себе від трагедії, що насувалася на світ. Але це не входило ні в плани Гітлера, а тим більше Хорті...

В Європі почалася Друга світова війна. Не обминула вона і Заричово. У заричувців, газдів і бідноти, забирали все, що можна було взяти. Перш за все худобу. У розпал війни на сході заричувською різнею, сплавом дров, керував Юрій Бодак, дід моєї мамки за батьком. У селі, за малий зріст і добру вдачу, його прозвали Гайничком. Одного ранку моого прадіда Гайничка знайшли мертвим у воді... Кому була потрібна смерть такого доброго сільського пана, ніхто не знав і ніколи вже не дізнається. Було це пам'ятного 1943 року. Влада не шукала вбивць.

Школа під час війни працювала. Діти вчилися виключно на угорській мові. У той час вчителями у селі працювали Туцканькова, Екшмідова, Матяшовська. Того пам'ятного 1943 року пішла у перший клас і моя мамка Олена Бодак.

Німці у селі були і жили. У стайні моого діда було п'ять пар великих сильних коней. Дід мусив вивести свою худобу на загороду, бо до стайні німець прив'язав своїх. З розповідей старожилів дізнаємося, що німці лояльно ставилися до місцевих жителів – нікого не били, навіть не погрожували. Били мадяри. “Благі люди” у чорній формі, мабуть есесівці, давали дітям цукринки, шоколадні галети, привітно ставилися до старих. З особливою повагою німці ставилися до вагітних жінок. Був випадок, про це розповідала моя мама, коли вагітна моя бабка Марія Бодак несла відро з водою, а поряд йшла незаміжня її сестра Юлія Бабінець. Німецький солдат висварився на тітку Юлю, забрав у бабки відро й примусив молодицю нести його, а бабці категорично заборонив носити важкі відра.

Багато заричувців служило в угорській хортистській армії. На Дону воював Федір Келеманик, казав, що гнав москалів аж на Дон, а вони його

звідти – аж до Берліна. Під Берліном потрапив у полон до американців мій дід Микола Бодак. Чотири доби за колючим дротом без краплі води й шматка хліба на червневому пекучому сонці... А коли впав у безтямі, підсвідомо проспівав церковний тропар, що співається на Великдені у церкві і – сталося диво! Як розповідав дід Микола, перед ним з'явився його товариш-фронтовик з Вовкового, що на Ужгородщині, обтер його сухі вуста смальцем, невість звідки добутим, і дід ожив. Не пам'ятає, коли і де дали води, але додому повернувся живим.

В німецькій, угорській армії служили: Андрій Бабінець, Юрій Бабінець, Михайло Вакула, Юрій Феделеш, Іван Лесьо, Михайло Трянчич (загинув чи пропав безвісти), Василь Надравецький, Іван Митро та інші невідомі й відомі герої, що склали свої голови за чужі держави, на чужих землях й за чужу славу. У місті Сігеті загинув й похоронений вуйко моого батька Михайло Магада, брати Гонди, Михайло Мулеса, Юрій Мулеса. Про них ми знаємо тільки зі спогадів рідні та їхніх друзів, що повернулися з фронту.

“Заричувська війна” охопила село суботнього ранку 26 серпня 1944 року. На село шуліками накинулися ЯКи, IЛи, “кукурудзники”. Того ранку, як згадує вчителька-пенсіонерка Марія Герич-Бабінець, “з Великих Вершків вилетіли декілька самольотів”. Впали бомби на Лисьову загороду, на Мочарі. Першою загорілася хата Петра Магади, за нею обійстя Василя Лакатоша. Наступного дня, 27 серпня, у Садинцю літаки запалили хату газди Михайла

Феделеш Юхно Іванович житель села Заричово.
Продубо. 5

п. Виггинівського Сільськогосподарського підприємства при Окр. Раді
Зад. 60

Сільрада села Заричово: залишив отом що Феделеш
Юхно Іванович житель села Заричово. № 38
бомб збройовою ходу. Котра була спалена від
це боїв. 6 1944 року.
Сільрада села Заричово прошує ОВР. С. Буцького
бути єд. 3000 штук чисту, для подзеїв болів і т. ін.
Заданий що Феделеш Юхно Іванович житель села Заричово
в Комуналівській комі при Виггинівській Раді в будь-
якій формі не віддає село сподів видаєти

Заричово 20 липня 1946
Іван Феделеш
Зад. 60

Відповідь до пропозиції
Підстава. № 290, от 1 ср 13, зм. 5
Відмежувальна праця. Мулеса М. І. Мулеса

Магади (моого діда за батьковою мамою). Батько якраз виганяв коней зі стайні. Кулеметна черга вдарила по ньому, але Мати Божа його сохранила. Батько впав, коней літак не зачепив, вони заховались у велику кукурудзу, а хата вже пала. Згодом, коли вже радянська армія увійшла в село, дід написав владі листа, в якому просив, аби виділили йому черепицю для покрівлі хати. Мені вдалося розшукати оригінал документа, написаний Юрієм Феделешом, свояком діда. До речі, його хата теж згоріла. Плакали люди і молилися, аби Бог сохранив їхні обійстя.

Солдати трьох держав й двох світових побоїщ, 1914-1952 роки

Микола Бодак серед однopolчан. Чеські зв'язківці – особливий підрозділ чи не найбоєздатнішої армії Європи. 1932 рік. Третій ряд, четвертий справа Микола Бодак

Василь Бабінець служив у німецькій армії. Воював по інший бік фронту.
Така вона, солдатська доля русина-українця

Микула Бабінець

Василь Бабінець

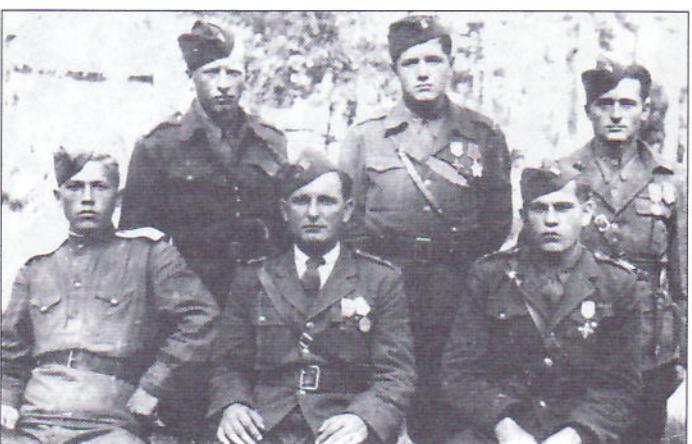
Юрій Бабінець

Федір Келеманік, 1941 р.
Донський фронт.
З мадярами прийшов до
самого Дону, а звідти
відступав до самого
Берліна. Там потрапив у
полон. Вижив і ще багато
років служив селу,
дякував у церкві

1931 рік. Чеська "гвардія". Другий ряд другий справа
Андрій Бабінець

Заричувські підпільнники, Іван Бабінець
та Андrij Сербин стоять в центрі

Микола Бодак, 1932 р.

Іван Келеманик

Іван Келеманик

Іван Магада

Михайло Рябець

"Емігрант" Сербин Микола

Петро Трянчич

Іван Лошак, солдат армії США

Василь Кошута

Сталінські гвардійці (зліва) Василь Мулеса (старший)
та сільський дяк Федор Яношій

Курсант ВПС
Василь Урбан

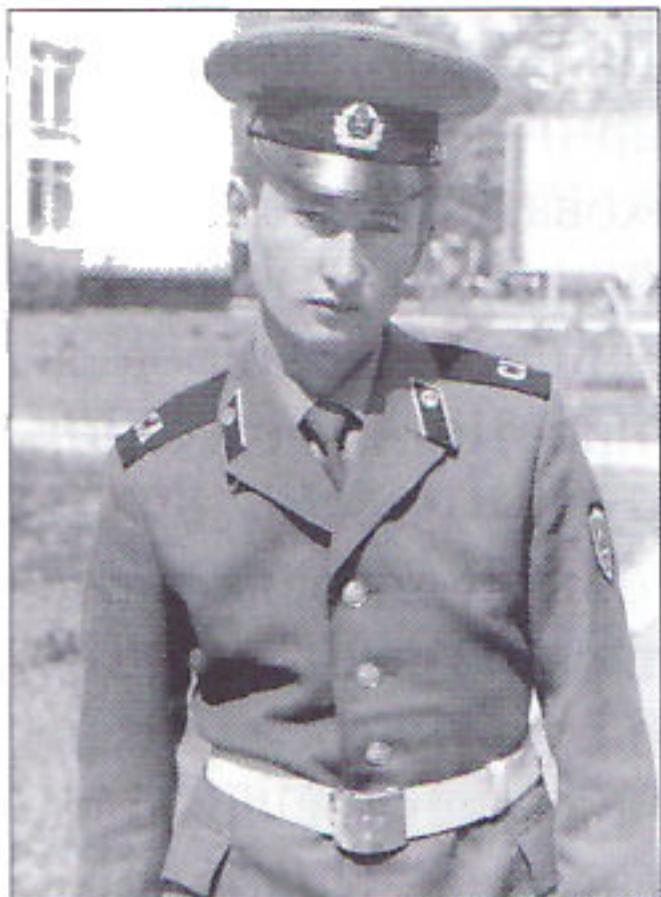
Майор ескадрильї стратегічних бомбардувальників,
саме тих, що мали показати американцям “кузькіну
мать”, Василь Урбан (третій ряд в центрі)

Солдат незалежної
України, прикордонник
Василь Гонда

Воїни-афганці та їхні друзі

Василь Щербанич

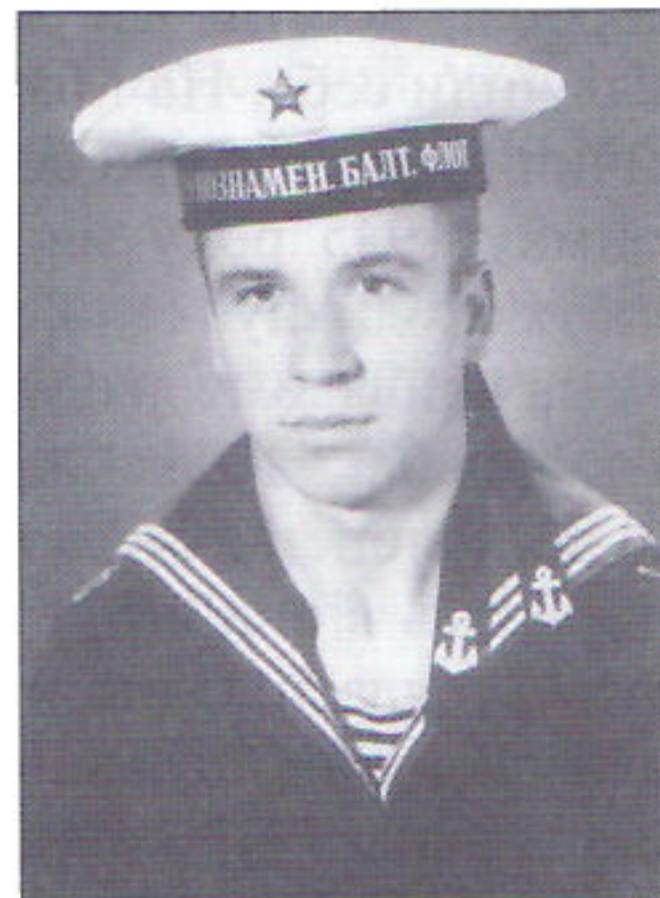
Іван Бабич

Іван Пйоса

Іван Куртанич (зліва)

Іван Керецман

Іван Мулеса

Василь Пецка

Іван Ганич з сином

Та плач в селі був не меншим ще до приходу руських. Це сталося на Великдень 1944 року. Того дня з села забрали євреїв. З торбами, пожитками йшли вони Ровінню на Перечин. Старі діди й молодиці. Селяни згадують, що у Блума, Струля та інших євреїв були дуже гарні дочки, на яких задивлялися заричувські парубки. Їм пропонували заховатися, але діти не покинули батьків. Важко сказати, яка доля тих людей, але ми знаємо, що багато з них загинуло у концтаборах. Від євреїв в Заричові залишилося кладовище та ще пам'ять про те, як вони дурили простих неосвічених заричувців, які пропивали у їх корчмах останні копійки.

Пройшло майже два місяці з того часу, як в селі згоріли газдівські хати. Тільки 26 жовтня 1944 року на попівській фарі з'явилися розвідники 151-ї стрілецької дивізії 18-ї армії Четвертого Українського фронту. Бої за село не точилися. Сутичка між передовими частинами Радянської армії та відступаючими угорськими частинами відбулася неподалік Колонного, вище села. Потім мадяри у спішному порядку відступили на Перечин. Вище села дітлахи, та й дорослі, довгий час знаходили багато зброї та боєприпасів, якими часто калічили себе. На Мочарі осколком бомби було вбито студентку Олену Трянчич. Сьогодні про цей випадок говорить напис на її надгробній плиті. Взимку 1945 року на річці Уж неподалік села гранатою грали в хокей... Вибух сколихнув село. Один заричувський легінь назавжди залишився лежати на кривавому льоду. Та ще був один не менш прикрай випадок. Сільська доброволка Юлія Скрип, до речі, дуже вправно стріляла, застрелила з карабіна полоненого угорського солдата... Потреби в цьому вже не було. Але точилася війна... Бій на Заникові. Там навічно залишилися лежати два угорські солдати. Одного німця заричувці поховали на Старому цвинтарі неподалік сьогоднішньої автозупинки. Ще одне "чудо" було в Заричові, про яке мало хто знає – на голиці впав збитий радянський літак. Як згадує очевидець Юрій Ситар, він та його друзі витягували з нього різникользорові дроти...

Такий був відгомін "заричувської війни".

Заричувці затаїлися в лісах. Більшість селян сиділи тихенько у наспіх викопаних бункерах та непрохідних нетрях. Там ночувала й худоба. Там зберігалися й пожитки, все те, що можна було наспіх винести з хати. У бункері, у Клинкові, сиділа і моя родина. Моя мамка розповідала, а було їй тоді 8 років: "Як ся ми бояли, як страшно ревали самольоти, як ся молили люди, аби диявол чимськоріше пропав у скалю". Був один випадок, коли газдиня виділа корову й поклала канточку під кущ. Бабка це помітила й розплакалася: "Забери, дитино, молоко, бо самольот видить, буде стріляти по канті та й нас заб'є, бо канта твоя біла". Молодиця ховала й не могла придумати, куди заховати своє денерча. Ховала доти, поки канта не впала, а молоко не розлилося по сирій землі. Вона накрила його собою, бо чула, як бабка кричала, що "самольот видить вшиткої білої".

За день-другий все вщухло. Війна пропала за Перечином, а в село прийшла нова, вже четверта, ще нікому не відома радянська влада.

Цікавий був час. Не менш цікаво розгорталися події в селі. Хлопцям, яким виповнилося 18 років, запропонували йти добровольцями до армії. Багато відгукнулося на пропозиції нової влади. Перерахую всіх, хто пішов бити-добивати фашистського звіра, поіменно: І.М.Бабінець, Ю.М.Бабінець (загинув не відомо де), В.М.Ганчак (загинув), М.М.Гапак, І.М.Герич (загинув), І.І.Гонда, І.В.Гонда (загинув), А.А.Гондорчин (загинув). З фронту повернулися І.І.Головчак, І.М.Келеманик, В.Керецман, І.М.Кошути, М.В.Кошути, І.М.Магада, І.В.Мацо, Г.М.Мегела, М.В.Мегела (загинув), Ю.А.Митро, М.В.Рябець, І.І.Сенкулич, М.І.Сенкулич (загинув), В.А.Сенкулич, А.В.Сербін, І.Ф.Сурмай (загинув), В.В.Скуба (загинув), М.А.Чиліпка, І.А.Чиліпка.

Цікавим є той факт, що один з втікачів до радянського раю Михайло Мегела воював з фашистами на Великій Україні й загинув під Білою Церквою приблизно 30.12.43–02.01.44 рр. Саме тоді там велися запеклі бої.

Вічна пам'ять полеглим і доземний уклін ще живим Героям війни. Всім заричувцям, незалежно від того, у яких арміях вони воювали й яку форму носили.

Вважаю, що цікаво буде дізнатися, що Андрій Сербін та Іван Бабінець, десантники загону “За волю Чехословаччини”, на літаку “Дуглас” десантувалися неподалік Перечина й воювали поблизу Заричова, добуваючи розвіддані для наступаючих радянських військ. Про це розповідає у своїх спогадах радистка загону, у якому воювали хлопці, Тетяна Коломієць-Зотова.

Щоб уявити собі, як приходили в наше село визволителі, пропоную читачам оповідання “Нічні гості” з книги “На чатах добра”.

Нічні гости

Через невисокий хребет, помережений опустілими чорними нивами, давно покошеною й висушену третячкою, сунув важкий, товстий сірий вовчий хвіст холодного дощу. Ще здалеку він був страшний, скидався на зігнутого старого сільського босоркуна Фиря, якого всі боялися й обминали сьомою дорогою. Хтось ще тішився, що вітер зажене його у полонини, десь у вільшанські нетрі, а вать на саму високу далеку Руну, що вже блимала на світ білими сліпаками раннього снігу, — там і згине, не прийде у село. Великий полонинський ведмідь ‘го роздере, а вать олень шмарить рогами у самоє пекло. Там і згорить. Та вітру не було. Здох ведмідь, і олень роги обламав. Десь далеко громіло, сухо час від часу тріскало, пораз гупало, та

так, що у селі кивалися підвішенні на товсті короткі гасові лампи. Того дощу, тої бурі ніхто не чекав. Зсунулася вона із Заникува, прийшла пізнім жовтневим вечером у Заричово. Дивно громило, а дощ не розродився. Хмара сіла на село. Диву не було меж. Товстий вовчий хвіст розбрівся селом темно-сірими шинелями, пілотками й картузами, з яких на вогник запалених лампаших скалили п'ять гострих зубів дивні червоні значки...

Міцний засув на вонкових дверях. Вклалася челядь. А треба вставати. Гримлять двері. Юла швидко відсунула засови — й на пец. Що вже буде...

— Здравствуйте, крестьяне, — несміло озвалася з-під роздутої плащ-накидки маленька голівка, приплюснута картузом.

— Слава навіки Богу, гості-нучники, — відздоровалася язиком-промінчиком біла розмальована піч сільського газди Михайла Теркача...

— Кто тут живой? Выходи з хаты иль впусти, будем балакать, власть новая пришла, — огризнулася темінь.

— Виходь, стара. За порогом гості, Христа знають, з Христом до нас вітаються, думаю, що й з Христом помалі собі підуть далі. Запаль лампу, постель порток на стул, дай гостю з бубна теплої води помити руки. Найспочинуть, кить з Христом прийшли — з ним і пуйдуть. Хліба дай!

Юла Теркачиха злізла з високого пеца. Блимнула суха скіпка, підкрученій мокрий гнот в'явся легенъким вогником, кіптянув чорним язиком, стишив. Хатні тіні, що завчасу полягали спати, злякавшись осінньої бурі, знову ожили, попритулювалися до білих стін, чекаючи на нескорий світанок. В чорних великих сінях вже стояли п'ять неочеканих вичуркашів, які відпали від того вовчого хвоста, що розбрівся по заніміному селу. Вже не гриміло, буря пішла далі, через Таблу по Пудкороставець, Облазом на Перечин.

— Заходьте до хижі, сідайте, кажіть, яка дорога вас привела до нас, “християнє”, — спробувала заскіпити язиком в пам’яті дивне, та не вперше почуте слово Теркачиха...

— Не христиане мы, бабушка, мы — солдаты, ваши освободители, воины Красной Армии.

— А як то — “не християнє”? Ми всі Христові діти, в Бога віrimо, з Його волі живемо, синку. Ти так красно привітався, а таке кажеш — “не християнє”. Хіба вояки не з Богом ходять на войні й по войні? Кіть не Він, синку, не топтав би ти вже траву у мому дворі, — подумала вголос Юла, зачепилася довгою сорочкою за край низької лавки, що міряла довжину високої печі, за кошом якої причайлися ще троє діточок: Анця, якій в Русальох виповнилося шістнадцять, Андрійко, що з’їв сьому паску, й п’ятирічна Марійка. Стривожені нучниками діти не спали — молилися, аби ті чиммайскорше лишилися їхнього обійстя.

— Хозяюшка, а дед-то у тебе єсть или одна в таком большом доме?

Сира шинель примітила в бабі “хозяюшку”. Це не була, як їй здалося з першого погляду, химерна баба, яка злізла невість звідки хвилину тому.

Під білою сорочкою добре та ненадійно приховалися довгі білі ноги, що переходили у круті високі стегна. Широка сорочка не вміщала заховані повні груди, що виплекали трійко дітей. Два шнурки підв'язували її майже біля підборіддя, сорочка невблаганно зливалася долу високою білою шиею, ніяк не хотіла притайти невелику чорну мушку, що підкresлювала мармурову близну шиї: розпущене чорне волосся закрило ніжні гладкі овали повних, ще не зігнутих плечей.

— Дід мій помер п'ять років тому, а діти з чоловіком тяжко роблять цілий день — легко сплять уночі. От тут пиріг, а там — поріг. Пийте, паночку, водицю, а по ночах шукайте свою зорницю. По ночах не блудіть, дітей ‘мі не варають.

Юла витягла з сусіка велику буханку тенгерицького хліба й простягнула тому, хто найбільше говорив. Солдат взяв хлібину, піdnіс до лампи — хатою пішов солодкий запах свіжоспеченого хліба.

— Какой чудный запах! Спасибо, хозяюшка. Так где-таки твой муженек-то? Зови, негоже одной бабе гостей принимать.

— Ніч, людкове добре, а ви про гості... Спати час...

— Молчи, дура! Щас выспишся! Немцы, мадьяры в селе єсть или все уже сбежали?

— Почім знати мені, братику. Ми край села жиєме. В село ходиме лем на суль, шваблики а й нафту... Вшиткой маєме свой. Вы не там прийшли, де треба. Вы ‘ся старости позвідайте, вун вам вшиткой повісь, вун вшиткой знає, коло фары жиє — перша хижка за мустком, як йти в село...

Юлка не встигла договорити. На загороді, здалося, під самим вікном, щось хряснуло. Лампа підскочила на куртому гачку, здригнувшись вогонь, полетіла на стіл. Не долетіла. Тоненький ланцюжок притримав, за долоню до стола, важку бронзу, припараджену трьома зрізаними скляними кулями.

— Господи, люди добре, що то ‘ся стало?! Диявол знову впав на землю!

Юла кричала. Нічну тишу різали довгі автоматні черги. Гупали-ляскали гранати, хтось десь щось кричав...

— Уходим! — рикнула сіра шинель. — Нас тут накроют. Хозяюшка!.. Спасибо за хлеб, мы непременно вернемся, мы обязательно еще встретимся! Берлин, хозяюшка, родная, далеко?! Скажи: “Далеко...”

Нічні гості вилетіли з хати — Михайло Теркач зліз з печі. За кошом спала тільки маленька Мар'яка. Гупання зовсім не турбувало її перший дитячий сон. Андрійко й Анця тихо зійшли з пеца, стали позад нянька й дивилися до неба через просвітлілу шибку розбитого вікна, звідкичувся скаженій рик крилатих дияволів, що запалили село. До рання спання вже не було. Буря навернулася на сільські горби.

Розбита купа мадярів, що тікали від Колонного, нарвалася на засідку групи “смерш”, яка робила “зачистку” за відступаючими військами німців.

Заричувці-добровольці Радянської Армії

Смолевський С.А.

Магада М.А.

Керецман В.В.

Євич Г.В.

Гундоєв Ф.

Гундоєва Ю.Ф.

Головчак В.І.

Мулеся І.І.

Шквара В.

Інкулинець М.М.

Гонда М.В.

Келеманик В.Ю.

Лакатош М.М.

Ракач І.В.

Сенкулич І.

Вдячні односельчане полеглим героям

Бій за селом був коротким. Хата Михайла Теркача вціліла, хоч кулі добре постригли старі жупи.

Ранок. Пізня осіння зоря принесла в село тишу. Та німota – це не той спокій, який мало і який давно втратило велике село. За Михайлівим садом зібралося все вишнянське вселюддя. Побиті мадярські вояки лежали вже в шор між рядами молоденьких яблунок. Неподалік, під чорною грушкою, що ще не скинула з себе важку ношу пізніх твердих плодів, лежали, накриті брудними сірими плащ-накидками, три обрубки спотвореної людської подоби. Що це люди, можна було здогадатися по наваксованих кирзових чоботах та синіх скривавлених пальцях рук, які випиналися з-під цупкої матерії. За крок від них ще курила величезна яма, в якій, на самому споді, сиротіло лежала велика тенеричана хлібина. Юлка не могла не віднайти її. На самій середині хліба був красний хрестик, помашений жовтком курячого яйця. Такий хліб пекла тільки вона...

...Ми з тобою зустрілися, синку. А де той Берлін, дитино, вибач, я не знаю... Ти, синку, казав, що ви “не християнє”. Христос почув вас, діти, майже відвернувся од ваших душ й тих цімбориків, що лежать під яблунками. Ваш Берлін, хлопчики, на моїй загороді.

Юлка перехрестилася, вергла великий хрест на понівечені тіла й пішла зверсти з подрі свіжої отави пуд телятко і для Барнулі, що, чи то зі страху, чи на ще якусь більшу новину, дочасно отелилася. Най Бог даст теляткові здоров'я, а діточкам – доброї курастри з яїчком...

Задесній Торф'яний місток село Зарічане.
Прозіб.

І. Вінницького Сінного Союзівського р-ну Обр. Адмініс-
тративного відділу
Зал. 8а

На Рада села Зарічане: засідзе обом що Фізкультур
Ради та земельні комісії села Зарічане. в. 31
також з боржебою кому. коли буде скликана щод
засідань. в. 1944 року.

Саме Рада села Зарічане пропонує БВК в. Боржев
відповідіть 3000 кілограм чистої дії та буде вони щодені хід
записи що Фізкультур Торф'яний місток село Зарічане
ще в Колгоспі накопич. комісії при Сінному Раді відно-
відповідь прошу що вони відповідати

Зарічане село 1944
Н. Івановський С.Р. *Івановський С.Р.*

Підсумок: № 290, від ср. 12. до 5.

Відправлено зору *М. М. Мулеса*

Задесній Торф'яний місток село Зарічане
відповідь 29. 1. 1945 р. відповідь та відповідь
засідань що після збору робіт чистої дії та
записи що вони ще вони відповідати що вони
засідань що після збору робіт чистої дії та
записи що вони ще вони відповідати що вони
засідань що після збору робіт чистої дії та
записи що вони ще вони відповідати що вони

Відправлено: 29. 01. 1945

С. Р. Г. *Івановський С.Р.*

Ma binou! Ma zu bci?

3 насторогою Заричово прийняло нову владу. Прийшла вона під гуркіт канонади й рев літаків. Село чекало змін, й вони не забарились. Під зиму з фронтів почали приходити похоронки. Саме під Новий рік дізналася рідня про смерть багатьох добровольців. Та була одна незвична подія. Отримала родина похоронку на Федора Мартону. Його, як свідчив документ, похоронили у братській могилі на території Польщі... Але всі в його хаті одного вечора втратили дар мови. Федір повернувся у Заричово. Повернувся тоді, коли священик відправив за ним погребальні молитви, коли його вже поховали на сільському цвинтарі й поставили хрест. До сьогоднішнього дня його ім'я редактори не викреслили з Книги пам'яті загиблих у Другій світовій війні. А Федір жив у Заричові до літа 2008 року, помер у 85 років. Довгий час він працював у міліції, дослужився до лейтенанта, виховав гарних дітей, нетривалий час був навіть сільським головою.

-98-5

Комісія при Округовому Народному Комітету в Ужгороді № 49-161
 про призначення допомог сім'ям воєннослужчих в Червоній Армії.

Число 553/26 1945.

Предмет: Платіжний наказ.

**Філія Народного Банку Закарпатської України
 в Ужгороді.**

Видавати є розпорядженням комісії дн (член) сім'ї воєннослужчого
Бонда Івана жителі Зарічано
 за раху Герасима жителі Зарічано
 ур. І. К. 15 на рахунок без гербового з碧ру відразу суму
 150,- П. словом: Примітка відсутнім членам сім'ї 67/100 Пенго, а в майбутньому, по-
 членові від місяця Серпень п. р. шанісично по першому числі місяця за попередній
 місяць суму 150,- П. словом: одинадцять — Пенко.
 Цей платіжний наказ є дійсний до відсанкціонування.

Директор, дн 16. 8. 1945 р.

Реєстрація підписаного наказу при ОНК (МНК):

Григорій Голова комісії

Філія НБ ЗУ, Ужгород

Відгук до розпорядження
 Підсумова № 283, ст. 1, т. 30, дн 165
 Р. о. дійсності Директора
 філії
 Закарпатської обласної

 Міністерство фінансів УРСР

M. I. Шмель

Опис.

ХО.-СССР. 13
Член Совета Гранадинич Чарторыйский
Брестского фронта. Иван Иванович Бересин.
Личный окружной герб Зарубино
документ 1944 г. № 159.

Член Западной польской национальной
партии Чарторыйский Иванович
выразил свою глубокую любовь и
уважение к нашему народу и
немецко-фашистской оккупационной
власти. Добровольцем в ряды
войсковой Красной Армии пришел
бы участвовать в великой борьбе
по освобождению членов польской
немецко-фашистской оккупационной
партии.

Западный Совет Брестского района
лично, в числе других по чести
членов добровольцев, выразил
благодарение 100 р.
личного герба.

Благодаря заслугам Члена Западного Совета
Брестского фр. по Украинскому фронту
генерал армии генерал-полковник

И.Н. Неструев. 1944 г.
договоренность о том, что
имеет право на получение
личного герба

Печать по случаю
получения № 159 от 1944 г. № 13

Б. С. Симонов. А. Григорьев
Генерал армии, генерал-полковник

Благодаря заслугам Члена Западного Совета
Брестского фр. по Украинскому фронту
генерал армии генерал-полковник

Нова влада призначила іншого бірова. Ним став Юрій Ман. Малоосвічений, неписьменний і, як говорило село, досить липкий на руку чоловік, бідар-злидар, що одразу оцінив своє службове становище й почав служити, як тоді говорили, “мацкалям”. Десять мав великий гріх, говорили селяни, бо не все справедливо судив у селі. Особливо коли йшлося про розподіл якихось нещасних подачок у вигляді фронтового зерна, яке

УССР
МИНИСТЕРСТВО ГОСУДАРСТВЕННОЙ БЕЗОПАСНОСТИ

Учредленное УМГБ по
Западной пограничной линии
Служебный штаб

ДЕЛО № 5

По обвинению Шквари В. А. Бодака И. У. Станика
Райкина А. В. в преступлении № 70 з. ч. 1945 г.

Номер	19	В. 204 №	1945
Секция	19	Тип №	
Письмо судового расследователя и подсудимого противника в суд о том, что для подавления антипартийного заговора в			
штабе УМГБ по Западной линии встречалось заседание по делу № 54-8			
Когда в заседании присутствовало 20 человек прокурор: Ю. А. Бодак, адвокат: А. В. Райкин			
Основанием: Письмо НКВД Прокуратуры к НКО СССР ОГР № 0333 от 10 IV 1945 г.			
5459-6			
Адрес №			
Сдано в прием			

Фонд № 1. 42

СОВЕРШЕННО СЕКРЕТНО
УЧРЕДЛЕННО ПОПЛАЧИВАНИЯ ЗАЩИЩАЮЩИХ
И КВАДРОРУССКОГО ФРОНТА
СОВЕТСКОГО ФРОНТА
СОВЕТСКОГО ФРОНТА

ДЕЛО

Решение о наказании Заседания
1) Шквари Василия Никитича
2) Райкина Альфа Гавриловича
3) Бодака Ильи Андреевича
4) Бодака Ильи Николаевича
5) Станика Ильи Васильевича
ст. 54-8 УК УССР

1945 г.
1945 г.
1945 г.
1945 г.

шт. по ст. 54-8 УК УССР с ужесточением ст. 296-297
и УССР

Производили:

На основании ст. 54-8 с согласием ст. 54-2 УК УССР
Бодак Юрию Павловичу и Шкваре Василию Еп.
штаба подвергнуто Южной Мере наказания
расстрелу. Бодак Ильиша Ивановича, Бодак
Ильида Андреевича и Станика Ильи Васильевича
штаба подвергнуты в исправительно-трудовых лагерях
или на 3-5 лет, или 5-7 лет с параллелью 8-10 лет
пунктом № 1, 2, 3, 4 - ст. 297 УК УССР сроком на 10-15 лет
штаба. Все с концлагерем и по инициативе штаба.

Срок отбывания мер наказания исчисляется: Бодак
4/1 1945 год, Бодак с 8/1 1945 г. и Станик с 25/1 1945 г.
Присяга освобождена и общаштабом в консультации
подсудимых не подавалась.

Проделательствующий
28 января 1945 г. Г. Бодак

Командующий Террористов
Бодак

В судебном обвинении
заключение Уголовного, все
дело на рассмотрение
Особого Состава из, обре-
дено Наказанию:

- 1) Чумичев В.-25 л. ил с кондр ил
- 2) Чумичев И.-25 л. ил с кондр ил
- 3) Родул Е.-25 л. ил с кондр ил
- 4) Карбованец -25 л. ил с кондр ил
5. Данико И.-25 л. ил с кондр ил
6. Чумичев И.-25 л. ил с кондр ил
7. Герасимов И.-25 л. ил без кондр ил
8. Красуницкий -25 л. ил без кондр ил
9. Фаркаш В.-25 л. ил без кондр ил
10. Чумичев И.-10 л. ил без кондр ил

И. О. ВПЗ асп. ВП УМВД ССР
майор Государственной
Безопасности
Владимир Романовский

виділялося найбіднішим жителям та сім'ям загиблих добровольців. Ось розпорядження інтендантської служби Четвертого Українського фронту.

Після такого призначення на керівну посаду в селі між газдами почалося шушукання, недовіра до нової влади. Поміж заможних жителів запанували зневіра і розпач. Люди говорили: "Мадяри у нас забрали худобу й коней, а нові господарі забирають віру у справедливість й призначають вchorашніх нероб-п'яниць, які пропивали свою останню копійку в корчмах, керувати нами". Невдоволених відразу взяли "на олівець".

Знайшли у селі ї "куркулів". Мого діда теж до них зарахували, бо мав хату, покриту етернітом, та ганок перед хижою. Але дід був розумний. Коли "писали" землю, записав тільки дуже маленьку частинку, бо якби вказав всю (так зробили інші газди села), сидів би він десь на далекій Колимі й там вирощував свою тенгерицю. Млинар Василь Бодак мусив віддати ключі від млина й сказати, що це теж не його млин. Моя хресна мама Марія Станко-Бодак, яка до слова, дуже довгий час очолювала протокольний відділ Ужгородської міської ради, розповідала, що на млин повісили новий великий замок і в ньому завелися миші й пацкани. Млин стояв до того часу, поки не

ПОСТАНОВЛЕНИЕ

(о предъявлении обвинения)

1948 г.
р/н 71808

4. сентябрь 1948 г.

Сл. следователь Гоштадтский Сем. Федорович
Управынського Округа № 26 до 16. т. д.
ст. міністерства - Куродин

Приговор судимый материал по делу № 2306 в связи
з тем, что Керецман Михаил Васильевич

заявлено, что он в мае 1947 года
является участником антисоветской
организации украинских националистов
имени "Символ України", и что
организованной ими "Кит Радянськ", проводил борьбу против
своєї власної

Приказывается: 1) к наказанию в 127 УПБ УССР.

ПОСТАНОВЛЯЮЩА:

Керецман Михаил Васильевич
в качестве обвиняемого по ст. ст. 54-1а и 54-11

УССР, в цей обвинять обвиняючи под росписку в поставленому постановлению.

Приказываютеся виконати ст. 144 З СНС УССР відповідно до постановлення

сл. след.

ФОТОГРАФИЯ: нач. 1-го

запись виконавчим обвиняющим

Сл. след.

Псевдо «Зарічний»

Псевдо «Кит»

Заричувські підпільнники Керецмани

потрухлявів, згодом впав і розвалився. Кому було від того користі? Люди мусили йти молоти муку у Перечин, а то й до самого вароша.

Власник млина,
заричувський дяк
Василь Бодак

До куркулів зарахували і газду Івана Герича, батька вчительки Марії Іванівни Герич. Вона згадує:

- Визволителі забрали у нас все: землю, худобу, коні, все, що впало їм в очі. Та найстрашнішою для нас звісткою стало те, що ми — куркулі й мусимо збиратися й забиратися геть із села. Куди нам ити, ми не знали, але пакунки, зайди з пожитками вже були зібрані й чекали у сінях. За нами мав прийти “чорний ворон”. Та він не прилетів. Бог милував нас. До нашої хати підселили якогось військового чиновника. Пізніше ми здогадалися, що це був смершівець, НКВДист, говорячи сьогоднішньою мовою — кагебіста, що дуже пильно придивлявся до батька й моого старшого брата. Пізніше він став нашим порятунком. Він добрий був чоловік, дуже нам співчував й порадив написати прохання у вищі тогочасні партійні органи краю, що ми й

зробили. Нас почули після того, як брат познайомився з сином першого секретаря Львівського обкуму партії, коли вчився у Львові. Саме цей молодий хлопець розповів про нашу трагедію своєму батькові, а той уже зателефонував куди треба і від нас на деякий час відчепилися, хоча продовжували слідкувати за всіма членами родини. Ще одна цікава деталь. У нашій стайні переховувався від смершу Василь Шквара, той самий Шквара, якого пізніше засудили до розстрілу ніби за вбивство руського вояка...

Заричово — село з гонором. Особливий тут менталітет. Ні з ким не спутаєш “фарійоника”. Уміють, коли треба, заричувці постояти за себе. Особливо тоді, коли справа стосується честі й гідності. Пропоную читачеві уривок з повісті “Біла хустка”, що увійшла до книжки “Цвіт ялици”. (Ужгород: “Патент”, 1999).

Марія Станко... “Тут колись стояв млин моого батька, а сьогодні залишився тільки спогад”

Біла хустка

Уривок

V

Андрій Бабінець не танцював, мовчки дивився на гудаків і чекав слушну хвилину, аби зупинити круговерт. Біда впала з чорної повали...

— Стой! Братишко! Стой! Давай нашу, русскую, давай питерскую...

До цигана кричав солдат, що втратив розум від спирту, кричав несамовитим голосом, махав руками перед запорошеного залу. Цигани стали на півноті.

— Не вміємо, пане, не вчені. Чардаш, польку, танго, вальчик — будь ласка, а русскую — питерскую — не вміємо. Побий нас Боже, а не вміємо.

— Как это так, не умеешь — научу! Дай гармонь — покажу! — Кричав перед залу “спирт”.

Циган обережно подав солдату акордеон. Ревкнув мудрий інструмент у невмілих руках, замовк. Набір звуків розірвав тишу — пропав у відчиненому вікні: заричувці реготали з “маestro”...

— Играй, что хочешь, играй, цыган. Веселую! Играй!..

П’яний солдат вирвав з гурту дівчат Марьку Гапачку, хотів притиснути до себе — отямився. Гостиниця світила великими очима цікавих заричувців, які добре знали, хто така Гапачка.

— Андрію, що стоїш, чому не танцюєш?! — кричало у грудях маленьке сердечко. Марька танцювала, скорившись волі невідомого кавалера.

Танцював солдат значно краще, ніж грав. Цигани врізали вальс, їм здалося, що це по-пітерськи. Умілі ноги дівчини швидко зметикували мудрість танцю. За хвилину весь зал дивився-дивувався, як

Вони ще разом, молоді й щасливі.

Незабаром прилетить “чорний ворон” й торкнеться сім’ї Бабінців своїм зловісним крилом.

Андрій Бабінець з мамою, братом Василем та сестрою Марією

танцює молода Гапачка з невідомим вояком, як літають по залу її чарівні червоно-бордові топанки і синя сукня, що показала цілому світові білі точені стегна й коліна. Старші жінки відверталися, а молоді хлопці з цікавістю зиркали у глибину ще невідомого їм світу.

— Вот это танец! Играй! Еще играй, то же самое, цыган. Я приказываю!

— Досить, паночку, досить. Я ся змучила, та й ваши чизми уже обмісилі мені ноги. Дякую вам красно за танець. Я мало спочину.

— Отдохнем вместе. Я — Иван, из-за Урала. Тебя как зовут?

— Марія, — тихенько відповіла дівчина. — Ви гарно танцюєте.

— Красивая ты, Мария!

Іван Станко з Валькувні з дружиною після гулагівського "курорту"

— Та й ви гарні, паночку, а, мабуть, — недобрі. Дуже страшно дивитеся на мене. Такі очі я бачила лише у забитого бика.

— Ерунда все это. Ты в глаза не смотри.

— Я ще один затанцюю — додому піду. Нянько казали довго не бути, худоби у нас багато, робити треба. А ви пустіть мене, будь ласка. Мені лем сімнадцять. Це мій перший бал. Я ще прийду у неділю, як пустять нянько.

Ванька не слухав Марію і не став чекати останнього танцю.

— Я тебя проведу. Домой проведу...

— Ні, ні, я сама! Не можна вам, не треба. Що люди скажуть? У мене є хлопець...

Марійка вхопила костин і вибігла на вулицю. Солдат виїхав за нею.

— Сука! Бежать надумала! Стой, курва! От меня не убежишь.

Дівчина бігла, не чуючи під собою ні ніг, ні дороги. П'янний Ванька наздогнав її біля попового містка, вхопив за руку й потяг до гостиниці. Марійка кричала, плакала — Ванька тягнув.

— Я хочу танцевать! Ты меня поняла, сука?

На ганку стояли Андрій Колинець, Василь Шувара, Іван Магада, Юрко Грецка, Андрій Лишак...

— Дай спокій дівчині, сомаре, дитина ще, сімнадцять не було..., куди тягнеш..., то моя фраїрка..., ми заручені...

— Отайди, ублюдок..., не твоє собачье дело.

Ванька вдарив Андрія по голові каменюкою. Андрій встояв. Хлопці поніміли. Друзі знали силу того стояння. Перший силач на село — Андрій Бабінець піднімав на спині гачура, п'ястухом міг поламати трицентову дошку, сорову лутицю ніс плечі з Великого Вершка на батькову дривутню.

— Андрійку, не бий го, Андрійку. Я тебе люблю, Андрійку! Я піду за тебе. У нас буде свадьба, — кричала Гапачка. — Я маю для тебе хустку.

Було пізно... Вояка вже било ціле село. Андрій не бив, не хотів бити, Андрій хотів ся женити, він знов, що чекало на нього...

Біда... Ванька вдарив не Андрія Бабінця, Ванька спаскудив того вечора білий порток сільської честі, гордості і доброзичливості щиріх лемків, у свідомості яких на мить прокинувся дрімаючий дух колись великого й непокірного племені білих хорватів, осколок яких лишився у Заричові; не змогли запрягти їх у ярмо рабства ні дики орди норманців, ні закуті у залізо легіони вічного Риму, ні пізніші орди диких угро-фінів.

Свідомість спалахнула і погасла.

На цю віковічну, приспану зліднями волю і гордість, не втрачену честь замахнувся чорним каменем Ванька із-за Уралу.

Бал став. Цигани не взяли ні копійки за добру роботу, повтікали Ровінню, Лазами на Дубриничі. Гостиниця впустіла. Легіні — Бодаки перестрашено дивилися, як розтікаються з їхнього балу люди. Тікали бочкори й оплічата, ховалися за чорними пецами від чорної біди і чорного ворона газдівські діти!

Над Образом каркав чорний ворон. Тільки три цімбори-товариші розтирали розпростертого мертвого вояка, що лишився на ганку жидівської господи, доброго спадку села, за який ніхто не просив гроші.

VI

Вороння не забарилося. Чорні “круки” знайшли чорного мертвого вояка на жидівському ганку. Він не вмів грati, але дуже хотів танцювати свій танок у несвоїй хаті. Та не зміг вчасно збегнути Ванька з-за Урала, що біла троянда — не чорний дурман, що завгаїв далекий Урал і перекинувся за сині Карпати.

Село впустіло на трьох парадних легінів. Їм не знайшлося пари на чорній землі, вони мусили топити товстий, червоний лід вічної мерзлоти далекого Колимського краю. Того тепла виявилося дуже мало. Лід розтанув, але вічна мерзлота залишилася, запеклася в ній юність і честь заричувських легінів..., невісти не цілували білі троянди, а легені слали їм через далекий Урал з ранішніми променями чорно-червоного сонця червоно-кривавий багульник, вони топили білими грудьми вічно-червону мерзлоту.

Михайло Керецман, псевдо “Кит”,
після звільнення з ув’язнення

VII

Минуло сорок весен. Сорок перший раз зацвіла грушка на Березнику. Посадив її Андрій Бабінець весною 45-го.

Мар'я Гапакова знайшла у стародавньому костені гакльовану білу хустку, завернула у неї великий жмут сивого волосся, товсту воскову свічку, гостру гаклювку і тонесенський копійчаний перстень — подарунок Андрія. Велика весняна вода прийняла його у свої обійми. Мар'я заворожено дивилася, як біла хустка побавилася у великих габах — схovalася у величезному буруні; Андрій милувався нареченою великими чорними очима чорного неба, дякував за дорогий і довгоочікуваний подарунок, цілував срібну косу першими ніжними і теплими краплями весняного дощу.

* * *

Ось як стояли за свою честь заричувські легіні. Стихійний спротив владі — це ніщо проти політичної організації, проти волі й духу. Перший такий спротив влада відчула, коли стало руба питання релігії, конфіскації церковних земель та підпорядкування сільського храму московському православ'ю. Заричово молилося, аби Господь поміг, не дав зруйнувати нашу заричувську святиню — церкву. Бог поміг, але священики дедалі більше відчували тиск з боку нової держави. Заричувська церква на той час була греко-католицькою, а ця конфесія ніяк не в'язалася з новими порядками, які почали потихеньку встановлюватися в селі.

Юрій Пецка, фельдшер,
побратим Василя Шквари
та Андрія Бабінця

Найперше — від церкви забрали землю. На сільському сході, що відбувся 13 березня 1947 року, було поставлено питання про розподіл церковної та попівської землі. Всього було вилучено тим сільським сходом 11,5 гектарів. Попова Табла, що сьогодні обробляється жителями вулиці Духновича, стала колгоспною. Того ж дня рішенням сільських зборів на попівській фарі було організовано медичний пункт, де кожен житель села мав право звернутися до “дохтора”. Церковну землю почали роздавати інвалідам та добровольцям Червоної Армії.

На порядку денному нової влади ставало питання організації в селі колгоспу. Що це таке — ніхто не зінав. Дізналися тоді, коли всім сказали принести на фару весь реманент, яким обробляли землю, й пригнати маржину — коні, корови, в кого залишилися дві, й записуватися в колгосп. От тоді й завило у сто голосів велике село. До такого не додумувалися ні завойовники мадяри, ні чехи... Ті, кого найбільше чекали, свої кровні

брати зі сходу, почали рубати корінь сільського життя. Корінь, що живив заричувський люд впродовж тисячоліть.

Чинили спротив колгоспу. Ніхто навіть пальцем не поворухнув, аби відгукнутися на пропозицію нової влади. Почалися погрози, шалена агітація за те, як щасливо будуть жити заричувці, коли віддадуть все до колгоспної комори, а потім, кому що треба буде, видаватимуть. Стари газди ніяк не могли зrozуміти, як це віддати від себе те, на що ти тяжко робив усе життя, що стало твоїм тілом і кров'ю, віддати невідомо кому й невідомо чому. Та це найменше хвилювало владу, й особливо тих, хто, як грім і дощ на сухе сіно, падали в село з Перечина.

Чотири роки нова влада ламала хребет заричувському газдові. А він не ламався. Газди вдавалися до різних хитрощів. Інколи навіть палили, ховали свій реманент, аби тільки не віддавати новому дияволу. Колхоз, як казали газди, — то жебрач, яку треба годувати, яку треба поїти й кормити, а вони будуть тільки пити й гуляти.

Знайшлися все ж такі, що прийшли на фару й поставили свої хрестики на заздалегідь заготовлених папірцях. Таких колгоспників вітали, а вони не вміли ні читати, ні писати, ні газдувати. Та головне — вони нічого не принесли до колгоспної комори. Не принесли тому, що нічого не мали: пропили свого часу у жида останні копійки й жебракували, перебивалися випадковими заробітками під час весняних та осінніх робіт на багатих ужгородських селах, куди ходили на вожен чи наймалися на сезонні роботи. Та все ж сталося. До 31-ї річниці Жовтневого перевороту у Петрограді у Заричові жеброта та ті, хто повірив комуністичним байкам, організували колгосп. Його назвали іменем 31-ї річниці Великого Жовтня. Було це 1948 року.

Не боялися комуністи Бога і одним недільним ранком прийшли на гору, до церкви, й почали прямо під воротами обзвивати газдів мадяронами, куркулями, глупими людьми, що не видять дальше свого носа й не знають, яке «щастя» їх чекає у колгоспі. Заступився за богобійний народ сільський парубок Іван Станко, майстер на всі руки, роботяща й розумна дитина, як його називали тямущі люди. Що було з того далі — про це писала газета “Радянське село” від 25 листопада 1989 року. Автор публікації “Скалічена доля. Чи одна?” — громадський кореспондент газети, вчителька місцевої школи Жанна Сухоліт. Подається зі скороченнями та деякими правками.

...Без батька виросла Юлія Керецман (Станко). Зі слезами на очах говорить, що зовсім не пам'ятає батька свого, бо коли у 1949 році його забрали з хати, їй було лише два місяці.

...Нешчаслива доля випала не тільки їй. За вдівця пішла заміж і її мати (бабуся, значить), на двійко його дітей. Та й своїх троє... Сім'я великою була, зате дружною. Не Бог знає яких статків, але жили, не згірш від людей.

Як підросла Марія, то й полюбила гарного хлопця Юрія Мулесу. Вісімнадцятилітньою віддалась, донечку народила! Думала, щастя прийшло.

Іван Станко ще живий (крайній справа) та свого рідного Заричова він більше не побачить.

Політичних з "курорту" не відпускали

віриться їм, чи що? А Марія веде далі: "Ніколи вітчим не приходив без гостинця. Батьком його кликала доня. Все чекала біля "гайову", бо мосту тоді в Заричові не було, човном-гайовом перевозили людей через річку. А він на хімзаводі в Перечині працював. І дуже радів, що чекала. Роботающий такий був — продовжує Марія Михайлівна розповідь про чоловіка. — Хотів свій закуток мати. Зразу взявся хату будувати. Та так і не встиг закінчiti. Вже без нього мучилася, із горем-навпіл будувала.

Справедливий був чоловік, завжди за правду постоїть, не вмів мовчати. За це і постраждав. Хочете знати, як це сталося? Раз у неділю біля церкви, після служби Божої колишній голова Народного комітету Олександр Троніщак та Юрій Мацо агітували людей у колгосп. Тоді ще всі в колгосп вступили, вагалися. "Агітатори" ж не вибрали м'яких виразів і слів, почали обзвивати людей мадяронами, фашистами, звинувачували, що вони виступають проти радянської влади... Ось тут і вступився за людей мій Іван... І донесли на нього. Найбільше Юрій Мацо старався... Прийшли за Іваном у той же вечір. Обшук зробили — зброю шукали?

Але ж тоді тільки на першопорах, чотири роки були найщасливішими в житті. Усяку роботу знову знає Юріко! Та клята війна забрала коханого чоловіка. А за кілька днів загинув. Залишилася з дворічною донечкою на руках. Тяженько стало жити одній з дитиною!.. Рішилась вдруге вийти заміж. Та й посватав її легінь — Іван Станко, молодший на чотири роки од неї. Сам сиротою ріс, за біду знає, то й донечку-первістку глядів — полюбив, як рідну...

...Слухають обое дочек дорослих про життя-буття матері й лише хитають головами. Не

Штамп ПРОКУРАТУРА Закарпатської області	КОПІЯ
Станко Марія Михайлівна Перечинський район с.Заречено ул.Победи дом № 36	
С П Р А В К А	
Дата т.Станко М.М.,что Ваш муж Станко Иван Иванович по предъявленному в 1949 году обвинению по ст.54-10 УК УССР,на основании ст.1 Указа Президиума Верховного Совета СССР от 16.01.1969 года "О дополнительных мерах по восстановлению справедливости в отношении жертв репрессий,имевших место в период 30-40-х и начала 1950 годов" реабилитирован.	
Прокурор Закарпатской области старший советник юстиции	подпись А.Д.Бондаренко
Копія надруківаним в Ірні 20 липня 1992 року	
Секретар СІльради	
P.I.Ситар	

“Ще й зараз перед очима все перевернуте догори дном. Все пам’ятаю, хоч лише п’ять років мала — зауважує старша Маріїна дочка, — бо мати з жалю і говорити не могли. Навіть взутися батькові не дали. На босу ногу натягнув “боганчі”, і повели його на комітет. Мати тої ночі не спала, все чекала. А вранці зібрала нас і побігла до нашого діда на пораду. Побігла й до Юрка Маца, а він сказав: “Ти його вже не увидиш”. Так воно і сталося. Лишила нас мати у діда, а сама щось прихопила з їжі — й гайда через ріку в Перечин, в міліцію”.

Тоді човнарем у селі був Сурмай. Перевіз жінку, понесла вона чоловіку передачу, першу, другу, десяту, — а її не беруть. Згодом одержала листа аж з Комі АРСР. Там опинився Іван Станко.

У 1956 році нещасну жінку повідомили, що Іван Станко помер. Прийшла телеграма. Люди ледь привели вдовицю до тями.

Жити потрібно було. Спробувала Марія влаштуватися у колгосп. Та дружину ворога народу не взяли. Як вижила її сім’я і діти — знає лише Бог...

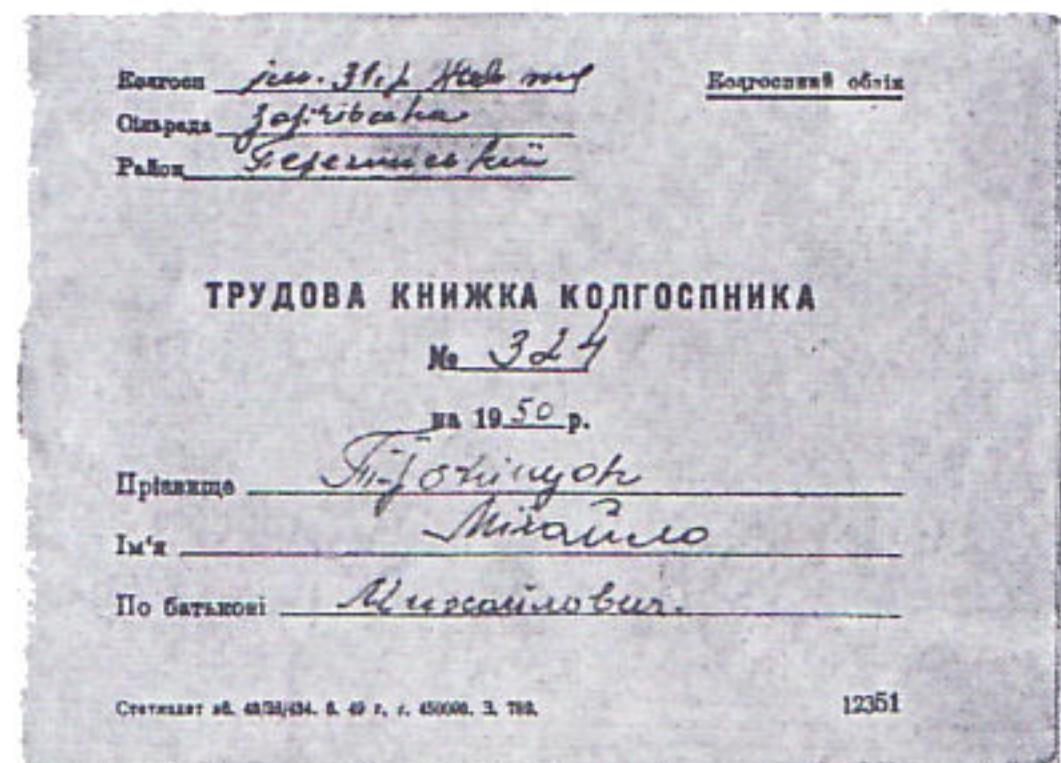
Сьогодні у Заричові живе дочка “ворога народу”, реабілітованого у часи демократичних перетворень.

Важко приживалося у Заричові інородне тіло — колгосп. Місилося й росло воно на крові заричувців, яких влада намагалася закріпостити у нове цифроване ярмо. Влада захищала й себе. Своїхексотів, що доносили на неблагонадійних заричувців, вона озброювала. Ось про що свідчить документ, виданий на одного з таких нових заричувських “слуг” колгоспу.

Ще один цікавий момент того часу. Аби позбутися невгодних владі людей, їх заставляли підтверджувати свою причетність до села, до сільської громади. Люди дивувалися з того, але мусили шукати папери, які б підтвердили, що вони живуть у селі з часу свого народження.

1948 року колгосп оформили юридично. Назвали на честь нікому не відомої у селі Жовтневої революції. Саме того року минала її 31-а річниця. Так і назвали колгосп. Новітнє рабство оформили на декілька безземельних сімей. Вони почали мотиками й чужими плугами, боронами й реманентом будувати у Заричові комунізм! Світле майбутнє села. Що з того вийшло — прочитаєте далі.

...Урбаріїв, сільських газдів, яких очолював селянин Вакула — розігнали. Та мудрий чоловік сховав всі документи й печатку. Ці документи зберігаються сьогодні у сільського поета Андрія Вакули. Саме його батько був останнім головою урбаріальної спілки села Заричова. Нова влада почала гратися в демократію.

Новітні раби вільного комуністичного майбутнього, яке так й не прийшло у наше село. За 12 карбованців пенсії працювали “вільні” колгоспники по сорок років на суглинках Заричова, аби накормити московських та київських ненажер. По двадцять кілометрів щоденно з Кичери аж Долу Заводу ходили колгоспники, аби лем не забрали в них землю...

Та все ж з'явився і деякий позитив, переміни на краще. 1947 рік. Три кімнати попівської фари стали фельдшерсько-акушерським пунктом, а в інших розмістилася сільська рада. Служила вона селу майже до нашого часу. І тільки декілька років тому у Заричові побудували нову сільраду.

З приходом нової влади все сільське життя крутилося довкола колгоспу та церкви. Більшість заричувців, у тому числі і мій батько Василь, не пішли у найм до нових “панів”, вчоращеніх нероб-жебраків. Добрі спеціалісти подалися у Перечин, а кому підходило — пішли служити в армію, працювати на залізницю. Це був своєрідний спротив й несприйняття нової влади. Сільські вчоращені газди не могли уявити собі, як це вони будуть працювати на своїй, заробленій у Канаді, землі, а все те, що виросте, треба буде віддати у колгоспну комору для будівників комунізму. У колгосп пішли тільки ті, кому нікуди вже було діватися, хто не хотів помирати з голоду. Новітні раби запрягалися самі в плуги й орали той суглинок, який змилостивився виділити їм колгосп.

Та все ж Бог змилувався в деякій мірі над заричувцями й послав їм “доброго”, розумного голову. Ним був Шмавон Петросян.

Право на гесло

Нарис

I За горами — гори

Хто на стежині до подолання бодай одної вершини ні разу не схибив, той залишив нащадкам стежину людської пам'яті, що стала широкою дорогою до пізнання істини.

Стежина Шмавона Петросяна, колишнього голови колгоспу “31 річниця...” пролягла між далекими краями, з'єднала високий вічний Аракат з низеньким закарпатським Яновом, що дивиться синьо-зеленими очима кучерявих бучків на памутові села Ужанської долини: Новоселицю, Пастілки, Дубриничі та Заричово. Саме ці чотири села синидрисового краю стали другою долею, другою батьківщиною для вірмена, який подарував їм 15 кращих років свого життя.

Як, чим виміряти людську вдячність? Над цим питанням задумувалося не одне покоління філософів, шукаючи найбільш точне визначення. А висновок: правда тут одна — пам'яттю! Вдячною пам'яттю тих, хто й сьогодні з гордістю згадує: я працював з Петросяном!

Про цю людину можна писати роман й не вичерпати до кінця теми. Його стежка, що вивела рід Петросянів на широку дорогу, почалася там, у далеких скелястих горах колиски християнства (Ноїв ковчег плавав над Аракатом) — Вірменії, коли маленький пастушок вперше вийшов за худобою, став служити людям... Чесно служити...

...З тої першої, сухої (дощ рідкий гість у вірменських горах) стежини, що привела його спочатку в Єреван. Здібного хлопчину направили вчитися на ветеринара: худоба хворіла, а зарадити тому міг тільки розум і чуйне серце...

Війна! Страшно й гірко, боляче несправедливо калічить вона людські долі, заганяє десь під сині хмари душі, що вже часто не владні над тілом...

Дорога війни привела капітана Шмавона Петросяна з-під Златої Праги на Україну, в смерковий край Закарпаття: униз по Тисі, з Тячівщини,верх по Ужу — на Перечинщину, в мое село білих бузьків — Заричово.

Шмавон Петросян

Саме Заричово й заричувці стали лебединою піснею Шмавона Петросяна, увіковічили його в пам'яті вдячних нашадків. Що зробила ця людина для великого села? За що їй та слава і честь?

Слово коломийкарю, моєму вчителю Івану Івановичу Щуру:

*Ой відколи в нас Петросян керує колгоспом,
Заричувці гордо ходять бетоновим мостом.
Айбо ѹ наші заричувці такої натури,
Збудували в своїм селі будинок культури...*

Ось він фундамент, ось ті цеглини пам'яті й людської вдячності, що ніколи не мала й не матиме межі, вдячності, яку не купиш ні за гроші, ні за улесливу посмішку, ні за навіть найвищу посаду...

Що таке міст для Заричова — можу сказати тільки я, “печений фаріоник” (цим я не ганьблюся, так нас нарекли ще від кореня Давицького). Міст — це життя, дорога в житті! Скільки ж бо люду Божого забрав гаюв, лід, лавка, обманливі броди-лази... “Ще вчора можна було пройти, а сьогодні чоловік (чуились’те, люди?!) втопився”. А коли приходила велика вода, село залишалося відрізаним від світу.

— Чесні християни! Петросян збирає село на схузу. Люди, — виголосив сільський священик у церкві, — будуть збирати гроші на міст.., колгосп допоможе.

Мости спаленої розпustoшеної великої України курили довганом відбудовників, що зводили їх через Дніпро, Десну, Дністер, Ворсклу, Дон... Міст через Уж не був у помині планів відбудови. Звести його над крутими, як вужівка, ужовими хвилями міг тільки твердий, не менш крутий характер лідера громади, авторитет господаря й повага серед високих чиновників. Шмавон Петросян отримав такий мандат від заричувців. Про його наполегливість, невміння відступати, а навпаки, “ставить вопрос ребром” заговорили в Києві, Держплані, йому пішла назустріч всесильна “Азовсталь”. Міст-красень з’єднав два крути береги вужовковатого Ужа.

II

Не хлібом єдиним живе велика родина

У хвилини самотності, коли перед іконою Божої Матері, склавши руки на грудях, людина шле свої молитви до Всешинього, вона думає тільки про хліб для душі. Цей хліб дорожчий для неї, його вона не може вимінити на гори золота-зерна, що обіщає їх той, хто намагається спокусити вразливу душу.

Шмавон Петросян рідко кому відкривав свою душу. Важко сьогодні в селі знайти людину, яка б могла похвалитися, що мала таку нагоду хоча б привідкрити фірганок твої таїни — душі Шмавона Петросяна. Та від людей

не втایш своїх справ. Навіть потаємних. Рано чи пізно стають вони надбанням більшості. Дух правди матеріалізується, стає видимим, його кришталик починає сяяти силою правди.

...Друга година ночі. Непросвітна темінь ріже очі. Мертво спить Заричово, тяжкий був день у селі. Німий Перечин. Десять-колись гаркне паровоз, закричить на слоту когут, знову підла тиша ріже вуха. Німий і Дверник, провадить він заричувського голову колгоспу на Ужгород. За Дверником теж підла тиша. Вся країна занімала у “великих ділах” будівників “світлого майбутнього”. Все живе, як у міхові.

— Что это за стиль руководства, Иван? Придумали себе вожди...
— Приїхали, товаришу голово.
— Сідай, Петросян.
— Успею.
— Не мудрой.
— Не темните, ї так темно. Скоро свет-заря, а я ни в одном глазу. — Він про сон говорив. В осінню пору рідко доводилося поспати зайву годину. Жнива...

— Це справа поправима. — Перший дістав з масивного сейфа черевату фляшку коньяку.

— Ваш, вірменський. Скуштай. Знаю, не п’єш, а зі мною — мусиш. “Перший” махом перехилив чарку, не чекаючи на Шмавона. Голова притулившася до чарки, тихенько поклав на стіл.

— Знаєш, Шмавон, усе у тебе добре, далеко підеш, я про тебе вже високо говорив. Міст відгрохав на заздрість цілому світу. Нас не дуже питав. Всюди тільки й бесіди: Петросян і міст, урожай, надої на весь район. Коротше, гримиш! Це — чудово! Це — чудово, розумієш. Товарищ Хрущов тобою цікавився, хоче, здається, в село до тебе їхати. Як, осилиш таку долю?

— Спасибо, — мовив тихо. Хильнув до дна коньяк і спробував встати заричувський “председатель”.

— Сиди, не прыгай, — чомусь різко заговорив російською “перший”. Відсунув масивний стілець, врізався маленькими попухнутими від спирту очицями в чорний металевий блиск вірменського кришталевого погляду...

— Кресты, председатель, кресты по всему селу. Везде кресты у тебя. Много их у тебя, — путаючись у словах, заричав “первый”. — Много, понимаешь, их много у тебя. Понимаешь, о чем говорю?! Вот где они мне, эти твои кресты застяли, — “перший” різанув широкою долонею по великій боршовці, закашлявся, піна бризнула з мокрого рота на шкірянку Шмавона. І не здригнувся. Очі, чорні очі сіли ще глибше, між барнасті вірменські скелі дитинства; здалося, заховалися від недоброго погляду тих очиць, вмить випливли з чорної ночі густих брів, — й розлилося світло по величезній кімнаті.

— Товарищ первый секретар обкома партии! Как коммунист коммунисту, христианин христианину со всей партийной ответственностью заявляю: я их там не ставил, я их и снимать не буду. Я с честью и совестью не играю. Это выше меня и моих возможностей.

(На ці мої рідні заричувські хрести знайшлися власні манкурти, люди без роду і племені, нема їх вже серед нас. А хрести стоять).

Важко сказати, чи спалахнула тоді над високим Аракатом ще одна маленька зірочка, але в кабінеті “першого” в ту ніч спалахнула, згоріла й погасла багатообіцяюча кар’єра Людини, що служила людям (від пастушка до голови колгоспу) не за ордени і славу, хоч і їх було чимало, — за честь великого роду Петросянів, за честь вірменської нації, що внесла вагому частку, й продовжує вносити, у становлення й розбудову Української держави.

Летять роки, минають-переходять Заричово людські долі. Рідко кому вдається викарбувати на стелі честі села своє ім’я. Шмавон Петросян зробив це давно. Заричувці вдячні йому за той благословений труд, за ті вічні християнські святині, що до сьогодні бережуть мое село від злих, недобрих людей.

III Доля

Долю сина побачила рідна мати, немолода вже вірменка, котра завітала в Карпати, аби на власні очі пересвідчитися в долі дитини. Ото й була найбільша нагорода в житті для Шмавона Петросяна. Материнське щастя в долі її дитини. Материнська вдячність, як і людська, безмежна.

Коли, друзі, приїдете у Заричово, не питайте, хто такий Петросян — не дивуйте велике село; просто станьте у велику повінь чи просто так на одну хвильку на великому бетонному мості, послухайте велику воду, можливо, коли пощастиТЬ, побачите в тих хвилях-бурунах частку високих далеких гір вічної Вірменії, а потім, вмившись водою вічності — Ужа, станьте під Горою, біля хреста храму Різдва Божої Матері. Йому вже понад 100 років, а церкві скоро 300, помоліться за душу доброї, хоч і не безгрішної, людини...

Цю людину, Шмавона Петросяна, дуже поважав мій батько, Василь Мулеса. Ой як важко було заслужити в нього повагу! Своє право на честь і повагу серед людей він теж доводив ділом, як і голова колгоспу Шмавон Петросян...

1950–1960 роки. Час був немилостиво жорстокий. Шмавон, як його називали в селі, мусив виконувати накази зверху. Як добрий дипломат, він мусив викручуватися в різних ситуаціях, мусив гладити людей так, що шкіра тріщала, але селянин посміхався й вважав за честь, коли його так нещадно лупили по задублій спині. За найменші провини чи нанесену

худобою шкоду селян нещадно штрафували. Особливо боялися люди керейтів. Один з них — Василь Ковач, чеський комуніст, все доносив голові, а той виписував штрафи, зароблені за яйця копійки потрапляли у колгоспну кишень.

Чим ще жило тоді село? ...Люди, особливо молодь, вірили пустим балачкам новоспечених та прихудчих комуністів про “щасливий” завтрашній день, про світле майбутнє — комунізм! Особлива надія появилася тоді, коли, як його називали у селі, лисий Микита Хрущов на одному із з’їздів договорився до того, мабуть, п’яний був, що вже через двадцять років — це мало статися у 80-ті роки минулого століття — у Радянському Союзі побудують “рай” на землі. У тому раю, як це зрозуміли селяни, будуть рости хліб і булочки на деревах, м’ясо і яйця будуть падати з неба й безоплатно, а біціглю — велосипед, моторку, машину чи телевізор — бери, скільки потребуєш... Лише роби! “Баники будуть ти на кулю — їж, скільки хочеш, лем ся не вдави...” Правда, при умові, що будеш тихо й смиренно рити й копати землю за трудодень, не просити зарплату, бо й так тобі не дадуть, а ще будеш під пильним наглядом КГБістів дотримуватися й виконувати сумлінно моральний кодекс будівника комунізму. Мало хто знові зняв із селян, що нові “божки”, сільські колгоспні партсекретарі, що вчилися по різних партійних курсах, виписали й вивчили напам’ять цей кодекс, перефразувавши його з десяти Божих заповідей. У кодексі було все гарно, бо він майже збігався з тими моральними цінностями, які проповідувалися щонеділі у Євангеліях та проповідях заричувських священиків. Та тільки люди не розуміли, чому такі добрі пани не пускають молодь в церкву й не дозволяють хреститися перед сільськими крижами.

Молодь вірила у брехню, бо сподівалася на кращу долю, ніж її мали батьки й дідусі...

Ось спогад сільського газди Євгена Трянчича про знову-таки “щасливе” комуністичне дитинство часів Микити...

“...Було це тоді, коли Хрущов відвідав Закарпаття. Його вразила краса краю. Та коли проїжджав через зароснуті чагарниками горби, він висловився, а це рахуй наказ, — на цих горбах мають квітнути сади. Вождь сказав... і що тут почалося?! Народ накинувся на відірану від нього землю й почав мотиками розчищати чагарники й драча, спалювати землю, готовути

Листина 1962 р.
с. Заріччя

Мо, ходили в сажер Бригадир Бр. № 1 с. Заріччя к.п. із р. Молочна т. Юсуп В. А., сі. агроном колгоспу Народженіло А. В., зав. зберіганням т. Харченко В. В. сказали че птахи в саду ноголу. Бригадир встановив дуб зупинку птахів комуністичні право-діївісів сіроволосих пасивів ч. бург в урочищі „Ділінська“ в час перед зборенням урожаю. Це відповіділо т. Харченко В. В., який високо в ч. б. зупинка місіонера п. ч. с. р. будьбу ганьї комуністичні право-діївісів ч. бург в урочищі „Ділінська“

1. Герасим Іван	1	5
2. Степан Іван	1	5
3. Міхailo Василь	1	5
4. Чеславій Іван	1	5
5. Михайлa Василь	1	5
6. Степан Іван	1	5
7. Головченко Василь	1	5
8. Годованець Іван	1	5
9. Михайлa Лемеш	1	5
10. Вацлав Василь	1	5

Всім 10 годів. Всім 50 крб
Учред, написані к.п. із наказом 0,05 крб про
урон. 200 крб відомо в р.н 104 в. бург
Про це й складено цю листину.

Бригадир Абдул Гонда /
А. В. Моргунов /
А. В. Харченко /
В. В. Харченко /

площу під сад. А Хрущов дав команду: за одну викопану під дерево ямку, платити по 40 (!?) копійок новими (у 1961 році в СРСР було проведено грошову реформу, внаслідок якої народ втратив все, що нагорів собі за 15 років радянської влади) грошима. Сума була космічна. До того часу платили натурою. Відпрацював місяць — маєш 25 трудоднів, отримуй кілограм моркви чи кошар кромплю або й нич, коли бригадир з тебе стягне чи оштрафує”.

Пішов малий Женя разом з мамою копати ямки під дерево. Копав цілий день, натираючи дитячі руки до кров'яних мозолів, а ввечері, не чуючи ні рук, ні спини (розумний був хлопчина, згодом, скажу, забігаючи наперед, закінчив університет) почав рахувати, скільки потрібно ще йому викопати тих ямок, аби заробити собі на велосипед, мамці на хустя й фляшку доброї солодкої води. Майже 200 ямок викопали вони двоє з матір'ю, згадує сьогодні. Бригадир пару з них забракував або комусь приписав... Та що то є дві-три ямки, коли ти вже наперед знаєш, що заробив не лише на біціглю, але й на анцуг (костюм), буде ще й на воду солодку. Бригадир їх похвалив, а Женя вже ночами після важкої праці марив велосипедом, сідав на нього й мчав ровінню аж до моста. А коли прокидався — біг у сільмаг, в якому це недосяжне для нього чудо висіло на високому гаку. Сільмаг був закритий. Та все ж наступив той довгоочікуваний день плати у колгоспі. Хлопчик не спав цілу ніч, а коли почало сіріти — вже стояв біля віконця колгоспної каси. Вусатий колгоспний сторож Микула і кирийтув — фіцкув, старий комуніст Василь Ковач — гнали хлопця спати. Женя не пішов, він хотів бути першим біля каси, він першим накопав тих ямок, він першим має отримати гроши.

Почали сходитися люди. Колгоспний двір гудів: “Гроші! Гроші будуть давати!”

Десь збоку перегукувалося:

— А Бог його знає, кажуть — будуть! Дітвак стоїть уже ду дня рана.

Одні люди підходили, інші відходили, не дочекавшись касира, відходячи просили, аби кума чи сват заняли їм місце біля каси, тримали для них чергу. Тільки Женя незмінно стояв. Стояв, як закопаний саджанець молодої янотанки. Даремно вмовляла його мамка піти поїсти чи бодай попити води. Не було тої сили, що могла б тоді, а вже був обід, відірвати його від загартованої амбразури заричувської сільської колгоспної каси.

Як грім з неба, касир “впав” у село. Ніхто не бачив того, як товста тітка Юла чи Ганя, не пам'ятаю вже, хто був касиром, зайшла у маленьке приміщення з великою ташкою грошей. Скрипнуло віконце. Люд біля каси на мить занімів й знову ожив, ще з більшою силою.

— Гроші! Гроші дають!

— Дають! Дають! — відгукнулося десь подвір'я й знову затихло.

— Тихо, тихо, ану тихо! — це вже ричав бригадир. — Бо закрию зараз!

Подіяло. Народ ненадовго притих. Та озвався малий Женя:

— Моя фамілія Трянчик, Трянчичу дайте гроші!

Десь позаду йому відгукнулося:

— Дітвакові не давати, матері дайте, малий ще, може стратити.

— Трянчик? Є твоя фамілія, — озвалася глибока амбразура. Звідти вдарила ніби кулеметна черга, — Трянчик не розрахувався за молоко, не здав скуру, шерсть та яйця, вовну не здав у колгосп... Вшитко, що заробив на копаню ямок пуд сад, іде на погашення довгів перед колгоспом. Іще Трянчик лишається довжним у касу 7 рублів 50 копійок... Хто дале? А ти, малий, відійди, місце дай.

Хлопчик не впав. Амбразура не скосила його на смерть. Та величезні недитячі слізози втопили на мить заплющені очі, а на маленьких рученятах, стиснутих у кулачки, працнули криваві мозолі. Ними Женя витер мокре лице.

— Бодай ся закляв ваш калхоз, ваш сад, тот, хто мене обдурив, — мовила дитина про себе й відійшла.

Дитина плакала цілов Мочарсьов, мамка втішала його та ніякі слова не могли вже розрадити його.

Того вечора колгоспний бригадир пив у Вурбанову корчмі пиво, запиваючи палинков... Він не подавився тими недорахованими дитячими ямками... Женя плакав й закляв колгосп і більше ніколи ні дня, ні години не працював у ньому. Дитяче прокляття впало і на колгоспний сад, і на колгосп. Господь вислухав людей і дитину. Колгосп зник із села. Але це сталося вже після того, як пропав і Микита, і його комунізм, і Союз...

Така була правда тогочасного життя селян, які не мали навіть паспорта, аби виїхати кудись поскаржитися на беззаконня, що творилося у селі під керівництвом будівників комунізму.

А тим часом люди продовжували цілий день працювати з мотиками й копати жовтий суглинок, а вечерами йшли у Блумову гостиницю, аби почитати, хто вмів, звичайно, газету чи журнал (тоді вони з'явилися в селі), подивитися на нове чудо — кіно. В селі встановили нову вузько-плівкову кіноустановку “Україна”. Скільки було радості й щастя! Туди носили свої п'ять копійок наші батьки, аби тільки подивитися, як Чапаєв і Щорс рубають білих, як воюють руські з німцями. А ранком знову підйом — і в далеку дорогу, п'ять, десять кілометрів в урочище Кичера копати, садити, полоти картоплю чи сушити сіно. А звідти вечером пішки в село доїти свою корівчину й бігти, коли встигнеш, на бал чи на весілля до свого родича чи на похорони до діда або баби.

Початок другої половини ХХ століття був знаменним для села тим, що зусиллями голови колгоспу Шмавона Петросяна за народні гроші в Заричеві побудували новий бетоновий міст, завели електроенергію. Не обійшлося без трагедій. Саме на цих роботах — при прокладанні ліній електропередач

— загинув батько моого друга Василя — Іван Годованець. Але яким чудом стала подія, коли у нашій хаті з'явився радіоприймач заводу імені Шаум'яна “ЗИШ”! Цілу ніч слухав батько радіо. Працювало воно й на коротких хвиллях. Уже пізніше, коли я усвідомив себе, батько застеляв вікна й до ранку слухав радіо “Свобода”, “Голос Америки”, а ранком тікав на роботу, махаючи мені пальцем, просив мовчати і нікому не говорити про те, що я чув. Я не знат, чому не маю права цього чути й знати, коли вже закінчував 10-ий клас у Перечині, вчителька історії, Марія Платаш, мені, як одному із переможців олімпіади з історії, розповіла про “героїзм” Єжова й Берії, про голодомори та ті жорстокі репресії й вбивства, що котися у великому Радянському Союзі. А я розповів їй про те, що ми з батьком слухаємо по ночах радіо. Та було це значно пізніше, а поки що село жило колгоспом, а колгосп забув за людей.

Та не забув він про себе, про своїх функціонерів. Їх щедро нагороджували великими преміями, а людей в кінці року за підсумками роботи споювали до свинячого визку й заставляли передовиків аплодувати на сільських зборах, районних конференціях та інших масових зігнаннях, на яких добровільно-примусово за 10 рублів на місяць мусили заричувці славити Леніна, партію й голову колгоспу. Хто був не згідний з таким розпорядком життя, у кращому випадку, міг втекти, як мій дід Микула, в Ужгород “на стройку” носити малтер, коли не валовший на щось більш путяще. Дід був добрим мурником-мулярем. Малтер не носив. Але кожен вечір приносив до хати великий, як гуслі, білий хліб. Тільки йому було відомо, де він його брав. Ів той хліб і я.

1964 рік. У селі з'явилися перші телевізори “Рекорд”, а згодом “Сигнал-2”. Все село збиралося біля тих телевізорів. Було їх п'ять — у Петросяна, у колгоспі в “червоному кутку”, у заробітчанина Василя Долинича, моого кума Василя Станка і у нас. Саме того року дивилися ми чемпіонат світу з футболу. Вся вулиця поміщалася у хаті.

Коли вже говорити про заричувський колгосп об'єктивно, то слід зауважити, що він став наймогутнішим у районі. Сила його полягала в тому, що заричувські землі найродючіші, а люди при добрій організації праці віддавали землі душу й тіло. Тому врожаї кукурудзи, надої молока, виробництво м'яса були найвищими у Перечинському районі, а нагороди — ордени й медалі — отримував голова та декілька його прибічників. Від того, як спрацювали заричувці, залежало виконання планових показників у цілому районі.

Шмавон Петросян, правду кажучи, думав і про людей. Він організував і побудував у селі Будинок культури на 300 місць. Тепер цей заклад, створений працею багатьох людей, успішно занепадає й руйнується. Коли не зупинити цей процес сьогодні — завтра може бути пізно. Мозаїка і фрески на його фасаді, виготовлені з кольорового каміння, можуть більше не радувати

майбутніх заричувців. Мало було після Шмавона Петросяна таких господарів у селі. Більшість його наступників думали більше про себе та про те, як нагодувати високе начальство й напоїти перевіряючих, аби утриматися на посаді, як про сільські блага. Бог суддя тим головам. Більшості їх уже немає в живих. То й говорити про них нічого та й ніщо. Це були “халіфи на час”, яких забула й історія, і люди. Отож і я не буду згадувати.

Як і вся країна, жили заричувці у ті комуністичні часи від з’їзду до з’їзду, чекаючи, що скаже спочатку Хрущов, який обрізав землю попід вікна й заставив усіх зігнути спину й засунути голову в ярмо; далі був “дорогий й любий” Леонід Ілліч, що дав чорну буханку й шмат ковбаси, на яку потрібно було працювати від зорі до зорі й не бачити просвітку, не кажучи вже про те, аби отримати таке благо як автомобіль чи телевізор, пральну машину чи електропраску... Тоді великим щастям було, якщо після шостої години ти вистояв величезну чергу в молочарні в Ужгороді й отримав пачку масла й дві пляшки сметани. Це я про робітників, колгоспники вирощували “харчі” самі. Хоч рідко хто їв ці делікатеси комунізму, більшість з них йшло на продаж, аби збити якусь копійку й купити дитині черевики в школу чи заплатити позику.

А як не згадати трагедію молодої незаміжньої жінки Марії... Нова влада заставила її платити бездітне?! Коли прийшли “фінанси” й запитали у Марії, де гроші за бездітне, вона відповіла: “А я би рада мати дитину. А де її взяти? Мене ніхто не бере за жону, я бідна, а заробити не маю де. Де мені взяти дитинку, пане? Діти ся просто так не родять...” Пішли “фінанси”, погрожуючи жінці владою, а Марія зі слізами на очах цілу ніч вишивала рушник чи гаклювала хлібувку, в’язала вовняні шкарпетки з чужої вовни, тільки Богу відомо, кому все це продавала, аби заплатити дань будівникам комунізму через те, що вона не має дитини, бо не має чоловіка... Така була дійсність того щасливого комуністичного буття, яким сьогодні так люблять пишатися ті, хто говорить, що за один карбованець можна було купити шість буханок хліба. Хіба це не щастя!?

За 30 років роботи у колгоспній ланці моя бабка Марія Бодак заробила 12 карбованців пенсії. Люди працювали в колгоспі тільки тому, аби в них не забрали землю. Ось яким воно було – заричувське колгоспне щастя. Новітнє рабство, заховане за безбожною брехнею партсекретарів. Їх словесна тріскотня лилася, як вода з діравого відра. Ніхто їм не вірив, але мусив слухати, бо хотів жити. Радянська влада так “любила” заричувських колгоспників, що до 1962 року не видавала їм паспорти, аби не розбіглися, а до 1965 року не надавала відпусток та не оплачувала пенсії. Раб не мав права ні на що...

1968 рік. Світ на грани третої світової війни

Окупація Чехословаччини радянськими військами була пам'ятна і для Заричова. У селі на Лазах стояв вертолітний полк, а у Троніщаковому — піхотна частина. Повне село бронетехніки, незнайомих людей. Демобілізували тоді його батька Василя та його друзів — Івана Феделеша, братів Василя, Івана та Михайла Утцуських та ще десятки резервістів, що мали захистити комунізм від клятих капіталістів й НАТО. Гармати, танки, самохідки ревуть, селом гасають кагебісти, небо розтинають винищувачі й важкі літаки. А діти, якби й нічого не сталося, тішаться всьому тому й відкопують по полях величезні протитанкові міни й просяють у солдат постріляти з автомата, а молодиці вечорами співають з солдатами попід вербами.

Мій батько, командир гаубиці (далекобійної гармати), теж готувався на війну. Плаче мамка, а ми з братиком Іваном і сестричкою Марійкою тулимось до батьківської шинелі й тішимося тим, який наш нянько красний у незвичному вбрани. Боже, як дивно пахли його новенькі кирзові чоботи! Той запах не можу забути до сьогодні, не вивітрився він з моєї дитячої голови. Це був запах війни, на яку, на щастя, батько не потрапив. Коли зіграли тривогу у Перечині, він виконував якесь особливе доручення командира батареї. А коли полк від'їхав з Перечина, батько залишився дома. Показав у воєнкоматі документ, виданий йому звечора командиром, та й залишився дома. Мабуть, як я догадався пізніше, це була бронь, яку видавали залізничникам. Батько тоді працював бригадиром залізничників у райцентрі.

А що тим часом робилося у селі? Розкажу вам маленький епізод із власного “героїчного” вчинку. Тепер уже можна. Вчителем фізики у нас у школі працював покійний Юрій Юрійович Герич, чоловік моєї тітки Марії, до речі, теж вчительки. Офіцер запасу, старший лейтенант, такий гарний прийшов він до школи, вистроїв усіх нас, хлопців, й дістав з кобури новенький чорний пістолет.

— Хто вивчив урок, тому дам стрілити, — сказав.

Звичайно, “вивчили” всі. Юрій Юрійович підійшов до кожного, перед тим набої, звичайно, поклав до кишень галіфе. Відцоркали ми вхолосту, подякували вчителю та й пішли далі “вчитися”. А Юрій Юрійович попрямував додому. У той час я і мої друзі зачитувалися творами про Валю Котика, Льоню Голікова... Всі хотіли бути схожими на них, всі майстрували

собі автомати. Найправніше це виходило у моого друга Михайла Феделеша – “Мітька”. Його ППШ був як справжній. А де мені взяти справжню зброю й патрони? А тут ще й і війна скоро, а в мене нічого нема. “Щастя” впало на мою голову... Як було мені, родичу, не піти в гості до мамчиної двоюрідної сестри й ще раз не подивитися на пістолет? Я знов, що Юрій Юрійович вдома. Бігом через цвінттар. Вчитель відпочивав на ліжку. На вішалці висіли кітель й галіфе, а поряд – портупея. Звичайно, пуста. Рука моя блискавично потяглася в кишеню галіфе. Ще мить – й повна жменя патронів, звідки вони там взялися, не знаю, вже була міцно затиснута в дитячій руці. Стало мені в руку п’ять. Бігом з хати – й тікати садом! Аж у свій Садинець. По дорозі до хати я заховав патрони в дупло старої яблуні. А на другий день, ще ледь світало, я нібіто по потребі на двір – бігом до яблуні. Забрав патрони, заховав під каменем у дворі. Знову ліг спати. В обід, коли хлопці гнали додому корів, ми з Іваном розклали вогонь й кинули набої у грань. Що далі було – неважко догадатися, але таким “подвигом” тоді багато хто міг потішивитися, не усвідомлюючи того, яка трагедія могла статися.

Колгоспне село Заричово не тільки рилося в землі, на пасіках і поралося біля худоби. Село розбудовувалося, вчилося. Вчилося жити в умовах політичного безправ’я й тотального сексотства. Та були в селі й достойні чиновники. Один з них – Василь Кошути. Сільський міліціонер. Його боялися, але й поважали. Про те, що це була людина совісті і честі (хоч й жорстока до правопорушників, посада вимагала) свідчить той факт, що троє заричувських “донбасівців-втікачів”, які не підкорилися новій владі, роками переховувалися за свої “злочини”, але так і не потрапили не без допомоги Кошути у лабета старих і нових беріївців. До речі, батько моєї дружини Василь Пекар за такий “злочин” відсидів у Караганді 3,5 роки. У селі Сімер, звідки він родом, не було “чесних беріївців”. Його продали свої.

У ті часи у селі все відбувалося так, як вирішили у Перечині, як вирішила партія. Людям закрили роти чорною буханкою й дозволили молитися в церкві. Хоч “перейменували” її з греко-католицької у православну Московського патріархату, люди продовжували молитися так, як і молилися триста років тому, коли церкву тільки побудували. Хто хотів досягти чогось більшого, хто хотів стати “паном”, мусив обходити церкву десятою дорогою. Тоді почав свій бал диявол, що втвркмачував людям: “Бога нема”. Хто мав іншу думку – мусив розпрощатися з найменшою державною посадою. Не обминула ця участь сільського вчителя, вже загадуваного Юрія Герича. Як талановитого вчителя, його з необережності якогось районного чиновника від освіти призначили директором школи. А коли кагебісти скаменулися й пішла депеша в область про те, що його тесть, Андрій Бабинець, церковний дяк й служить у храмі з дитячих років, а нянько

його теж були церковним куратором, вже на другий день Юрія Юрійовича зняли з посади, а освітянських чиновників з Перечина покарали.

Виступають диктори Шатан В. та Скубченко Г.

ЗОВАНО ТО ШКОЛА В КЛІНІЧНИХ ПРОМІЩЕНЬ. ПРЯМО ВІДОБІДЕ РАДІОВІЗЕЛЬ ФІНАНСІВІСТЬ – КОДІЙ В МИОНІ. ВЕЛИКА ЗАКЛАДА В ДОМУ ВЧИТЕЛЯ – ЧЕСІКА ТЕРЧА № 10. КОЗІЧА НІКОЛА АНДРІЄВІЧ ІДЕ ПРАЦЮВАТИ В ПОДІЛІВАННІ ШКОЛІ-ІНТЕРНАТІ В ПЕРЕЧИНІ. І КУРТОВОМУ ТІМЧАГОВОМУ ТРАНСІЮ ТЕРЧА № 10, яКОГО ПІШІЧЕ ПРАЗДНАЧАЮТЬ ЗІБРАННЯ, А АРЕНТОРОМ (1985-86 НІВЧАЛЬНІЙ РІК) – ЛІТУЧІ І. М.

Незвичний вчитель Юрій Юрійович Герич та його учні

сестру Марію Мулесу (Мегелу) “вчителька”, яку називаю, бо вона ще живе, цілий урок заставила стояти обличчям до класу й червоніти перед учнями тільки за те, що вона собі на Великдень купила біля церкви “лопатя-лизанку” й з тим прийшла до школи. “Педагоги” перевершили самі себе.

Земля заричувська щедра і багата. Кожен її клаптик був на вагу золота. Роботяще руки заричувців плекали її. Щастя було працювати, бачити, як вона віддає хліборобові. Сьогодні заричувська земля – це трагедія, яку важко передати словами, описати чи намалювати на полотні. Країні клаптики, звичайно, обробляються, хоч і не всі. А більша частина впустіла, заросла чагарниками, бур'янами, водяться там хіба що миші та щурі й рідко коли забіжить якийсь заєць. Впустів і колгосп. Розвалилися ферми, споруди, кормоцехи, комори впустіли. Прийшли в село нові часи нової розореної України. Важко сказати, чи підніме хтось ще колись заричувську землю, що невдовзі може стати цілиною, скуплять її на корені якісь хитрі гендлярі й набудують нам нових горілчаних заводів чи цехів по переробці сміття або якогось непотребу, який будуть викидувати з цивілізованої Європи. Пишу про це тому, що болить душа за колись багатою землю. Як не дивно звучить, знову стану непопулярним, але ловлю себе часто на крамольній думці – хай би повернулися ті колгоспні часи, тільки б землицю нашу обробити й дати їй лад, аби вона не плакала бур'янами.

На цьому з колгоспом покінчу. Одним реченням скажу, що очолював його колись небезвідомий Борис Васильович Сухоліт. Делегат високих

“Фірмові” борці з релігією дерли горло гаслами, боролися з “опіумом для народу”, але смачно жерли шовдарь і паску на Великдень, трощили по сільських радах горіхи та гриби з капустою у Різдвяні свята й пили горілку до посинніння, а потім до ранку колядували, писали звіти – скільки й кого, коли й де затримали, оштрафували чи привернули з Божого на комуністичний шлях. Інколи ця боротьба досягала маразматичних форм. Мою Бог їй суддя, імені її не

з'їздів, кавалер багатьох орденів і медалей, “добрий” український дядько з берегів зачарованої Десни. Прижився він у селі, побудував дитячий садок, зберіг хату 1905 року, що нині стала музеєм “Лемківська садиба”, а його дружина, Жанна Олександровна Сухоліт, – душою й розумом того музею. Сьогодні цей заклад занепадає. Жанна Олександровна відійшла від справ, а Борис Васильович дивиться на село з вічності. Жив, вчився у Заричові і син Олександр Сухоліт, відомий український скульптор, учасник багатьох всесоюзних, республіканських та міжнародних виставок, митець, що, вірю, увіковічить Заричово в одній зі своїх робіт.

Часи Сухоліта – це найвищий розквіт брежнівщини в селі. Ця епоха теж залишила свій слід. Вона дала заричувцям нових власних лікарів, вчителів, інженерів, науковців, художників і композиторів, літераторів, військових, управлінців, людей багатьох професій. Знаменно те, що у той час хто мав бажання й розум міг здобувати освіту, йти в життя широкою стежкою. Від нього вимагалося одне – славити Леніна, Брежнєва і КПРС. Це була епоха політичної тріскотні, словоблудства, що поєднувалося із звитяжною працею, обмивалося потом, кров’ю, слезами і сміхом, а також декалітрами горілки й вина, що рікою лилися на кожному кроці, прославляючи “рідну” партію.

У той час село писалося своїми справжніми героями, звитяжцями праці. Це династія механізаторів Керецманів, тваринниць Юлії Годованець, Марії Бабуки, Юлії Євич, Ганни Троніщак та багатьох інших, що працювали не за ордени, а за шматок хліба, яким потрібно було годувати дітей. Та все ж декому з них усміхнулася доля. У 70-80-их роках у Заричові з'явилися перші орденоносці. Заричувська бригада, яку очолювали Федір Мулеса та Іван Шахайда, мала в своєму розпорядженні 1288 га сільськогосподарських угідь, 402 га ораниць. Це було багато на фоні тих неперспективних сіл району, серед яких Заричово виглядало досить пристойно. Кожен чиновник вважав за щастя потрапити в село, аби відчути своєрідний колорит його мешканців.

У той час сільську школу відвідували понад 200 учнів, яких навчали розуму 24 педагоги, працювали дитячий садок та ясла, амбулаторія, сім магазинів. Але головною цінністю села була й залишається сільська бібліотека, справжній рай для допитливих дітей і дорослих шукачів істини. Її незмінний завідувач Марія Ман опікувалася книжковим фондом у 10 тисяч екземплярів. Немає Марії Юріївни, а добра пам’ять про неї живе. Книжку на будь-який смак знаходила вона для кожного, хто просив допомогти написати твір чи курсову роботу, або просто хотів читати.

Невпинний плин часу. Тече він за водою і не вертає. Несе Уж той людський гамір, людську суєту аж у синє море. І може хтось колись ще щось пригадає і візьметься за перо, щоб шану віддати, а я мушу, бо пора, тихенько кінчати свою сповідь. Історія велика. А ще більші в ній люди. Пам’ятаймо про це і хай вічно так буде!

Заричово приймає міністра
культури Узбекистану

Трудова гордість Заричова – механізатори.
У центрі Василь Керецман

Свідок брежнєвських часів Борис Сухоліт
з видатними людьми того часу у Москві

За працю і шана. Механізатори
Керецмани. Батько і син ...

Заричувці слухають й думають, що їм
брешуть пани. Кажуть, що завтра буде
комунізм і баники будуть на кулю

Трудова гордість району. Будівельники
бригади Петра Гонди та Василя Бабуки

Доярка Ганна Бабука

Комбайнер Юрій Герич

Телятниця Марія Бабука

Телятниця Юлія Годованець

Бригадир Іван Шахайда

Ланкова Ганна Феделеш

Федір Мартона

Коваль Іван Газа

Бригадир Федір Мулеса

Дитячий "комбінат"

Спить завтрашній день села.
Береже їого Надія Гонда – вихователька

А тепер і поїсти час з "мамою" Яриною

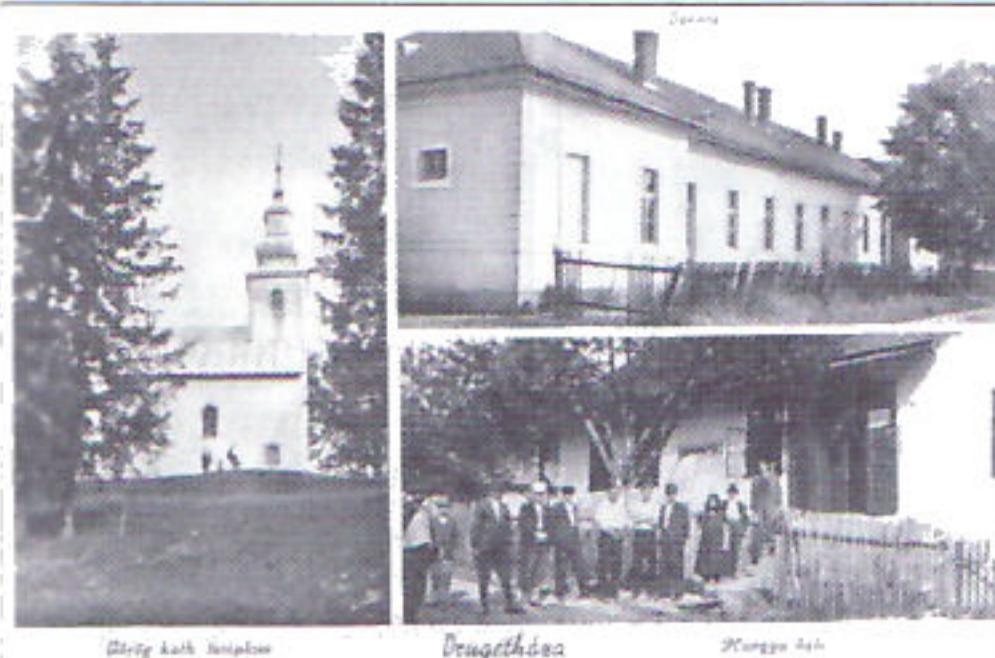

Ситі – можемо і поспівати

**1-й ВИПУСК Зарічівського
ДИТЯЧОГО КОМБІНАТУ "ТЕРЕМОК"**

1983

Запам'ятайте нас такими

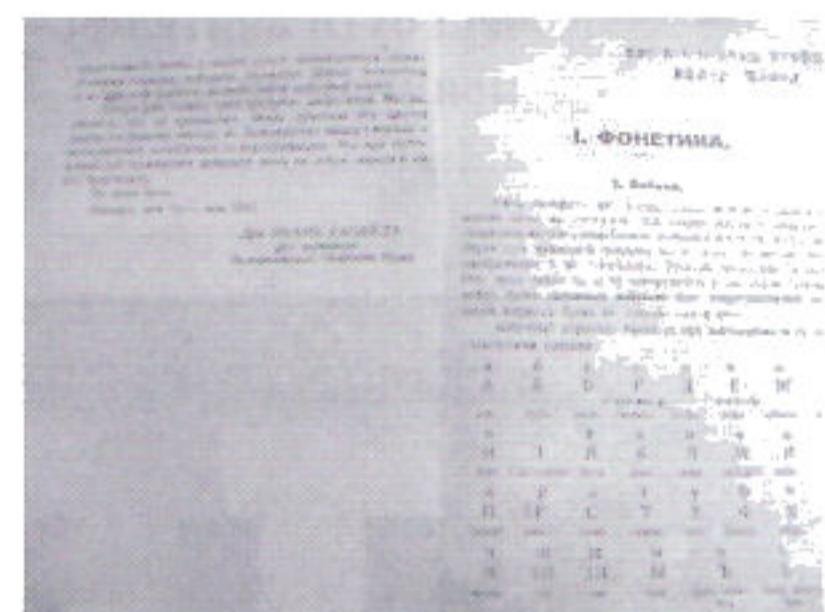
Заричово на світлинах, видрукуваних у Празі

Стара школа у Старому селі

По цих підручниках ми вчилися

Вчитель Іван Гумен

Вчителька-поетеса
Марійка Підгірянка

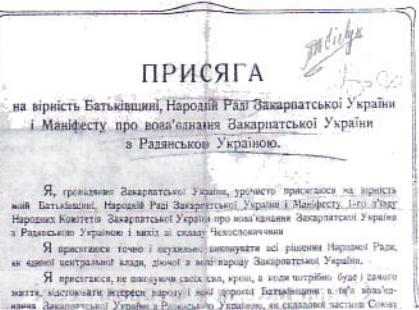
Вчитель Федор Станко

Вчитель Іван Курах з сім'єю

Учні далеких вже й непам'ятних років

**Хочеш бути вчителем –
приймай присягу**

Директор школи
(50-х років), відомий
педагог Микола Гутич

Директор школи
Терезія Ситар

Вчителі радянської
школи. Вони вчили
нас будувати
світле майбутнє –
комунізм

**Учні часів Хрущова.
Урок веде Олена
Андріївна Лошак у
старій школі у
Старому селі**

Духовий оркестр під
керівництвом вчителя
Василя Станка кро-
кує селом з нагоди
успішного завершен-
ня навчального року

Духовий оркестр
та його керівник
Василь Станко

Заричувські пionери
та їхні наставники

Ера піонерів, що готувалися стати комсомольцями. Виступає відомий педагог Микола Балега. Він говорить широко, але в те, що говорить, мало вірить і сам

Ми – першокласники

1964 рік. Виступає ансамбль першокласників. Акомпанує Василь Шіпош

Інтелігенція району зібралася у Заричові аби відзначити відкриття шкільного музею.

Крайній зліва заричувець заврайвно Василь Троніщак.

В центрі у білому костюмі

Жанна Сухоліт. Саме її зусиллями у селі створено музей “Лемківська садиба” та музей освіти. Музей тепер успішно й передчасно “помирає”

На зміну радянським вчителям прийшли їхні вчораши учні. Вони мали жити у світловому комунізмі, а тепер вчать молодь як будувати капіталізм і що НАТО – це не вороги, а друзі. Педагоги незалежної України. Заричувські вчителі 2008 року зі своїм директором Аллою Сорокою

Майбутні “капіталісти”, щасливі випускники та ще щасливіші першокласники. Літо, 2008 рік

Експеримент проводить заричувець
к.ф-м. наук, викладач фізмату
Василь Скубенич

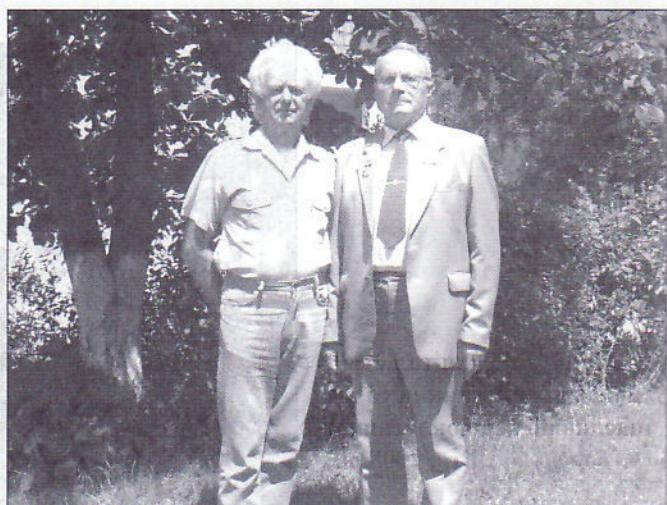
Вічна мудрість у книжках

Урок з автосправи проводить
Михайло Утцоський

Кандидат біологічних наук
Ярослава Пекар

Гордість села!
Друзі: художник
Йосип Бабинець
та композитор
Іван Керецман

Новітній український час стукає у віконце до нас. Йому шану віддаймо, що було за ці 17 років – разом пригадаймо.

Четверта, українська, влада прийшла у Заричово у дивний спосіб. Все, що ще вчора засуджувалося комуністами й сприймалося як крамола, за яку давали роки й закривали у дурдомі, стало звичною нормою життя. Навіть важко уявити собі, як швидко вчорашні борці з атеїзмом та “творці” нової комуністичної ери перефарбувалися, схопили в руки синьо-жовтий прапор й побігли з ним у нову владу. Смішно це виглядало на початку, інколи навіть дико. Бо ті, які не засуджую, що вчора кричали: “Бога нет!”, почали одягати на себе чернечі ряси та ставати великими проповідниками Слова Божого, а Україну полюбили так, що рвали на собі волосся й одежу, аби тільки додогодити тим, від кого вони могли залежати. Це я про одного з директорів заричувської восьмирічки Й.І.М.

Синьо-жовтий прапор приніс у село автор цієї книжки. Сталося це одного літнього вечора 1991 року. Купив я його на Майдані у Києві. Жив тоді у селі випадковий патріот Мирослав Чайківський. На його “Волзі” ми їздили селом і розмахували прапором, широко вірили в те, що цей символ стане новим у новій державі. Так і сталося. Тоді більшість заричувців вважали нас диваками, а деякі навіть крутили пальцем біля скроні. Ті поодинокі патріоти, що розуміли нас, згодом стали членами Народного руху України, взяли активну участь у “революції”, що відбулася у Перечині. Вивісили державний прапор на Заричувській сільській раді у серпні 1991 року. Перші у районі! Заричувці добре пам'ятають, як їхній активіст, житель села Мирослав Ковач (племінник того Василя Ковача, який у найжорстокіші часи брежнєвського засилля одягнув вишивану сорочку, за що був зарахований до українських націоналістів) став каталізатором, що викликав вибух невдоволення в районі: він оголосив сухе голодування, його підтримали активісти НРУ Іван Бачинський, Андрій Лешко, Василь Скрип, Олекса Лабанич з Перечина, заричувці Іван Мулеса, Іван Швец, Мирослав Бодак та інші хлопці, зусиллями яких було організовано у Перечині великий мітинг. Я у той час очолював, координував штаб мітингувальників й вів переговори з офіційною владою. Під мою диктовку нині покійний Михайло Глухан, очільник району, написав заяву на звільнення з посади. Цю заяву я зачитав перед мітингуючими. Та, як часто буває, – мене зрадили друзі. Тобто я думав, що це друзі, а вони були просто випадковими людьми, які опинилися у потрібний час у потрібному місці. Мені не знайшлося справи на Перечинщині. Район очолив вчорашній

Заричувський революціонер
Мирослав Ковач

“червоний” голова колгоспу, а я мусив шукати собі долі далеко від рідного села.

Так творилася історія. Багато помінялося функціонерів, на зміну їм прийшли інші, але не набагато кращі, часто значно гірші, але амбіційні непрофесіонали, що завели район і село, як кажуть, у блуд, з якого не видно просвітку.

1991 рік. У селі створено осередок НРУ. Його очолив Мирослав Чайківський, а згодом, коли він виїхав, Іван Швец. Сильний це був осередок – десятки членів і сотні співчуваючих прихильників. Забігаючи наперед скажу, що коли я створював районну організацію НРУ, збори відбувалися у клубі лісохімкомбінату, я опирався саме на заричувську організацію, організацію заводу “Стеатит” та осередок редакції газети “Радянське село”, а згодом “Народне слово”. Сьогодні НРУ – це вже історія. Її успішно розвалили функціонери від КПРС, розколовши на декілька маленьких партійок. Це не зробило нам честі, але ми були перші й першими відкрито виступили проти засилля статті 6 Конституції СРСР.

Сьогодні в Заричові активно працює сільська організація партії “Батьківщина”. Діють організації Партії регіонів, мають тут своїх прихильників і симпатиків соборники, люди голосують за НРУ, СПУ.

Перші “демократичні” вибори пройшли у Заричові під диктовку так званого адмінресурсу. Вчораши комуністи перефарбувалися у рухівські кольори й очолили село.

Хвиля демократії так захопила Заричово, що за 15 років воно втратило все те, що нагобріло за півстоліття. Маю на увазі бригаду № 1 колгоспу з її потужним потенціалом – технікою, приміщеннями, механізмами, професіоналами. У селі не знайшлося свого справжнього господаря-патріота, хто би міг зберегти надбане роками. Почалося спустошливе розкрадання всього і вся. Судові позови – каламутна вода, у якій деякі спритні ділки легко “ловили рибу”. До сьогоднішнього дня ніхто так і не відповів за це свавілля, за ці руїни, що залишилися після колись могутньої бригади. На тих руїнах потихеньку проростають пагони хазяйнування нових підприємливих людей. Проростають поряд з будяками й лопухами. Колись величезні ферми перетворюються на столярні цехи, давно знищили бригади рільників, пропав тік, де збиралі і зберігали корми для худоби. Одним словом – пустка. Хто відповість за цей безлад? Хто винен в тому, що так трапилося? Питань більше, ніж відповідей...

Події, роки, люди... Пам'ятним для села був листопад 1992 року. Велика повінь увірвалася в село. Особливо постраждала вулиця Духновича і, зокрема, наша рідна Толока, де збиралася вся дітвора. Саме на Толоці велика вода розмила вщент глиняні будинки Івана Костя, Івана Пеняка, Афтанаса Іванча, Ганни Бігун, Марії Сивохоп. Багато будинків просто підмило й вони осіли. Тої осені у село приїхав перший Президент України

Леонід Кравчук. Він пообіцяв заричувцям відбудувати їхні хати. До честі Леоніда Макаровича, його наказ було виконано. Людям допомогли як грошима, так і будівельними матеріалами, й невдовзі на Толоці з'явилися нові будинки. Не обійшлося тоді й без хапугства. Ті, що були близче до влади, почали тягнути по своїх горищах різний гуманітарний непотріб, а ті, кому б це знадобилося, навіть не побачили тої допомоги. Підтопило хату й у моєї мамки Олени Мулеси. Осів ріг будинку, перекосилася грубка, але мама нікуди не ходила, нічого не просила, бо знала, що є у людей і більша біда, ніж у неї. Можливо це і правильно, а можливо...

Повінь забулася. Час стер людські слози. Знаково є те, що сьогодні у селі розпочали будівництво великої дамби, яка за розрахунками спеціалістів має захистити село від великої води. Каже голова села, що вже й гроші виділили. Дай Боже, аби не вкрали їх ті, хто одною рукою дає, а іншою забирає, аби не осіли заричувські "дамбові" гроші на чиїхось рахунках у далекій Швейцарії, а село знову не залишилося наодинці зі страшною стихією, яка може в будь-яку мить повторитися. Чи здатні протидіяти цьому люди? Хіба що молитися в церкві й просити від Бога, аби послав нам доброго, розумного керівника й свою ласку й благодать і сохранив Заричово від злой напасті...

Біда! У Заричові повінь! 17 листопада 1992 р.
Така сама повінь була у 1672 р.

Будівництво дамби розпочалося 15 липня 2008 року

Вартість будівництва складає 6 743 000 гривнів. Вже наступного року дамба має рятувати село від паводка. Генпідрядник будівництва – ВАТ ПМК 77 м. Мукачево. Виконують роботи будівельники підприємства "Коватехбуд", м. Перечин. Виконробом на цій будівлі працює досвідчений меліоратор Василь Генці. На будівництво дамби буде використано 61 тисячу кубометрів ґрунту.

Заричувські повені відійдуть у небуття. Та хто зупинить ще один зловісний знак часу – масове безробіття, що охопило село за роки незалежності України? Безробіття... Рука в руку з ним пішло п'янство, жорстокість, ніколи не притаманна заричувцям, люди стали, як вовки, боротися за право на життя, нехтуючи всіма нормами. Через сурогатну горілку гинуть колись відомі спеціалісти, а ті, хто з тим не може миритися, виїжджають за кордон у пошуках проклятого долара, копійки, за яку б можна було

Дамба на папері ...

мучать себе мотикою під пекучим сонцем.

Лемківське село Заричово наперекір сим негараздам живе своїм неповторним консервативним, запеченим у віках життям, незважаючи ні на що. Щирий і щедрий тут народ. А я люблю своїх земляків так, як любить дитя тепле материнське молоко. Перетинаю коротеньку ровінь Дільнички, мчуся до мами, милуюся Господнім храмом — церковцю, творінням рук наших предків і невідомих майстрів, мабуть здалекої Італії, що колись звели над селом височений храм. Зробили добру справу ті люди і моляться за них кожної служби віруючі прихожани. Тоді, 300 років тому, ніхто з них не думав, що їх будуть згадувати у своїх молитвах заричувці. Та знаковим є те, що не тільки храм Різдва Пресвятої Богородиці сьогодні височіє над селом. Приємно сказати, що закладено фундамент другої заричувської греко-католицької церкви, яка будеться на Мочарі, на обійтю пріснопам'ятного Бабукачового Василя, колоритної фігури, яку варто згадати хоча б через те, що майже всі сільські діти передражнювали його, сміялися над ним, що його білі кози дають чорне молоко. Дід сердився, біг за дітвою з кербачем, а ті щасливо тікали від свого дитинства. Так жило не одне покоління юних заричувців — з козами, коровами й такими миблими дідами. Саме вони замінили їхні перші дитячі садки і яслі, були доброю втіхою,

... й дамба в дійсності

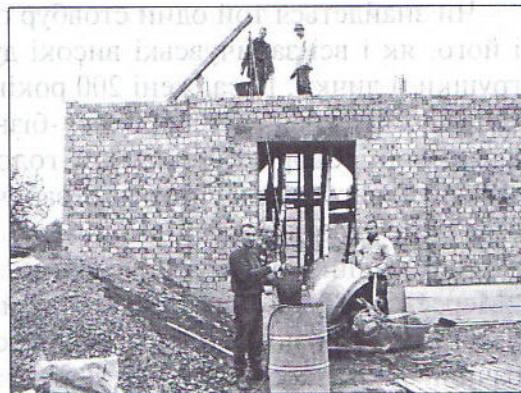
хоч працювали в селі дитячий садок і ясла, що знаходилися у хаті жида Фішка. Сьогодні заричувські діточки мають добротний дитячий заклад, який приемно кожному відвідати. Багато тут зроблено завдяки організаторським здібностям чудового педагога Надії Шахайди.

А на Голиці ще краща новина. Там посвятили хрест, а добрі молоді люди — сімейство Керецманів — виготовили проект нового чоловічого монастиря. З Голиці будуть линути молитви слуг Божих по цілому світу, випрошуючи крашу долю заричувцям й всьому люду. Допомагає, сприяє вірникам у цій справі місцевий голова Іван Магада, долучилася до благодійної справи районна адміністрація, а коли посвячували хрест, майже все керівництво Перечинщини зібралося на високій горі, аби разом з вірниками помолитися на благословеній Богом землі.

Два слова — про сьогоднішнього сільського голову Івана Магаду. Примітним є той факт, що саме його прадід, теж Іван Магада, поставив у селі своїм коштом хрест під горою. Це було 1900-го року. Стоїть хрест і понині, моляться біля нього люди, оберігає він село від всякої нечисті й напасті. А вище хреста на горі височіє нова дзвіниця. Стару давно розібрали, та дзвони залишилися ще ті, історичні, привезені в село у минулому тисячолітті. Дзвонять як на щастя, так і на горе заричувські дзвони, розганяють бурю й несуть добру звістку у незабутні пам'ятні дні Різдва Христового й на Великдень, будуть вони село на ранішню молитву й вкладають спати діточок вечірнім часом. А коли з Колонного йде велика

Хрест на Голиці

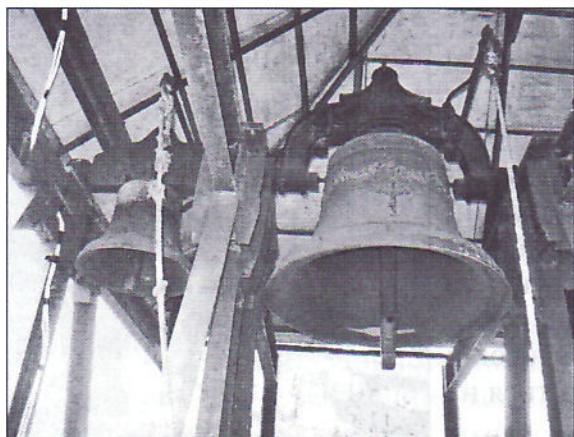

Благочестиві создателі святого греко-католицького храму в селі Заричово

буря, одна надія на дзвони — бере церковник великі мотузи у дужі руки й буря відступає. Так було, так є і так буде, допоки буде існувати заричувський світ.

Та плаче серце за білими бузьками. Колись на попівській фарі, де живуть сьогодні прихудчі люди, на високому димарі було величезне гніздо. Бузьки були візитною карткою села. Не раз і не два в різних газетах було фото заричувських білих бузьків. Гордилися ми ними, бо існувало в селі повір'я, що допоки кружляють над Заричовом білі птахи з чорними ознаками, доти будуть в селі родитися здорові, щасливі діточки... Нема сьогодні на фарі гнізда. Нема й бузьків... Не покинули вони село, а сіли на водонапірну башту, яку ще не приватизували бізнесмени. Черства людська душа знищила історичне гніздо та не знищила людську

Історичні церковні дзвони. Сповіщають вони про радість й відганяють від села біду

пам'ять. Куди полетіли заричувські бузьки, хто відродить село й поверне йому здорових, щасливих дітей, яких з кожним роком в селі народжується все менше й менше? Чи не тому, що злетіли ці птахи й понесли з собою десь далеко в інші, більш благодатні краї, заричувський завтрашній день. Хто відродить наше гніздо? Хто поверне в село білих бузьків? Велику честь матиме ця людина. Не потрібно дуже багато для цієї справи — варто просто десь поряд вибрати гарне місце, закопати високого ялового чи дубового стовпа, поставити на нього зверху колесо з воза, а бузьки повернуться й зроблять собі там хатку, вимостяť гніздо й віддячати людям.

Чи знайдеться той один стовбур одного дерева для бузьків? А можливо і його, як і всі заричувські високі дуби, черешні, явори й столітні буки, грушки й дички, посаджені 200 років тому, вивезуть, за безцінь продадуть у невідомих краях ті нові “горе-бізнесмени”, які при потуранні високої влади, так говорить сільський голова й бідкається, що безсилий тому завадити, вирубуали й вирубують заричувський ліс — чи не головне багатство села. Вирубають — це б ще нічого, якби якась користь селу була. А так жодної копійки не бачать селяни, а хтось їздить, катається на чорних “Мерседесах”, срібних “Лексусах” й “Вольво”, відпочиває на заморських берегах за рахунок заричувських лісів. Серце обливається кров'ю, коли бачиш, який хаос твориться довкола села. Ніяка буря, ніякий ураган не може натворити в лісі того, що натворила людська жадібність, людська недалекоглядність й людська думка про власне збагачення, — а після мене

хоч потоп... А потоп і буде. Бо коли розливається Уж, топить він село, змиває як маленькі хатини, так і добротні кам'яниці, вибудувані з бетону. Летить тоді велика вода й відлячує людям за їхню безгосподарність. Сьогодні збудована дамба, яка захищить його від паводків. Дай Боже! Але коли виросте цей черешневий сад, коли зогниють ці величезні пні, залишенні горе-господарниками, коли відродиться заричувський ліс? Вірю, це станеться, але чи за нашої з вами тямки?!

Багата заричувська земля. Маємо й два цілющі джерела мінеральної води. Одне, так званий Кадувб, знаходитьться на Лазах. Добра вода, але, як стверджують фахівці, для промислового виробництва й розробки ніби не годиться (а це і добре, бо вже б давно її “прихватизували”, як і більшість мінеральних джерел Закарпаття). Беруть звідти заричувці собі воду у пляшки і п’ють потихеньку, коли в кого “не робить желудок”. Друге мінеральне джерело знаходитьться у Свуніжі. Це добра сірководнева вода, що пахне “смердячими яйцями”, як кажуть заричувці, й допомагає лікувати “ревму”. Джерело запущене, б’є воно собі прямо із землі, а вода стікає у потік. Її майже не використовують. До джерела нема доброї дороги, а стежина сьогодні мало кого влаштовує. Подейкують, що деякі бізнесмени вже поклали око на це благодатне місце. Добре б побудувати там якийсь бальнеологічний центр – була б і людям робота, та й користь від води.

Фахівці стверджують, що заричувський Ховп має поклади ртутних руд. Колись покійний Василь Долинич, що жив під Ховпом на Толоці, розповідав мені, що в село приїжджав відомий академік Келдиш, ніби інкогніто, оскільки це була велика державна людина, яку охороняли від стороннього ока, і його приїзд не дуже афішувався. Можливо, науковці брали проби, а академік просто відпочивав на Закарпатті й мимоходом завітав, аби глянути, де може знаходитися стратегічна сировина.

Як не банально звучить, а все ж головне багатство села – люди, відомі й невідомі особистості, що своєю працею збагатили й прославили не тільки Заричово, наш край, нашу державу. Серед найбільш відомих, а часом й незаслужено забутих, бо на них комуністична влада поклала табу, назву Івана Гарайду, онука Івана Торми, що довгі роки жив і працював у селі. Іван Гарайда – вчений-лінгвіст, професор Krakівського університету, автор граматики, по якій вчилися наші батьки. Один перелік його наукових праць може скласти цілу сторінку.

Дід Івана Гарайди Іван Торма – сільський бірув, вчитель і дяк, збирач народного фольклору. Десятки своїх казок він передав у Будапештську академію наук, а деякі з них увійшли до збірника закарпатських казок “Таємниця скляної гори”.

Композитори Іван та Михайло Керецмани, сільський поет Андрій Вакула, їхній побратим, учень Президента Карпатської України отця Августина Волошина Федір Станко, що став першим вчителем села (читай нарис),

художник Йосип Бабинець, дяки Андрій Бабинець та Василь Бодак, офіцери Чехословацької республіки Іван Келеманик та Михайло Рябець, заричувський сокіл-льотчик Василь Урбан, що не мав права навіть з близькими спілкуватися й розповідати, на яких літаках і куди літав й що возили його гвинтокрилі коні. Не можу не згадати й Шмавона Петросяна. Саме він, ви вже про це читали, збудував у селі міст через річку та красень Будинок культури. Повторюся, це буде не зайве, почав заводити в село електроенергію, запалив маленьку лампочку й викинув на роздоріжжя історії кілтяву скіпку. Серед молодшого покоління тих, що долучилися до сільської слави, хочу назвати свою першу вчительку, просвітительку Жанну Олександровну Сухоліт. Саме вона вперше взяла мене за руку й почала виводити на білому папері чорні карлючки, що згодом стали дорогою моого творчого життя. Спасибі Вам, Жанно Олександровно. Василь Скубенич – кандидат фізико-математичних наук. Автор багатьох наукових праць й сьогодні викладає на фізичному факультету УжНУ. Мирослава Пекар – молодий науковець, кандидат біологічних наук, що займається вивченням природних багатств – флори нашого Закарпаття. Ці та інші особистості продовжують примножувати славу рідного села.

Кожному рідна дорога до рідного села

Особистості Заригова в художній прозі

Перший вчитель з моого села

Мало кому у Заричові відомо (а це і не дивно), що вчитель Федор Станко був учнем отця Августина Волошина. Знати таке, знати про таку людину не було безпечно. За часів комуністичного режиму за одну згадку про отця Августина Волошина можна було дістати "довічне"... звання ворога народу, потрапити у "психушку" або отримати "законні" 25 без права на листування...

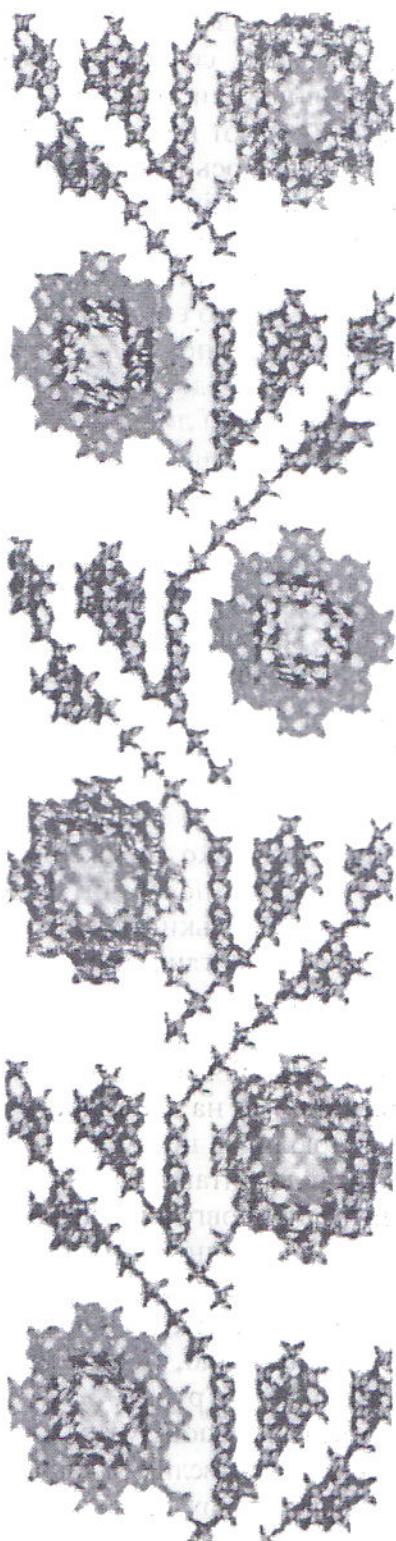
Вчитель Федор Станко

А сталося — на батькову правду....

— Няньку, а чи може дітвак от худобини (так нас кличе дяк у школі) стати вчителем?

— Ой-ой-йой, дітино! Де ти видів таких учителю? У нашему великому селі таких ищи не було. Я таких і не видів, хоть не мало'м прожив. Та й не увижу, бізовно, бо 'м не молодий. Не скоро они будуть. Кому треба вченого лемка? — зайокав серед свого двору газда Михайло Станко.

— А ви, няньку, добре і красно попозерайте на мене, дайте фалаток доброї солонини, фляшку пареного молока, а ще продайте дві корови, — найжився на сина і, ніби вчасно,

схаменувся, занімів Михайло... — Я буду вчитися, з мене буде перший на цілоє нашоє село, кіть поможете, — буде вчитель... Мені добрий хліб, а вам, няньку, чисть і слава... То не я вам кажу, то вчитель, отиць Єнковський казали, ош от конюм і коровам я не валовшень...

— Ану щось там принюс у тайстрині, вказуй, неборе, роззоркотавісься, як вуз по каміню.

— Добру, няньку, добру новину. Не даремно ‘м ваш чир їв і солонину. Казали пан вчитель, же гріх ‘мі буде, кіть не пуду вчитися дале. Школі конець. Але то є ищи мала школа. З того жити не буду... А пісъмо вам вже напишу хотъ по-чеськи, хотъ по-нашому — по-русинськи...

Малий Федор витяг з невеличкої, цифрованої ружичками, торбинки великий срібний листок. Щупкий папір зашелестів у коравих руках Михайла Станка. Дивний запах ще свіжої фарби залоскотав ніс — Михайло чихнув, прикриваючи рота повними долонями.

— Будьте здорові, няньку! А що ‘сьте собі подумали?

— Не твой діло, легінью. Много хочеш знати...

Михайло проникливими очима дивився то на сина, то на папір, який тепер важив для нього більше, ніж п’ятирічний віл, прив’язаний на Великоберезнянському базарі. Чорні, густі, як стручкова чулка стиглої, високої кукурудзи, брови зійшлися на перенісці. Михайло читав серед двору гербовий папір.

— Чехословацька Республіка, Подкарпатська Русь. За учений рок 1929-1930 за числом 6 Державна горожанська школа в Перечині. Свідоцтво. “Федор Станко уроджений 9 мая 1915 року в Зарічові...”

Михайло почав читати оцінки. Наука релігії — похвальний, руський язык (український-русинський — В.М.) — отличний, чеський — отличний, географія — отличний, ...історія, фізика, геометрія... — отличний, отличний, отличний...

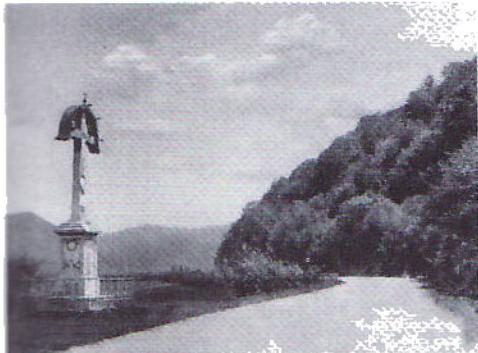
Діти, брати й сестричка, слухали і не зовсім розуміли, чому батько так голосно кричали — “отличний”, крутили головою. Вуса сміялися, брови розійшлися на все широке чоло, червоні щоки горіли, як грань букового конарюля. її не змогла б в ту мить погасити навіть найбільша злива. Михайло читав і плакав... Діти ніяк не збагали, чому батько одне і те ж читає так довго і плаче. Отямила старого найстарша дочка — Юлка.

— А ви, няньку, не плачте, а розтолкуйте нам, що то є “отличний”... та не йойкайте, Федорко наш вже дома, він займе корови...

— Не займе, Юлко, не займе... Тот папір — то муцнішої за наших вшитких коню, такого не має никто, од Бранової до Червоного Берега, никто ‘му не руня...

Михайло поцілував сина, а з ним і папір, на якому задрав хвіст великий чеський лев, великий карпатський медвід та двораменний словацький хрест — знаки трьох держав, що правили тоді у Підкарпатській Русі. Підпис

Святі обереги села Заричова

Dugetháza

Hégyi útcsalet

Хрест, знищений комуністичними варварами, залишився тільки на світлині

Святий хрест у кертику Марії Вакули. 1870 рік

Хрест на Лазох, збудований на згадку про Старе село

Святий хрест на цвинтарі. Він береже душі усопших

Святий хрест на подвір'ї майбутнього греко-католицького храму

Святий хрест у кертику газди Івана Пекаря. 1990 рік

Святыні села Заричова

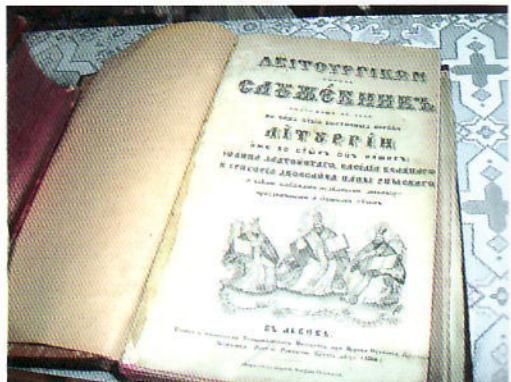
Церква, побудована у 1770 році

Іконостас

Святий престол і Євангеліє

Свята книга Золотая

Пасха святая, Пасха спасительная

Святий хрест Під Горою,
1900 рік. Споруджений
Іваном Магадою

Отець Павло з молодим
вірником Максимом

Хресний хід навколо храму на честь Святого Різдва
Богородиці в с. Заричово

Іван Керецман – один
з родоначальників
славної династії
Керецманів. Робітник
лісохімкомбінату, що
вчився у Будапешті

Хіротонія Василя Керецмана 06.12.2008 р.
в сан диякона у Свято-Покровському
чоловічому монастирі в с. Ракошино.
Таїнство звершує єпископ Мукачівсько-
Ужгородський Федор

Йосип Керецман,
вчитель, колишній
голова селища
Перечин

Має Заричово свого банкіра.
Молодий, перспективний керівник,
що впевнено дивиться в майбутнє,
директор “Імпексбанку” в Ужгороді
Наталія Пацкан-Керецман

Мають заричувці свого генерала

Сім'я Володимира Юрійовича Бодака:
сестра Ярослава, батько Юрій Бодак, мама Ганна

Дід генерала Степан
Пастелі, угорський вояк

Тут він ще полковник. За хвилину міністр
Володимир Шандра вручить йому генеральські погони

Генерал-майор
Володимир Бодак

Біль і гордість генерала Бодака.
Син Олександр Бодак передчасно
пішов із життя в розквіті творчих
 сил. Він очолював Тячівську
пожежну частину № 8 МНС
України.

Залишилась надія ... мила й
чарівна дочка Неля Бодак, яка
працює сьогодні в Тячеві

Агіткультбригада села Заричова. В центрі Віра Лакатош та Людмила Гундоєва

Фольклорний ансамбль "Лемківчанка",
в центрі завідуюча райвідділом
культури Марія Пекар

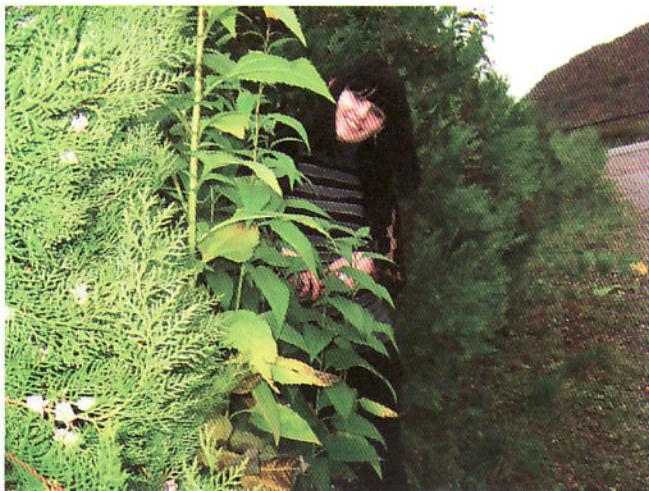
Фольклорний ансамбль "Вербиченка"

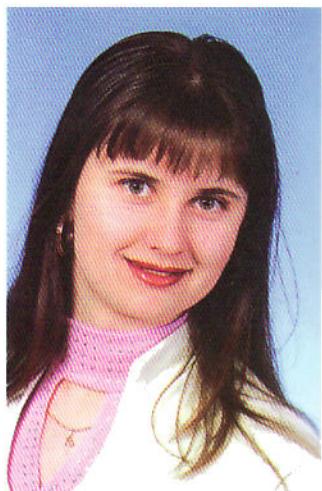
Співас ансамбль "Вербиченка". Акомпанує Іван Станко

Юність-чарівність села Заричова

*“...та тільки в очі не дивись,
бо закохаєшся колись...”*

Студентка Світлана Філяєва

Вчителька Аліна Сорока

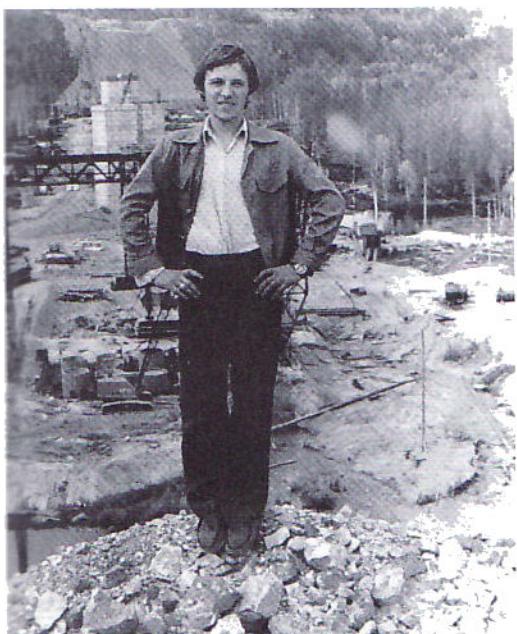

Економіст
Наталія Станко

А ми просто випускниці
й гарні учениці,
заричувські молодиці.
Осінь, 2008 рік

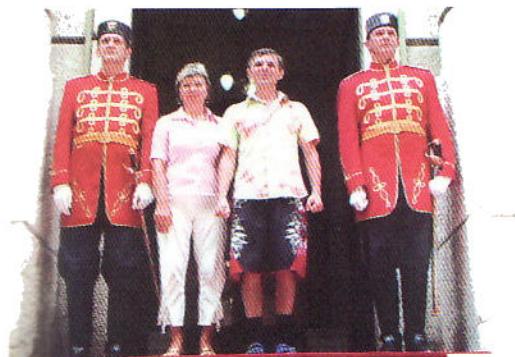
Шляхи-дороги автора книжки

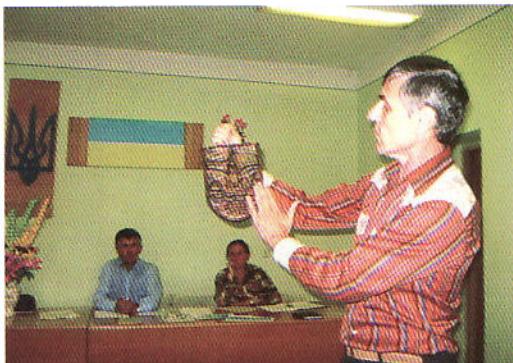
БАМ! 1978 рік

Позаду чарівна Ялта.
На відпочинку в Криму. Літо 2005 року

Чорногорія. Це завжди казка, коли ти під
охороною гвардійців Республіки та ще й
з дружиною Іриною. Літо 2006 року

Осінь 2008 року. На презентації
Герба Заричова на сесії сільської ради

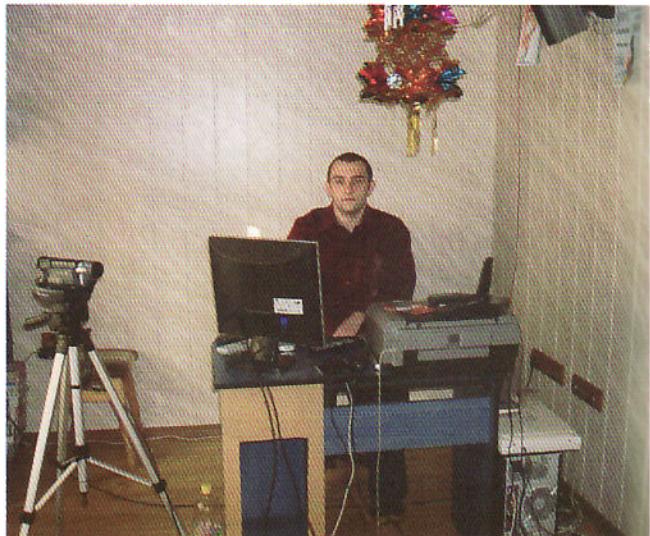
Позаду венеціанський канал та площа
Святого Марка. Літо 1995 року

Завтрашній день Олени Мулеси-Бодак –
це її правнуки Максим, Арсен та Дениско.
Вони теж заричувці – тільки третього
тисячоліття

Володимир Лошак – полковник
податкової міліції

Іван Бутіль, поки що студент, але талант видно вже здалеку. Майбутній кінооператор, автор багатьох документальних фільмів про село Заричово

Велика рідня. Найдорожчі серцю люди,
задля яких хочеться жити й творити.
Дякую вам за підтримку й розуміння.
Зліва направо: сестра Марія Мегела, зять
Василь Дьондя, племінниці Вікторія
та Ярослава з синами, дочка Олеська
з моим онуком Максимом, мамка Олена,
дружина Ірина та чоловік племінниці
Ярослави Тарас Богар

Велике Таїнство! Вода, освячена
Духом, служить людям від першого
подиху й до останньої миті на цьому
дивному світі. Освячення проводить
о. Павло Шимон (19 січня 2009 р.)

директора Перечинської горожанки скріплював достовірність того, що Федор міг з тим Свідоцтвом йти хоч край світу, Федор мав школу...

Федір Станко пішов... Пішов від Сірка, від теплої терпко-прілої отави, що п'янить серпневими ранками, від ніжних рук матері, від докірливо-щастилого погляду братів-газдів, від всевидячих батькових очей, що проймали навскрізь будь-яку спробу затаїти фальш, неширість у стосунках між дітьми. Пішов у невідомий світ Ужгородської греко-католицької півцо-учительської семінарії.

Семінарія...

Чотири рази замерзав й розмерзав Уж, вкривався листом і скидував теплу зелену гуною сад, а в церкві, на високій горі, де благословив його на добру науку отець Єнковський, співали: "Христос Воскресе!..."

...Літо. Густий Садинець заважнів солодкими і терпкими дичками, а мокрі скошені Лази засіріли копицями свіжого сіна. Каня просить дощу. На перелазі обійстя газди Михайла Станка стояв парадний легінь. Когось або щось чекав чи просто дивився десь поза хмарі — невість, не скажу. Давно це було. Стояв разом з ним гарячий літній полудень, який не спішив за високим сонцем. Чорний антуг і ледь не до дзеркала натерті півтопанки (повтерував їх добре Федор перед прясьмом), кавійова ташка ніяк не хотіла розминутися з рясненою шорокованеною, що зародила того року, як на новину... Присоромлене густе прясъмо, що ділило батькову землю, десь зникло. Тільки сад, сонце і літо... Невідомий пан стояв і милувався довколишньою красою.

— Де молода яблунька? Таки є, а там, за грушков, там вже корчюля, там я 'ся ховав од нянька, там ховавим і книжку. Нянько хотіли порвати, а я сховав. Глядали її довго, неборак, а не знайшли...

Новина скоро оббігла велике село. Мелдувати було кому. Біля верхнього гайова завжди було людно. Народ товкся з великими і малими бузиками, смолавими дітьми, ніс на своїх горбах — хто у світ, а хто і за світ — десь-комусь потрібний крам: яйця, молоко, сир, солонину, сушені гриби, аби вечером внести до прокуреної солом'янки замліту, але таку дорогу коруну, за яку можна було купити хоч і цілий світ. Мало було тих корун. Більше дрібних геллерів. Грілися вони, сліпли у добре зав'язаних жебаловках, вузиль на яких дуже рідко розв'язувався. Люди все життя гобріли гроші, щоб на

ЧЕСКИЙ СЛОВАЧИНЯ РЕПУБЛІКА - REPUBLIKA ČESKOSLOVENSKA
ГРЕКО-КАТ. РУСЬКА ПІВЦО-УЧИТЕЛЬСКА СЕМІНАРІЯ
В УЖГОРОДІ.

Штурманий рік: 1933/34

Число лаг. пропуску:

Число наприєдь: 16

Дяковський диплом.

Пан Федор Станко (Stanko)
уродженням для 9 листопада року 1915 в селі Заріччя
на Півдні Русі, неподалік від міста Ужгород, конницій
17 річок п. учителескої семінарії в Ужгороді.

перед нижеподписаною кваліфікацією як представника руско-католицького
діаконського кваліфікаційного інститута виказав слідчий поступ:

в ЦЕРКОВНОМ ПІВНИЧНОМІ ПОСТАВЛЕНІ
на посаді наставника

в ИРМОЛОГІОНІ:

в ТИПІКОНІ: добрий

На основі цього ему як кваліфікаційному діакону руско-кат. обряду сан
диплом цейм видався.

Ужгород, дні 6 листопада 1934 року

І. Станко *Ф. Дяковський*
М. Дяковський

остаток, в послідній день віддати їх попові. Були і такі, що пускали за водою, топили у Блума чи Гершка, але таких було мало. Харапчливе село Заричово. Горде, із трохи зависока піднятим носом. Важко сказати, чому і за що прозване “фарійонщина”, — та кожен, хто приставав у ньому, мав це за високу честь. Не кожного приймали у своє болото заричувські газди. Не кожен газда брав до свої хижі-жульнинки прихудчого легіня за зятя, а про невісту з другого села не могло бути і мови. Багато землі і волів треба було мати, щоб купити це право. Ніяке кохання не бралося до уваги. Свої любили своїх.

На обійстя Михайла Станка прийшов з вароша пан вчитель. Такого села ще не знало. Та обійстя самітне. Газди в полі, газдині на вацках. Коровчини ‘ся доять. Немічні діди поховалися під густими яблунками, димлять добром довганом. Маленькі діти, вморені полуценною духотою, сплять попід яблунками, заколисані попрітими бабчиними руками. Клюсять і старенькі. Полуденок. Нестерпно грі...

Загавкав Циган. Впізнав. Федор відв'язав сторожа хати. Пес кинувся на шию, втерся в ноги, затолочив невисоку отаву... Мала трава — мала шкода. А нянько би ‘ся сердили і за того. Віхоть сіна на снігу не вуросте, а зима довга. Ще довші у неї зуби. Чим довше буде бігати Циган по двору, тим голоднішою буде у Стрітеню барнаста Барнуля. Та що до того Цигану? Якби зінав, що від його бігання буде синішим і його кантятко молока, ой, не бігав би тепер так. Воля! Вище літає вона, понад голод літає. А таки запрягає її голод у ярмо, одягає на неї ошейник, тягнеться за нею міцний кований ланцюг.

“Воля! Кожен прагне волі. Де, в чому і в кого є та пані?.. Щастя. Відв'язав скотинку, що місяцями не скидуvalа ланцюга, — а яка радість! Радість собача коротка... Знову прив'яжуть, прив'яжуть за мисяtkо чиру — і по тому щастю. А людина? Хто її відв'яже від того ярма чорної сільської буденності? Згорає вона на пекучому сонці чужої землиці. Ми є газди, хоч і тяжко, та на “своїй”, купленій за американські таллярі землі, на себе робимо.

Дідо море плавали за ту “свою” землю, а село (втопилося у нужді, задубіло чорними мозолями)... На кого село робить? На злидні і нестатки, на воші і блохи, на корчму і погар жидової паленки, що розтирає час від часу кораві долоні... Що то є за держава, де немиті, голодні люди день і ніч роблять і нічого більше не прироблюють, крім шерега дітей... Чому, через що голод на моїй-немоїй землі? То чехи принесли туй нам землю, що вони на ній газди? Федор говорив сам із собою, чи то з кудлатим Циганом, що висолопив червоний язик, присів біля доброго господаря.

Федор добру годину сидів на дривутні. Думки оббігали одна одну, десь тратилися у траві. Циган столочив і кертик ... Мамка ‘ся тому же не зрадувуть. А Воля — велике діло. Од Господа дар. Не кожного сподобив

Він винести, витерпіти її солодкий-пресолодкий смак. Липнуть від нього руки до рук. Де не орала – хоче косити людина. Дурманить від Волі. Замішена, випечена вона на крові, мабуть; пустиш людей, як я того пса, перемелють світ, а чи буде з того мука, чи зварять з нього чиру, чи найдяться, по честі розділивши миску, – лем Господь знає.

... Всякі люди були в семінарії. Федор не ліз у політику. “Та чому так бідно живе моя і його, мого нянька, Ужанська долина?” – гризла не одну безсонну ніч ця думка молодого вчителя, а відповіді нема й не знаєш, де шукати, що сказати, якщо не людям, то самому собі, свому нянькові, коли, не дай Боже, спитає. А ти – вчитель, а не знаєш...

До Федора Станка всі заричувські вчителі були прихудчі. Кого відкидала доля вчити правді-розуму селян. Перший вчитель, що народився у заричувській бороді, вивчився для Заричова, для Ужанської долини, був і залишився – Федор Станко. Свідоцтво зрілості вчителя народної школи, підписане Президентом Карпатської України отцем Августином Волошиним, а тоді, у 32-му, директором гімназії, засвідчувало: Підкарпатська Русь отримала ще одного вченого громадянина...

За перелазом стояв батько, Федор ще не бачив його. Старий Михайло переступив через дрючик. Циган кинувся йому на груди. Винувато заскиглив, втерся у довгі білі-пребілі ногавиці, віддано завертів довгим хвостом.

– Щось туй нагаздував, грім ‘тя най вб’є. Хто ‘тя одв’язав, щось такоє змінтовав...

– Слава Ісусу Христу, няньку! Не кляніть худобину. То я тому єм вина. Михайло міцно притис сина, заплакав.

– Дітино, ти? То є сон?

– Я, няньку, я єм ваш син Федор, вчитель, перший вчитель нашого села.

– Ти, як Масарик, ти, як президент! А ташка яка, а топанкі, а анцук...

– Я ‘ся добре вчив, мені ще за то і платили, а по вечорах вчивим панських дітей грати на гармошці, а дівчат танцювати... За то доста добре платили...

II

Тої ночі в хаті газди Михайла Станка довго курила гасова лампа. Сільські діти зобралися коло великого столу, вчитель Федор почав одробляти велику честь і право називатися таким. Він мало чим різнився з ними, тими цімборами-воловарями, що до двадцять років пасли худобу, а ні читати, ні писати не дуже хапалися. Від вчителя пахло диво-цвітом якогось зілля. Той запах не могла збегнути ні мамка, ні перестарілі молодиці, яких ні кому було брати, розплітати подекуди уже посивілі коси, ні молоденькі дівчатка, які бодай подумки мріяли торкнутися його хоч і великої, та білої панської

руки, яка так вміло виводила гріфликом на чорній твердій дощці дивні знаки. Ліпилися ті знаки один до одного, промовляли до кожного добре зрозумілою всім мовою. Вчитель читав з дошки... Запітнілі вікна слухали його тиху мову, створені роти ковтали дивні слова; вперше почуті, вони викликали у дорослих сміх, а у дітей байдужість. Духота, співуча бесіда і повний місяць, що зіп'явся на великий Облаз, розморили і хатню челядь, Село почало розходитися. Ще якась хвилька – і почне світати. Коротка сільська ніч. Стушиш око – а вже вставай.

...Файний вітер дме Ровінню. Не одну світлу голову виніс він із села у широкий світ. Виніс і не вернув. Поніс він і Федора Станка. Вчителював учень Августина Волошина чи не по всьому Закарпаттю. Приходив у село молодий вчитель, піdnімав з глиняної піdlоги найвіdstалішу школу, палив каганець у дитячих душах і серцях й знову вангрував за державним розказом у найвіdstаліше село, у гірську глухомань, де не було жодного письменного чилядника. Так рік за роком, урок за уроком вносив Федор Михайлович волю в дитячі душі. Той, хто вмів тоді читати й писати, вже був собі пан. Мало таких було людей.

Воля для Верховини, а Федор Михайлович був у тому переконаний аж до самої рокової години, прийшла з осіннім дощем 44-го року... Прийшли брати зі Сходу. Німці й мадьяри втекли, та в шкільних класах залишили рукомийники, рушники, відра з водою для пиття й чисто вимиті вікна. Все це невдовзі зникне по волі визволителів, але поки що є...

Федор вчив і вчився. Як талановитого педагога, його направили на навчання в Черкаський держуніверситет, філологічний факультет. Після успішного здобуття вищої освіти він працював у Чорноголовій, Буківцівій, Перечині, Дубриничах, Ставному, Волосянці, Солотвині, Тур'я Реметі, Великому Березному..., нарешті, у рідному Заричові. Така географія вчительських мандрів на той час мала своє пояснення: влада не тримала довго на одному місці талановитого вчителя. Це не було в її інтересах, вчитель ставав незаперечним авторитетом, село його слухало, поважало, а це лякало нову владу, їй не потрібні були безпартійні лідери, що добре зналися на своїй справі. Федор збагнув це, коли став директором: спочатку у Ставному, пізніше – у Волосянці, а згодом – у далекому Солотвині... Не просто директорував, він спочатку збудував ці навчальні заклади, що до сьогоднішнього дня гріються теплом його вмілих рук.

У кожної людини є щось сокровенне, потаємне, дуже особисте. Була своя таємниця і у вчителя Федора Михайловича Станка. Протягом сорока років вів щоденник спостережень за природою й погодою рідного краю. Багато людей про це знали. До нього йшли за порадою на кожен день. Кавійова ташка мала і знала відповідь на будь-яке запитання. Багато хто мав бажання зазирнути в неї. Не беруся стверджувати, але таких, кому б

відкрила вона свою таємницю, не знаю. Так от сталася пригода. Не стало Федора — зникла і ташка. Зникли товсті зошити, списані дрібним, рівним почерком, віднесли вони з собою правду тих днів, побачену мудрими очима мудрої людини. Знайти б ту ташку! А чи тільки про природу писав учитель? Відомо, що дуже любив і зnavся на бджолярстві, писав музику, грав на багатьох інструментах... Звучить ця музика десь далеко у космічному просторі, як і слово вчителя... Кожне слово! Кожна думка! Десь блукають, летять у бездні простору і часу: вони ніколи не зникнуть, вони тільки стишати свій літ, щоб з новою силою, доброю пам'яттю вернутися на нашу грішну землю.

...Світ тому й цікавий, що є в ньому багато таємниць, він — сам тайна... Та є в ньому Господь, Людина, яка створила і продовжує створювати ці таємниці, що ми їх час від часу розгадуємо з Його волі... А чи розгадаємо?

Розгадати б і мені хоч одну...

З книги В.Мулеси “На чатах добра”. — Ужгород: “Патент”, 1999.

Меню великою серця

Серед тих небагатьох особистостей села Заричово, що на Перечинщині, які ще за життя стали уособленням честі, мудрості і доброти, був і залишився у вдячній пам'яті сільський фельдшер, народний дохтор,

як його називали, Михайло Михайлович Бодак. Народився він у 1929 році. Народився, аби пронести через коротке земне життя лікарський заповіт — “Алліус інсервієndo — іпсе консумор!” Так, запалюючи інших, він жив, творив, ростив дітей і тихо, як промінчик свічки, згорав сам...

Чи може бути більш щасливою людина, коли, проживаючи у рідному селі, вона усвідомлює свою щосекунду необхідність людям, коли на ней за неї моляться немічні, прикуті до ліжка люди. Можна тільки здогадуватися, який біль, солодкий нестерпний біль пронизує тоді серце

людини. Солодкий, кажуть лікарі, бо ж бачиш, як після тривалої хвороби звелася на ноги дитина, взяла ташочку і почимчикувала до школи чи за худобиною. Біль, коли розум випереджає твої намагання допомогти їй, — усвідомлюєш, — а чи надовго це... Скільки їй залишилося ще?... Тоді серце доляє розпуха. Тоді єдине уповання на Всешишнього Бога.

У селі Михайла Бодака фельдшером не звали. Для усіх він був дохтором! Уже на порозі його хати, ще не бачачи “дохтора”, хворий відчував полегшення. А коли Михайло щось вписував на папірці чи давав найпростішу пігулку — зникав біль...

— Його ін’єкції досі пам’ятає усе село. Вони, пригадую, дивно якось пекли, але після них обов’язково приходило очікуване полегшення. Він вселяв надію у кожного, хто переступав поріг його хати. Пам’ятаю його десятирічною дівчинкою, — згадує Марія Магада. — Маму, яка захворіла на туберкульоз, привезли з колгоспного поля додому. Тяжку привезли. Ой перепудила вона нас — і так тяжко було, а тут ще додалося горя. Важко дихала мама. Кривавиця сочилася із привідкритого рота. Дивлячись на її посинілі вуста, думала м — ще мало — помре... Вітром до Михайла. На серинчу був дома. Я не встигала за “золотими” колесами його біціглі. Ни-

Сільський дохтор Михайло Бодак

Жінка незвичної долі – Одарка Ситар.

Майже кожен заричувець, що народився у новітній час, пройшов через її ніжні, теплі, милі материнські руки. Першою вона побачила на цьому дивному світі і мою дочку Олесяку, і моого онука Максимка. “Спасибі Вам за це, Одарко!” – говорить сьогодні все село

гентністю, а природній розум, набуті знання професіоналізмом. Часто відомі лікарі-спеціалісти радилися із ним. Особливо, коли потрібно було поставити суперечливий діагноз.

– Михайло ставили його сьомим чуттям. За його дохторську практику, – згадує сьогоднішній сільський фельдшер Меланія Керецман, яка все життя, більше сорока років, пропрацювала разом із Михайлом Михайловичем, – не було випадку, аби він помилився. Багатьох людей повернув з того світу до життя сільський улюблений. Не рахувався із часом. Бувало, повер-

ні! Михайло обов’язково встигне, обов’язково поможе. І поміг. Мамка не померла. Та треба було везти у лікарню, у Перечин... А як? Як лишити обісля? На кого? Хто буде обходити худобу і землицю, хто мі їсти зварить? Питань було тисячі, а відповіді – жодної. Та і що я, дітвак, могла зарадити мамі. Я заплакала. Михайло увіділи...

– Не йойкай, дітинко, не финькай, матері уже лекше, не умре.

– А у болніцю? Не бирьте її у болніцю, з ким я буду?

Не дали мої слизи матір у шпиталь, не дали юй умерти Михайло. Каждий динь по два раз були у нас. Мамка видужали. Виходив їх дохтор Михайло.

Саме такими вчинками залишають по собі люди добрий слід на землі. Людяність, щирість серця, готовність до самопожертви у Михайла Бодака поєднувалися з вродженою інтелі-

Колишня попівська фара довго служила селу “будинком сільського уряду”, в ній же розміщувався фельдшерсько-акушерський пункт

неться пізнім осіннім слякотливим вечером з виклику, не встигне помити руки, а у віконну шибку вже хтось боязливо, аби не розбудити його малих дітей, цоркає.

— Михайлі, Михайлі, дітвак згорає, гарячка велика. Уже і не дихать, помогіть, Михайлі...

Блимать лампош, дзинькать желізна ладичка із шприцами, велосипед розтинає темінь жовтневої ночі.

Заричувці добре знають, де то є Грабля, а вать Долу Завода... А їхати треба, хоч сніг січе, хоч гримить, хоч пече миколаївський мороз... бо ти, ти і ніхто інший можеш допомогти людині. Ніхто. Ти прирік себе на тутору роботу, ти вибрал собі таку долю. Ніколи ніхто не чув від нього нарікання, чи, всяко буває, аби комусь відмовив, посилаючись на зайнятість чи якусь іншу причину. Були у селі медики із “великими” дипломами, чомусь усі бігли до Михайла.

“Жив для людей, люди жили надією на нього”. “У своїй праці він був подібний до сільського янгола-хоронителя”. Можна наводити багато висловлювань тих вдячних односельчан, кому він допоміг, допоміг безкорисливо, без сподівання на матеріальну винагороду.

14 серпня 1984 року все село, всі лікарі Перечинщини, та й чимало з області, прийшли віддати останню шану Людині, яка все своє життя служила людям — Михайлі Михайловичу Бодаку. Того дня став сиротою його куфрик, розпрацло колесо біціглі...

...Пройдено земну дорогу. Його земний шлях ніколи не був усіянний квітами. У той день усі квіти села проводжали дохтора в останню дорогу. Давно зів’яли ті земні троянди. Та у кожній сільській хаті сьогодні квітнуть троянди спогадів про Людину, яка залишила добрий слід на землі.

Аліна Сорока,
вчителька Заричувської ЗОШ

Горіти і згоряти в ін'я його величності – Мистецтва

Деякі люди удостоються від Всевишнього цілої низки талантів. Переважно один із них домінуючий, інші — супутники. Таким щасливчиком від Бога є Іван Васильович Керецман — композитор, диригент, фольклорист, педагог, художник і поет.

Народився митець у с. Заричово Перечинського району в 1933 році. Тут назавжди, разом із навколою красою, оселилась в його душі пісня. Співаючи в шкільному хорі, Іванко пробує сам створювати мелодії. Так виникла його композиторська доріжка, що через роки розрослася в широкий пісенний шлях, яким упевнено прямує Іван Васильович уже 66-річним діячем музичного мистецтва Закарпаття. Було навчання в Ужгородському музичному училищі, у Львівській консерваторії. Були різні хорові, вокальні, інструментальні мистецькі самодіяльні колективи, які створював і керував ними, набуваючи певної професійної композиторської, диригентської та педагогічної майстерності. Були конкурси на кращу пісню, на яких І.Керецман отримував призові місця, дипломи, а на останньому конкурсі “Мелодії Карпат” (1999 р.) його твір “Верховинська поема” відзначений I премією.

Композитор
Іван Керецман

З 1956 р. Іван Васильович живе у надзвичайно пісенній місцевині краю — Волівці, який дав світу знамениту народну співачку, солістку заслуженого Закарпатського народного хору Віру Баганич. Тут розвернулася воїстину масштабна творча діяльність обдарованого музиканта. Він створює оригінальні хорові, вокальні, інструментальні твори, робить аранжування інших творів; обробляє народні пісні, викладає музично-теоретичні предмети в музичній школі, проводить загальнопросвітницьку творчу діяльність у районі. У 1977 році Іван Васильович створює камерний хор, який у скорому часі визріває у вагомий мистецький колектив, зазнає доброї слави у шанувальників хорового мистецтва, удостоюється почесного найменування “народний”.

Та все ж домінуючою є композиторська діяльність Івана Керецмана. Ним створено понад 200 оригінальних творів. Назвемо хоча б кілька із них: "Поплив білий човен", "Сестра", "Верховинець", "Виноградарка" на слова Василя Вовчка; "Темна нічка", "Над Говерлою", "Я не засмучений" на слова Василя Діянича; "Ти куди йдеш, дівчино?", "Весняний заспів", "Ясний день", "У зеленому гаю" на слова Миколи Рішка. Створені пісні й на слова Марійки Підгрянки, Дмитра Вакарова, Юлія Боршоша-Кум'ятського, Володимира Панченка, Володимира Ладижця, Юрія Чорі, Анатолія Драгомирецького, Олекси Улинця. Та не лише закарпатські поети були співавторами І.Керецмана. Є в нього пісні на слова В.Сосюри, П.Вороњка, О.Ющенка, Л.Дмітерка, Д.Павличка, М.Ткача та інших відомих українських поетів. Ряд пісень Іван Васильович створив на власні слова.

Улюбленою справою композитора є обробка народних пісень, аранжування творів інших авторів, оркестровка різної музики для інструментальних ансамблів, супроводу до пісень (для хору, вокальних ансамблів, солістів). Таких робіт у Івана Васильовича за півстоліття творчої діяльності близько 300. Серед обробок закарпатських народних пісень для хору: "Ой попід гай", "Гей, на високій полонині", "Гей, дубе, дубе", "Сидить голуб", "Ой звідси гора", "Посіяла'м жито", "Ой болить ня в поперечі". Є також обробка словацьких, чеських народних пісень. Гармонізовано значну частину Літургії (греко-католицької), колядок, духовних співів.

Приваблювала Івана Васильовича й інструментальна музика. Для духових оркестрів та інструментальних ансамблів він написав "Молодіжний марш". "Марш-сюїту", "Ноктюрн", "Наспів", скомпонував "Віночок закарпатських народних пісень" та "Варіації на народну тему".

Велике місце в творчому житті Івана Васильовича займає педагогічна робота. Він любить її, бо любить дітей. У нього є син Михайло і дочка Ксенія. Ряд пісень для дітей народилися під їх благодатним впливом. Іван Васильович творчо підходить до викладання, особливо такого предмету, як сольфеджіо, привчаючи учнів до чистоти інтонації, осмисленого сприйняття мелодії, форм, ритмічної структури тощо. Він не обмежується лише уроками, а створює різні творчі учнівські колективи: хори, вокальні ансамблі, духовий оркестр, оркестр народних інструментів, тройсті музики. Вони часто виступають у концертах, а також на районних та обласних оглядах учнівської молоді.

Фольклор для Івана Керецмана – композитора – є життєдайною силою. яка народжує натхнення, дає імпульс для роботи над новими творами. Завдяки любові до фольклору, його глибокому вивчення та вмілому використанню, твори Івана Васильовича яскраво колоритні, самобутні. Він є членом Закарпатської спілки Національної ліги українських композиторів.

Багато його творів надруковано в музичних виданнях України, у збірках, випущених ОБНТ, у газетах і журналах. У 1996 році вийшла авторська збірка

“Над Карпатами”. Готується до друку друга збірка вибраних хорових творів композитора. Його пісні звучать у виконанні самодіяльних та професійних хорових колективів, вокальних ансамблів, солістів-вокалістів і не лише в Закарпатті, а й у ряді областей України. Свого часу довго не сходила з репертуару заслуженого Закарпатського народного хору його чудова пісня “Виноградарка” на слова В.Вовчка. Пісні І.Керецмана і в репертуарі народних артистів України Петра Матія, Марії Зубанич. У рідному Волівці не раз відбувались авторські концерти, в яких широко показувалася різноважанрова творчість композитора.

Привертають увагу його роботи як художника-аматора. Картини “Річка Уж в селі Зарічево”, “Човен під горою”, “Троянда”, виражают велику любов автора до природи, до рідного краю. Іван Васильович ще й вправний фотограф. Милують зір його фотохудожні роботи — і чорно-білі, і кольорові. У них теж музика, як, наприклад, “Лісова поляна”, “Околиця Волівця”, “Пора сінокосів” та ін. Допитливий митець, якого все цікавить, любить подорожувати. Крім походів по рідних Карпатах, побував у багатьох областях України, Росії, Білорусії, в Кавказьких республіках, Криму, Чехії, Словаччині, а також у далекій Америці, де проживають його родаки-племінники Керецмани. Всюди Івана Васильовича цікавила природа, історичні пам’ятки, музей, різні визначні місця. Усе зафіксовано на його фотографіях.

У Івана Васильовича багато заслужених відзнак та найбільше гордиться двома: Грамотою Президента України Леоніда Кучми “За активну пропаганду духовної музики, сприяння в її розвитку та за участь в обласному фестивалі духовної музики”, а також Архієрейською Грамотою єпископа Мукачівського і Ужгородського Євфимія “В благословення за старанні труди в Славу Святої Церкви”.

Іван Васильович Керецман, віддавши 45 славних років плідній творчій праці, ще й зараз сповнений енергії і натхнення горіти і згоряти во ім’я Його величності — Мистецтва!

*Микола ПОПЕНКО,
голова Закарпатської спілки
Національної ліги українських композиторів,
заслужений артист України.
«Новини Закарпаття»,
14 грудня 1999 року, № 184 (1785)*

Пісня материнська - душа Верховинська

Нро цікаві постаті в царині мистецтва говорити доводиться не часто. Та, на щастя, їхньому роду і в наш невеселій час у нашему краю нема перевodu.

У музичному світі до таких належить, звичайно, і наш земляк Михайло Керецман – спілчанин Національної Ліги українських композиторів,

фольклорист, педагог, керівник і наставник відомих народних самодіяльних творчих колективів. Певний час Михайло Михайлович очолював професійний фольклорний колектив Закарпатської обласної філармонії. Він понад 25 років керував народними оркестрами музичної школи ім. П.Чайковського та музичного училища ім. Д.Задора. Нині є керівником симфонічного оркестру музичного училища (єдиного в нашему краї). З-під його талановитого педагогічного крила щасливо злетіли у високий світ мистецтва Степан Тихоненко (керівник ансамблю старовинної музики), Сергій Хваста (лауреат гранд-при Міжнародного конкурсу акордеоністів у Страсбурзі, Франція), Віктор Плоскіна (лауреат міжнародних конкурсів, диригент національного симфонічного оркестру України) та інші знаменитості.

Мистецький хист М.Керецмана переконливо підтверджений і створенням цікавого дитячого

фольклорного колективу “Дзвіночки Карпат” при школі мистецтв ім. Ш.Петєфі, який репрезентував фольклор Закарпаття на європейському конгресі мистецьких закладів (Ніредьгаза, Угорщина).

Широкі професійні обрії Михайла Михайловича, мабуть, зумовлені тим, що йому пощастило навчатись у таких чудових майстрів мистецтва, як З.Лендель, С.Мартон, В.Гошовський, М.Антоненко, М.Бинадоров, А.Арбіт, М.Скорик. Їх високий професіоналізм щасливо передався обдарованому учневі, який виправдав їхні сподівання. Немаловажний вплив на допитливого музиканта мали й дружні творчі стосунки із нині відомим композитором України Є.Станковичем, що і стимулювало захоплення інструментальними жанрами.

Здобутки у вокально-хоровому мистецтві збагатили творчість М.Керецмана. На його музику покладені вірші відомих поетів, таких як В.Гренджа-

Композитор Михайло Керецман з Тайні, це там, де сьогодні знаходиться районна пожежна частина

Донський, Микола Рішко, Степан Жупанин, Анатолій Драгомирецький, Юрій Чорій, особливо, Юрій Шип.

М.Керецман і Ю.Шип з діда-прадіда є ревними синами благословеної Перечинщини, то й не дивно, що дух їхніх пісень випливає з фольклорної ладотоніки рідного краю, а їх мистецька нива щедро цвіте й приносить вагомі творчі ужинки. Чим живуть вони, яка тематика тримає в полоні авторів, що мучить їхню душу, свідчать уже самі назви творів – “Доля Верховини”, “Тут є ми”, “Тяжко мені, мамко”, “Останній звіт”, “Незабутнє”, “Я без милого не можу”, “Доки буде Верховина”...

Щиро сподіваюся і вірю, що збірка “Новти пана Керецмана” матиме щасливу долю, приверне увагу наших краян, принесе насолоду любителям пісні, вчителям співів і їх вихованцям у загальноосвітніх школах, учасникам художньої самодіяльності і, безперечно, що найголовніше, поповнить репертуар професійних і самодіяльних творчих колективів, сприятиме духовному збагаченню нашого народу.

Свій скромний вступ до цієї гарної збірки не можу не закінчiti словами нашого закарпатського класика В.Гренджі-Донського:

*Я свято вірю-відчуваю,
Що прийдуть світлі часи,
І щастям заживеш, мій Краю,
Серед чарівної краси.*

І я в це вірю! Як і в невмирушу нашу пісню материнську.

*Микола ПОПЕНКО,
диригент, композитор,
заслужений артист України,
голова Закарпатської обласної організації
Національної Ліги українських композиторів*

Людина, закохана у музику

Іван Миколайович Пеняк — худорлявий, невеличкий на зріст чоловік, що ніколи не привертав своєю зовнішністю уваги перехожих. Та коли заговорить — довкола нього збираються люди і обов'язково починається жвава розмова. Але якби тільки говорили! Ще хвилина — і всі довкола сміються. Така ж бо вдача у цієї людини. Пожартував, що не любить жінку, а в душі кохає її і важко сказати, що твориться в його серці, коли дивиться

в очі вже іншої. А він це вміє робити, бо він — сільський музикант, що більше як півстоліття веселив заричувців своєю музикою, своїм співом, бо звучить вона майже в кожній хаті.

На яких тільки інструментах не грав: саксофоні, акордеоні, мандоліні, трубі, скрипці та й взагалі, що не не взяв би у руки — все у нього грало і співало. Виростив сина, а той вдався тямущим, Миколкою назвали. Такий вже, що батька давно перебіг. У рік — уже наставував, “фітькав”, а десь у три-чотири роки батько купив йому малу гармошку. І відразу заграв

Жодна заричувська свадьба не обійшлася без музикантів Івана та Миколи Пеняків
(батько й син)

хлопчина, хоч і не розумів, що робить. А коли виповнилося малому Миколці 14 років, уже виступав, грав з батьком на заричувських свадьбах. Усі їх кликали, бо не тільки грали, але й так фіглювали, що дівчата й хлопці не могли втриматися, аби не танцювати, аби не співати разом з музикантами.

І дід у Івана був сміхар. От візьме в руки газету догори ногами — і всі вже падають зо сміху.

— Ніде, — каже, — не достану такі окуляри, жеби самі читали.

Дід бо ж неграмотний був, але ніхто ніколи не міг здогадатися, що він не читає, а просто з голови видумує дотепні жарти.

Важке було життя в Івана Миколайовича. З 16 років пішов служити до панів, опинився аж в Чехословаччині. Мріяв отримати там якусь професію.

Не судилося. Та яка ще може бути професія, коли ти музика? Одного разу побачив у пана на столі гуслі, доторкнувся, а пальці обімліли, — взяти ж бо побоявся. А коли смик поціував струни, пан здивувався таланту руснака.

Легендарні заричувські музиканти

- Якщо будеш добре працювати, то подарую тобі гуслі.
- Ото було щастя для мене, — згадував пізніше Іван. — А роботи було дуже багато, одних корів 12.

За півроку назбирав 45 крон, купив собі найдешевшу скрипку й пішов від пана. Опинився за волею долі в якійсь бродячій цирковій трупі. Там всі були такі, як він. Там і навчився мудростям гри на різних інструментах.

Згодом почалася війна. Грати заборонили. Іван ховався у стайні і грав коровам. Ото було сміху, коли розповідав про свої чеські пригоди!

Додому повернувся після війни. Не приніс ні копійки. Та приніс файну скрипку та декілька книжок з нотами. З того часу без Івана Пеняка в Заричові не обійшлося жодне весілля. Гудаки так грали, що ноги самі скакали до танцю. Мені довелося не раз танцювати на такій свадьбі. А коли нові часи змінили старі інструменти на електромузику, Іван Миколайович разом із сином Миколою сконструював електрогітару й почав грати так, як всі, хоч і сміявся над самим собою, що тепер вже не він грає, а якась “біда, що сіла у туту хитромудру електрику”.

Не тільки грав, але й складав пісні сільський музикант-самоучка. А коли в селі створили ансамбль “Лемківчанка”, він став його і поетом, і компози-

тором. Перше, за що взявся, то написав пісню “Про Марійку Підгірянку”, вчительку села, “Пісню про музей”, “Про рідний край”, декілька щедрівок. Писав навіть про Леніна. Ото було життя, коли Іван виходив на сцену й разом з заричувськими артистами веселив народ, згадують про нього сьогодні старожили.

Про “Лемківчанку”

Біля нашого музею
Розцвіла калина.
Сидить на ній зозуленька,
Розпустила крила.

Над музеєм орли кружать,
Униз поглядають,
Літа наші молоденькі
Так скоро минають.

Літа наші молоденькі
Уже ся минули,
Лем пікнічки нам зустали,
Ми їх не забули.

Ой, співали гарні пісні
З теплою душою.
Як соловейко навесні
Нам над головою.

На Голиці стара хата
Вже новою стала,
Лемківчанка у тій хаті
Молодою стала.

Ой, заспівай, лемківчанко,
Пісню материну,
Ой, закувай, зозуленько,
Сідай на калину.

1986 рік

Давно помер сільський музикант Іван Пеняк. Та слава його пережила, і довго ще житиме у людській пам'яті його музика, його вірші й пісні. Бо таке не забувається. На цьому тримається людська вдячність людині, що доклала душу й серце до збагачення заричувської слави.

Заричувські журналісти, що пішли у світ...

Іван Юрійович МАСЛЯНИК народився 23 грудня 1920 року у селі Заричові в сім'ї Юрія і Юлії з роду Гондів-Трянчичів. Дідо Іван Гонда (1820-1916) і бабця Юлія Трянчич (1860-1931) були газдами, мали у власності землю (восьмини), орали волами й коровами. Бабця Юлія подалася на заробітки за океан — в далеку Америку, куховарила на шахті. На зароблені гроші прикупили в Заричові землиці. Їх єдина дочка Юлія (1887-1961) вийшла заміж за Юрія Масляника (1885-1936), який у 1919 році з братами покинув рідне село і в Америці на шахті добував копійчину. Брати Масляники з іншими односельцями, як подяку, за щасливу подорож спорудили на місцевому кладовищі кам'яний хрест. Юрій Масляник в село не повернувся, залишився на чужині і сина Івана не побачив. Проте дуже зрадів, коли він народився, і власне з-за океану дав йому ім'я.

Вже тоді Заричово делегувало мігрантів-заробітчан у далекі країни. Нині праправнуки Юрія Масляника та інших заричувців теж змушені працювати на чужині, повторюючи долю своїх далікіх прадідів.

Малий Іванко Масляник виховувався бабцею і мамою, так і не пізнавши скупої батьківської ласки. Дитяча допитливість, жадоба знань, прекрасна пам'ять і невтримне бажання вирватися зі зліднів змусили його засісти за книжки й здобувати знання. Ледь не став жертвою московофільської пропаганди і за прикладом ровесників хотів втекти на окуповану більшовиками червону Україну, “бо свої то за горами, не чужі” (О.Духнович). Усі, хто повірив брехливим обіцянкам закарпатських комуністів і подався до СССР, у село не повернулися — загинули на лісоповалах у сибірській тайзі як перебіжчики й іноземні диверсанти. Іван Масляник опинився у Празі, де знайшов таку-сяку роботу у тенісному клубі, щоб якось допомогти матері.

Тим часом Європу вже накривала тінь Другої світової війни — Іван Масляник з ровесниками опинився у Дебрецені як рекрут хортистської армії — гітлерівського сателіта. Мадяри знущалися з хлопців-русинів,

Журналіст Іван Масляник

називали їх свинями. Разом з другом тікають через фронт до Червоної армії (там же свої!) – снайпер-москаль бачить двох беззбройних юнаків і все одно впerto стріляє на ураження, вбиваючи наповал кращого друга-заричувця. Перебіжчика Івана Масляника чекав Сибір або ж трибунал, однак і тут доля проявляє до нього своє милосердя – потрібен був перекладач з мадярської мови, і юнака залишають живим. Закінчення війни зустрів у Празі. Потім був Віденський, Будапешт і нарешті Ужгород, де влаштувався на роботу у редакцію газети “Молодь Закарпаття”.

Здібного кореспондента відправляють навчатися до Харкова на журналістські курси, у групі потоваришував з Іваном Чендеєм – майбутнім класиком української закарпатської літератури. Далі робота в Рахові і Тячеві (газета “Соціалістична праця”), потім знову Рахів (газета “Зоря Рахівщини”). Шлюб у 1953 році з Євою Тарчинець, твоє синів – Іван, Олександр і Ярослав.

Сотні нарисів і статей в районці, праця відповідальним секретарем і завідувачем відділу, публікації в обласній, республіканській і центральній пресі. Добре знаний як етнограф і дослідник Закарпатської Гуцульщини, пішки обійшов усі полонини, знайомий з бокорашами, вівчарями, лісорубами. Багато пише і друкується, його визнають кращим репортером Закарпаття. Товаришує з Іваном Чендеєм, Михайлом Томчанієм, Андрієм Патрусом-Карпатським. Любить спілкування з простими людьми, захищає горян від сваволі можновладців, чим викликає їх невдоволення. Працюючи у партійній газеті на керівних посадах, зумів уникнути вступу до КПРС, яку вважав злочинною і брехливою. Своїм синам інфікував внутрішній опортунізм і несприйняття тодішньої брехливої ідеології. “Добрі” люди “стукнули” куди треба, і в райкомі партії знайшли формальний привід, щоб звільнити бунтівного журналіста, який ніколи не йшов на компроміс з власним сумлінням.

Та єдина і найбільша любов Івана Масляника – рідне Заричово. Щороку кілька разів приїздить сюди, щоб вдихнути на повні груди цілющого повітря і у колі земляків омити душу від лепу суєтності. Досліджує історію власного роду і села, пише і друкує ґрунтовне дослідження про Заричово у журналі “Жовтень” (нині “Дзвін”). Жив і працював у Рахові, хоча душою завше був у рідному Заричові. Спочив у 1996 році, заповівши синам велику любов до отчого краю.

Справу батька продовжив син – **Олександр МАСЛЯНИК**, який хоч і народився у Рахові, проте теж був зачарований Заричовом, бо часто з батьком гостював у тітки Марії, брата Василя Станка і сестри Гані. Закінчив факультет журналістики Львівського державного університету імені І.Франка

Працював редактором тижневика “Трибуна робітника”, заступником редактора першої національно-демократичної газети “За вільну Україну”, генеральним директором Львівської облдержтелерадіокомпанії. Нині – головний редактор газет – “Євро-2012 плюс”, “Український шлях”, “Газета.ua”, журналу “Гражда” і видавництва “Тиса”. Член Національної Спілки журналістів України, Заслужений журналіст України, лауреат премії імені В'ячеслава Чорновола.

Автор книги публістики, нарисів та есей “Люди з Вавилону”, численних статей, теле- і радіопередач.

Заслужений журналіст України
Олександр Масляник

Уривок з книги Олександра Масляника “Люди з Вавилону”

“...Лемківську віть моєго генеалогічного древа творять Масляники-Гонди-Трянчичі, рільники з Ужанської долини, трударі й чесні газди на своїй землі, зрошеній потом. На лівобережжі Ужа сяє куполом церква Рождества Пресвятої Богородиці захищеного невисокими горами села Заричова, для мене – найкращого на Перечинщині. Десятки літ не можу позбутися тремту, коли простую з електрички через міст або ж на авто їду до прадідівської оселі. Десь тут, на рівнині, є землі, куплені моїм дідом-заробітчанином Юрієм Масляником і прарабацю Юлією Гондою, в дівоцтві – Трянчич, відібрані в 1944-му для колгоспу імені 31-річчя Жовтня. У далекій Америці, на шахтах Скрентона у штаті Пенсильванія, заробляли вони долари і відправляли до Заричова, аби моя бабця Юлія купила худобу і придбала родючі морги-восьмини.

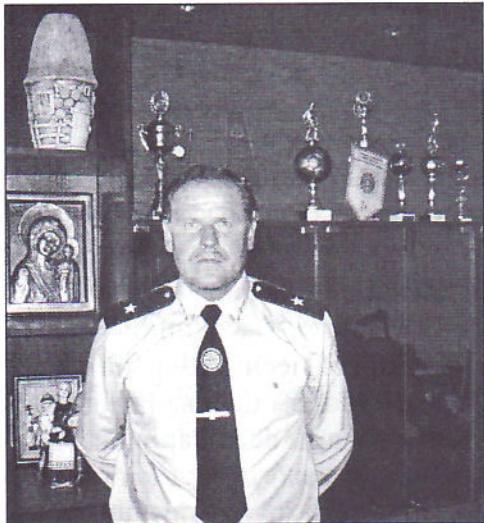
Прабаця повернулася на рідні і власні землі, а дід Юрій зостався у США, так і не побачивши свого сина Івана – моєго батька...

На сільському елегійному кладовищі, піднесеному над Заричовом невисоким пагорбом, завше чуюся тривожно та хвилююче: тут могили моїх прадідів, людей чесних і добрих, вони недаремно топтали ряст, достойно прожили життя, не обірвали нитку роду-фамілії, через століття посилають потужні імпульси, що живлять генетичну пам'ять наступних поколінь. Такої високої енергетики, такої душевної підзарядки не відчував ніде, хоч журналістська доля подарувала немало подорожей і стріч”.

Іду крізь піг, з водою у вогоню

Вогонь і вода – два поняття, що супроводжують людину протягом її земного життя. Чому вони такі близькі і здаються на перший погляд зрозумілі кожному з нас? Відповідь проста: супроводжують вони людину від її першого до останнього подиху. З вогником свічки, що запалює Всешишній на небесах, людина приймає земне хрещення духом і омивається святою водою; служить вогонь і вода людині протягом її земної дороги. Вірно служить! Для того бо і даний нам той дар із Небес...

Генерал-майор Володимир Бодак

Та часто, дуже часто людина забуває, що даний нам той дар на вжиток, а не для слави й похоті... Коли це трапляється, Творець перевтілює ці блага у кару для свого створіння. Згадаймо історію. Всесвітній Потоп, Содом і Гоморра, останній день Помпеї, Хіросіма й Нагасакі, Чорнобиль, насамкінець, – хіба не

достатньо прикладів для того, аби усвідомити, для чого нам Бог послав ці блага – Вогонь і Воду??!

Начальник Головного управління МНС України в Закарпатській області, генерал-майор Володимир Бодак про вогонь і воду знає майже все. І не тому, що свого часу закінчив фізичний факультет Ужгородського університету й народився на березі чарівного Ужа в селі Заричово Перечинського району Закарпатської області й годинами, як і всі в дитинстві, міг спостерігати, як велика вода двічі на рік – восени і на яри – крила й криє своїми живтими габами заричувські поля від штреки аж до Колонного. Бачив Володя, як несла на своїх хвилях часто набутки цілих сіл Ужанської долини. Тоді бачив трагедію великої води й дитячу радість, з якою діти бігли за водою і він з ними кидав у воду все, що попадало під руку. Трагедія великої води й радість – це просте схвильоване споглядання, яке робить свій відбиток на все життя. Пливла мертві худоба, пожитки, плакали й хрестилися старі бабки, а діти сміялися на крутих берегах й проводжали дитячими пустощами велику воду. А ще тішилися величезним рибальським тайстрям, що повнилися з кожною хвилиною великими рибинами. Ріка брала у людей,

ріка й віддавала людям крихту того блага, ніби намагалася спокутувати свої гріхи. Я зробив цей ліричний відступ, аби загострити увагу читача на тому, що тоді Володя, а тепер поважний генерал Володимир Юрійович Бодак, і не здогадувався, що велика вода й великий вогонь стануть тією стихією, з якою йому доведеться зустрітися в дорослому житті, зустрітися віч-на-віч у борні не задля втіхи дитячих пустощів, а задля головного – збереження життя людини. Таких очних зустрічей було чимало в житті МНСника.

Катастрофічні повені на Закарпатті – листопад 1992, 1998 та 2001 років – про них дізнався світ з гучномовців, телебачення, газет. Мирні карпатські річки, оспівані поетами й майстрами пензля, ніби сказалися у ті чорні роки. Чорні гори здригнулися ще чорнішими хмарами, що впали на землю, працнули під вагою важкої води. Понеслася вона з гір у долину. Заплакали-заголосили села дівочими й старечими голосами. Обнялися Чорна й Біла Тиси, Ріка, Латориця й Уж, Боржава й Лютянка кинулися на людей. Маленькі потоки роздулися як величезні гади, вже не шипіли-дзюрчали, а з ревом скаженого звіра неслися в долину, трощачи все на своєму шляху.

Начальник Тячівського загону рятувальників № 8 підполковник Володимир Бодак підняв загін по тривозі. Метеопости доповідали, що з гір летить велика вода. Часу на роздуми не було. Діяти потрібно було швидко. Чіткі бойові команди, хвилина – і вишикувані підрозділи вже готові зустрічати воду. Справна техніка й механіки чекають на команду. Залишилось сказати тільки одне магічне слово: “До бою, хlopці!” Але його командир не сказав, він просто по-людяному попросив берегти себе в цьому пеклі води й обов’язково допомогти людям. МНСники ще не здогадувалися, що на них чекає. А дощ лив. Це найбільше турбувало командира. Вода в Тисі, а це була головна біда, росла не по годинах, а по хвилинах. Вал жовтої каламуті, ніби цунамі, сунув з гір на багатотисячне місто Тячів. Та люди випередили велику воду. Заздалегідь заготовлені міхи з піском полетіли на гребінь дамби. Все місто разом з МНСниками стало в ряди, вже не потрібно було шукати добровольців, всі розуміли, що може трапитися, коли невчасно наростили дамбу. Вода не прорвалася на міські вулиці того разу. У ланцюгу тих, що кидали пісок, стояв й командир МНСників підполковник Володимир Бодак, начальник частини. Міщний кремезний рятівник, що мав право, міг схилитися з ліхтариком над картою району й віддавати команди чи розпорядження, у солдатському спеціальному костюмі стояв по коліна у воді й кидав міхи з піском. Час від часу доповідав по рації про ситуацію у Тячівському районі в обласний та республіканський штаби. Та все ж нижче Тячева вода прорвалася на дорогу. Хвиля понеслася, тягнучи за собою все живе і неживе.

– Пане підполковнику, нижче Тячева біда. Вода підхопила автобус з людьми, тягне у вир. Треба негайно виїджжати на місце, можуть бути непоправні жертви, – доповідав помічник.

Важка "амфібія" легко рявкнула моторами. Вправний водій спрямував машину у жовті буруни. Здавалося, ще мить — і автобус з тридцятьма пасажирами пропаде у каламуті. Підполковник Володимир Бодак стрибнув у велику воду, насліпо зачепив за фаркоп ф автобуса трос... "Амфібія" стрепенулася, заглушила шум води й витягла автобус у безпечне місце.

Важко сказати, чи наважився б хтось не виконати наказ командира, коли мова йшла про життя людей. Але той наказ командир МНСників віддав сам собі. Він не хотів ризикувати життям підлеглих, хоча і не мав права ризикувати своїм, адже він відповідав тої ночі не тільки за автобус, що потрапив у біду, але й за безпеку цілого району, за безпеку десятків тисяч людей, енергію яких він разом з іншими керівниками району мав направляти у потрібне русло, аби приборкати стихію. Коли вода відступила, почався аналіз зробленого МНСниками, ніхто не згадав про врятований автобус і 30 пасажирів. Телебачення, журналістів там тоді не було. А факт засвідчили врятовані люди, що дякували механіку-водію й тому солдату, що витягнув їх автобус з води. Народ швидко розійшовся, поспішав по своїх домівках, а хлопці втомлено викручували мокрий одяг. Ніхто не хотів навіть згадувати про те, яка могла статися біда, якби не "амфібія".

— Командир, хороший в нас командир, — шепталися солдати. — Дякувати йому.

— Не мені, — втрутівся Володимир Юрійович, — Богу дякуйте, що лишилися живі й нас не змило разом з автобусом.

Богу й людям служить сьогодні Володимир Бодак. Має за це подяку й шану від них й від Всешишнього, що береже його важкі, часом дуже небезпечні дороги. Має й подяку від Блаженнішого митрополита Володимира, що нагородив його Почесною грамотою. Допомагає Володимир Юрійович своєму рідному селу Заричово. Коли виникла потреба у спеціальній техніці, він без вагань надав її прихожанам заричувської православної церкви. Храм Різдва Пресвятої Богородиці знаходиться на високій горі. Його оточували столітні сухі ялиці й липи. Вони віджили свій вік, почали висихати. Мертві дерева потрібно було прибрати. Важко уявити собі, коли б 40-метрова ялиця впала на хату чи дорогу. МНСники прийшли, почистили заричувську гору, ходити стало безпечніше, старі дерева вже не загрожують ні кому. А люди посадили нові молоденькі.

— Допомагаємо всім церквам, — говорить Володимир Юрійович. — У нас спеціальна техніка, якої нема в жодній організації, фахівці, яким під силу підняти на чималу висоту важкий дзвін, закріпити й гарантувати безпеку при роботі. Ми це робимо швидко і вправно, маємо унікальний 60-тонний кран, драбину, що сягає висоти 30 метрів, інше спорядження, якого не можуть мати цивільні організації. Використовуємо це не тільки тоді, коли біда, але й тоді, коли про це нас просять люди. Роботу наших спеціалістів пам'ятують монастирі у селах Бедевля та Крива, вдячні їм свалючані й ужгородці, хустяни й тячівці. На кожне звернення у нас позитивна відповідь.

Такий він – наш заричувський генерал Володимир Бодак із Заводи. Нелегку обрав стежку у житті, не зрадив друзів, побудував хату й посадив не одне дерево. Мав Володимир й надійного помічника, послідовника – капітана Олександра Бодака. Не судилося... Син пішов батьківською стежкою й з академічними знаннями очолював одну із найкращих частин МНС в області – Тячівський загін, яким колись командував його батько. Трагічний випадок вирвав з рядів вогнеборців капітана Олександра Бодака. Він передчасно помер по дорозі на роботу...

Та поряд з батьком сьогодні надія генерала – мила і чарівна дочка Неля Бодак. Вона теж рятівник...

У народі їх називають “пожарники”. Та це й правда. Але хіба тільки пожежа й вода – їхнє ремесло? Прочитавши цю розповідь, читачу, ти сам скажеш, хто вони, люди, що летять на крилах, мчать на колесах, летять туди, де біда, де вогонь і вода, й частіше виходять з тої боротьби переможцями. Одним з таких рятівників є заричувський генерал-майор Володимир Бодак. Крізь ніч, з води у вогонь йдуть пожежники туди, куди крім них і Бога ніхто не прийде, й не простягне руку людині, що потрапила у біду, міцну руку й гаряче, зігріте вогнем й напоєне цілющою водою серце захисника-вогнеприборкувача, що покорив вогонь і велику воду.

*Володимиру Бодаку,
другу дитинства, генералу МНС
присвячується*

Крізь ніч у негоду,
У вогонь і воду
Спішить рятівник
На відчай і крик.

Без миті вагання
Там, де точка крайня,
Чіпляє драбину,
Рятує людину.

Знімає з серця болі,
Комусь примножить долю.
Маленьке дитятко
Вручає мамці й татку.

А як все утихне,
Зникне суєта,

Каска прилипне
До мокрого чола.

Змахне рукою піт,
Примружить чорні очі
І розтопить лід
У серці дівочім.

Скупий поцілунок –
Та подих гарячий:
– Дякую вам, пане,
А ви не ледачий.

– Така моя доля –
Людей рятувати.
Я щасливий, бо сміється
Молоден'ка мати.

10 тисяч метрів під крилом

Ви бачили коли-небудь, як відривається від землі літак? Бачили, багато хто бачив. Цим сьогодні мало кого здивуєш. А як злітає, відривається від землі літак стратегічного призначення, бомбардувальник, скажімо Ту-4 чи Ту-16 або сучасний Ту-22, щось подібне на цих літаючих монстрів, що здатні за мить знищити, якщо не все, то половину життя на землі... Які вони милі й чарівні, коли сліплять очі живим сріблом фюзеляжів. Важко відрвати від них замріяне око. Летять у світ літаки, а ми проводжаємо їх поглядом і часто заздrimо тим, хто летить над нами, переганяючи час.

Василь Урбан з дружиною та дітьми

Прізвище Урбан добре відоме заричувцям, шанована фамілія у селі. Я розповім вам про одного з тої родини — Василя Андрійовича Урбана, майора запасу, випускника Даугавпільського авіаційного військового училища. 1954 року одягнув заричувський хлопчина, маленький бо ж ростом, курсантську форму, а зняв кітель й повісив на клинець через 26 років служби. Про його професію не прийнято було говорити протягом довгих років. Вона була захована не за сімома замками, а за тою залізобетонною спиною комуністичної

дійсності, яку у свій час президент США Рональд Рейган назвав “імперією зла”. Того року Василь і не здогадувався, яка стелиться перед ним дорога. Та добре вже знав після першого курсу навчання, що невдовзі йому доведеться стати ближчим до самих зірок, на які він так часто дивився з висоти заричувського Ховпа, коли пас корови й залишався ночувати у лісі...

— Товаришу командир, помічник командира корабля старший лейтенант Василь Урбан до польоту готовий...

Величезна срібно-біла стріла здригнулася, ворухнулася. Заревіли мотори, земля стрепенулася під вогнем. Ще мить — якась сила відрвала метал від землі й літак стрімко полетів у вись. Василь відразу і не збагнув, не зрозумів, яка сила підняла його в небо. Літак набирає висоту. П'ять, вісім, десять, одинадцять тисяч метрів залишилося під крилом літака. Давно одягнена киснева маска, рука юнака зрослася із штурвалом, а очі, мудрі очі, ловили й відкладали у пам'яті мережкотіння тисячі маленьких й великих неонових лампочок, що сигналізували про політ. Помірне коливання чорних стрілок, вивчене напам'ять призначення кожного приладу, спіннілі руки, мокра脊на — перший політ... Як і перше кохання — незабутні.

— Розумом осягаю, а серце тріпоче, як у зайця. Боже, як я високо в небі, де мої рідні заричувські гори, де їм до тої висоти?! Така думка лиш на мить має право на життя. Інакше ти не пілот. Далі ти весь під гіпнозом команд і розпоряджень командира. Тут вже не до романтики, а тим більше не до жартів.

30-метрове творіння Туполєва вмістило в себе стільки бомб, що їх вистачило б, аби знищити за мить пів-Європи. І все це в літаку, який веде Василь Урбан. Кожна бомба — це сто Хіросім разом взятих.

— Екіпаж — 13 чоловік. Та червона кнопка тільки в командира. Тільки він може на неї натиснути, якщо буде така команда із землі. Не дай Боже отримати таку команду.

Я не втримався, запитав:

— Скажіть, будь-ласка, а чи натискав на неї колись командир?

— Натискав. Це були випробування. Не скажу де, не маю права про це говорити навіть сьогодні. Після того газета “Правда” повідомляла, що

На таких красенях літав Василь Урбан.

Навіть не віриться, що такий літак-красень може знищити багатомільйонне місто за одну мить

Радянський Союз провів чергове випробування... Бомба полетіла на парашуті, літак різко змінив курс і на повній швидкості почав тікати від зловісного жовто-червоного сонця, що розірвалося у повітрі. Його вогонь наздоганяв літак, але не заподіяв йому шкоди, адже корпус лайнера оброблений спеціальним металом, майже таким, як космічні кораблі. Тільки на землі інженери-механіки змогли оцінити силу того вогню, що його запалив у повітрі екіпаж стратегічного бомбардувальника Ту-4. Це був перший літак, на якому мені довелося возити страшну зброю.

Не сидів на місці геній Туполєва. Згодом Василь Андрійович Урбан пересів на більш грізну машину – Ту-16 із реактивними двигунами. Швидкість літака зросла у два рази, а в додаток до бомб йому підвісили ще дві крилаті ракети розміром у винищувач МІГ-15. Це була ще більш грізна зброя, яка не має противаги до сьогоднішнього дня. Василь Андрійович говорить, що крилаті ракети, які він возвив, літали на висоті 50 метрів, малюючи-обминаючи природні перешкоди й чітко слухалися заданої комп’ютером програми. Вони падали там, де їм наказували. Про силу такої ракети годі говорити. Вона велика і страшна. Навіть важко порівнювати з тими бомбами, які доводилося випробувати. Не приведи Господи, аби хтось колись ризикнув натиснути на ту червону кнопку. Тоді б настав кінець світу.

Літав Василь Урбан і на Ту-22. Як досвідченого льотчика, його призначили помічником командира дивізії стратегічних бомбардувальників Ту-22, якою командував генерал Богун. Дивізія була однією з кращих у повітряних силах колишнього СРСР. Командирський екіпаж складався з асів екстракласу. Заричувський хлопець був правою рукою командира дивізії.

– Карибська криза застала мене на висоті 14 кілометрів над землею, – згадує пілот, – йшла десята година польоту. Нас дозаправили у повітрі. Це чудо техніки – наші дозаправники. До сьогодні згадую вправність тих повітряних асів, які на швидкості 1800 кілометрів переливали нам зі свого літака 20 тонн палива! Його ще вистачало, аби повернутися на базу. До речі, наш лайнер брав на борт 45 тонн пального. Літак йшов над нейтральними водами вздовж узбережжя Північної Америки. Екіпаж не бачив і не знав про те, що радянський вождь Микита Хрущов вже стукав черевиком по трибуні на сесії Генеральної асамблеї ООН, погрожуючи імперіалістам показати “кузькіну мат’”. Ми летіли з ядерними боєголовками до своїх берегів, але ми були готові виконати будь-який наказ Батьківщини. А “кузькіна мать” – це були ті самі ракети, які несли під своїми крилами радянські бомбардувальники, в тому числі й наш.

26 років літав Василь Урбан світовими просторами, 6 років носив форму капітана 3-го рангу військово-морських сил. Це було тоді, коли його полк підпорядкували флоту, а літаки дооснастили ще термоядерними торпедами.

...Ту-22 набирає висоту. Крило фантастично міняє свою геометрію, літак швидше звуку летить до призначеної цілі. Висота – 14 тисяч метрів над

землею. 45 тонн палива вистачить до будь-якої цілі. Осами снують, мигають десь чиєсь винищувачі. В крило підібралися до лайнера американці – вітаючись з “росіянами”. Та хіба може звертати увагу на все це літак, під крилом якого надійно закріплена не тільки доля екіпажу, а й доля цілого світу? А за штурвалом знову заричувський хлопець Василь, що відповідає за долю цивілізації. З надзвуковою швидкістю пролетів його Ту над океаном, з надзвуковою швидкістю пролетіли й ті роки, що їх віддав авіації молодий юнак, а нині вже поважний у роках Василь Андрійович Урбан. Виростив і виховав він двох синів. Один з них теж став військовим льотчиком, але на стратегічних бомбардувальниках не літав. Не той час. А ще дружина. Щоразу, коли чекала вона чоловіка з польоту, додавалося їй сивини, і маленька зморшка робила слід на обличчі. Вона дочекалася свого Василька.

Сьогодні Василю Андрійовичу Урбану виповнилося 75. Тисну мужню руку цієї незвичної, непересічної людини. Мало таких особистостей у нашому краї. З ескадрильї, в якій служив, майже не залишилося нікого. Час зробив свою справу. Дивлюся в розумні очі, горять вони зірками карпатського неба й по-доброму заздрю своєму земляку, що колись літав не уві сні, а наяву, що відчув холод і тепло далеких зірок. Про одне шкодую, що не зможу, ніколи не зможу повторити його подвигу, того подвигу, що залишився поза людською увагою. Подвигу, про який пишу вперше і, мабуть, не доведеться більше, бо не любить льотчик багато говорити. Скупий на слова. Коли прощалися, мостом ішов маленький дідок – дядько в солом’яному брилі, в дитячій лляній сорочці з маленькою сіткою в руках, де причайлися хлібина й свіжа газета. Подумалося, що як може в такому, не видному на перший погляд чоловіку, зберігатися стільки енергії, стільки знань й інформації про ті далекі й давно вже забуті часи, коли світ стояв на грані самознищення.

Василь Андрійович йшов неспішно, дрібними кроками міряв великий Боздошський міст. Чимчикував один. Автомобілі обминали його, а він посміхався з їхньої суєти і мабуть згадував, як він колись обминав і обганяв швидкість вітру й часу...

Її стихія - квіти

Серед молодої генерації заричувців, що досягли, незважаючи на вік, певних успіхів у житті, — і молодий науковець біологічного факультету УжНУ Ярослава Пекар (Санісло).

Ярослава Пекар – кандидат біологічних наук

Народилася 20 листопада 1972 року в селі Заричово, в сім'ї робітника Пекар Петра Миколайовича та інженера-технолога Перечинського хімзаводу Пекар (Магада) Ганни Михайлівни, котра пізніше близько 20 років очолювала Заричувську сільську раду. Ярослава — перша дитина в сім'ї Пекарів. Згодом у них народилися ще дві доночі: Петріна та Святослава. Після закінчення Заричувської восьмирічної та Перечинської середньої шкіл вступила на біологічний факультет до Ужгородського державного університету. Спеціалізацію проходила на кафедрі ботаніки, що в подальшому вирішило її долю.

Паралельно з фахом “біолога” здобула додаткову спеціальність і диплом “шкільного психолога” на кафедрі педагогіки і психології УжДУ.

Оскільки курсові і дипломні роботи показали нахил студентки Пекар до наукових досліджень, її рекомендували до вступу в аспірантуру на кафедру ботаніки УжДУ. За роки навчання в аспірантурі (1994-1997) проводила фундаментальні монографічні наукові дослідження по вивченю популяцій рідкісних ранньовесняних видів роду Ряст (*Corydalis DC*): ряст порожнистий (*Corydalis cava* Schweigg et Coerte), ряст щільний (*Corydalis solida* Schweigg et Coerte) та ряст жовтий (*Corydalis lutea* (L) DC) — компонентів лісових екосистем Закарпаття. Вона встановила, що ці види є прекрасними індикаторами стану біотопу, тому, вивчаючи особливості їх демографії та індивідуального розвитку, можна оцінити стан цілої екосистеми, в якій вони зростають. Виявлено, що у первинних букових пралісах популяційні показники цих видів мають оптимальне значення. У лісах вторинного походження ці види або випадають із рослинного покриву або стан їх популяцій є критичним. Ці дослідження допомагають виділяти цінні у флористичному відношенні праліси Закарпаття і брати їх під охорону.

Завдяки активній науковій діяльності Ярослава отримала грант (1995) на наукове стажування в Біологічному центрі м. Лінц (Австрія), а також грант Фонду Сороса (1998) на проведення наукових досліджень.

Після закінчення аспірантури впродовж 1999-2000 рр. очолювала Ботанічний сад Ужгородського державного університету.

У 2000 році захистила кандидатську дисертацію на тему “Біоморфологія видів роду *Corydalis* DC. Закарпаття” і здобула науковий ступінь кандидата біологічних наук. З цього часу працює старшим науковим співробітником Міжвідомчої науково-дослідної лабораторії охорони природних екосистем Ужгородського національного університету.

Заміжня. Разом з чоловіком Людвігом Санісло (до речі, він – доктор фізичних наук, член Угорської академії наук, викладач Ніредьгазького університету) виховують сина, теж Людвіга.

Символ села, квітка розмарія

Відома довжанка Пуд Облазом

Заричувські Ситарі

Нро те, хто заснував чий заричувський рід, письмові джерела не зберегли відомостей. Проте заричувці пам'ятають Івана Івановича Ситара, 1904 р.н. У 7 років став сиротою. Щоб вижити, пішов у найми і важко працював на різних роботах. Сам навчився добре читати, писати і рахувати. Вільно розмовляв угорською мовою. Виріс чесним, працьовитим парубком і в 1930 р. одружився з Гонда Варварою. Після одруження працював в Ужгороді, освоїв різні професії – муляра, столяра, штукатура, перукаря, ремонтника взуття. Дружина була домогосподаркою. Навчилася грамоти у школі. Мала скільність до математики.

Прожили дружно разом 60 років, народили і вивели в люди 7 дітей. Основним завданням батька було – дати дітям освіту, “щоб мали легший хліб, як я”.

Діти виправдали сподівання батьків.

Ганна Ситар (Бейка) закінчила Мукачівське педучилище, працювала вчителем початкових класів Заричувської ЗОШ. Виховала дві дочки – Ксенію і Мар'яну, які закінчили хімічний факультет УжДУ. Зараз Ксенія – завуч школи в Оноківцях, Мар'яна – працівник сільради в Заричові.

Юлія Ситар (Сорока) – обдарований математик, 30 років працювала головним бухгалтером Дубриницького ОРСа. Виховала дві дочки – Ганну та Оксану. Обидві після закінчення Ужгородського університету працюють вчителями Заричувської ЗОШ.

Василь Ситар закінчив Мукачівський сільськогосподарський технікум і Львівський сільськогосподарський інститут. На жаль, трагічно загинув. Його сини теж здобули вищу освіту, працюють на відповідальних ділянках.

Варвара Ситар (Васильченко) – теж науковець, працює старшим лаборантом кафедри оптики УжНУ.

Терезія Ситар – математик. Довгий час працювала завучем, а потім директором Заричувської ЗОШ. Справу матері продовжила донька Тетяна.

Розалія Ситар – хімік-технолог, понад 20 років працювала на заводі “Стеатит”.

Велика, дружна й багата родина, Богом обдаровані люди, що примножують славу рідного села Заричова.

Сюрпризи життя і долі

*Хто творить добро для інших –
збагачується морально і духовно*

Я родом і ходом із казкового села Заричова, що на Перечинщині. Дав про себе знати і привітався з батьками протяжним голосочком світлої весняної днини – 1939 року. Там зростав, навчався, життя пізнавав і працьовитості та мудрості набирався.

Кілька слів про село. Засновано в XV сторіччі. Стойть воно на лівому березі річки Уж. Через нього прямує автодорога Ужгород-Львів. Віддалі від Перечина, районного центру, – 6 кілометрів. Працьовиті і мужні люди живуть у Заричові. У роки минулоЗ війни зі зброєю в руках 47 односельчан воювали в лавах Радянської армії та у війську Людвіка Свободи проти гітлерівських загарбників. На жаль, 14 заричувців не повернулися з війни.

Чим займалися мої батьки? Батько мав роботу на Перечинському лісокомбінаті на деревоскладі. Мати до створення колгоспу поралася на домашньому господарстві. Пізніше працювала в овочевій бригаді новоствореного колгоспу. Очолював бригаду невтомний трудівник, вихodeць із Болгарії. Землі та умови в Заричові не дуже сприятливі для вирощування городини, але йому, болгарину, вдається спростувати це твердження. Його бригада в районі була серед кращих. Все добре родило – огірки, помідори, перець, капуста, баклажани, морква, петрушка і інші культури.

У бригаді трудилося 15 жінок. Вони забезпечували овочами увесь Перечинський район і навіть вивозили частину врожаю в Ужгород. Були заробітки і була честь. Хоч високі врожаї не так легко давалися. Протягом зими заготовляли попіл, місцеві добрива. У засушливі періоди ручними насосами проводили полив.

Комусь чомусь невтомний, винахідливий болгарин перейшов дорогу. Він не став доводити свою правоту – звільнився з роботи. Члени бригади переживали. А керівники колгоспу мовили: одна птаха літо не насвище, а на одному чоловікові світ не тримається. Ще й пообіцяли: вам буде полегшення – воду качати будете не ручними насосами, а йтиме вода на городи металевими трубами. Та сталася дивина: труби купили, чималі гроші

Юрій Ситар – Державний
радник цінової служби
ІІІ рангу

за них заплатили, але їх розікрали. І на овочевих плантаціях замість рясних урожаїв буйно цвіли бур'яни. Пустувала земля....

Тепер — про себе. Підріс, пішов у нашу школу — семирічку. Повезло мені і всім учням, бо вчили нас уму-розуму справжні педагоги: мудрі, високоосвічені, але й вимогливі. Минуло багато часу, але я завжди добрим словом згадую директора школи Миколу Юрійовича Гутича, першу вчительку — молоду, красиву, доброзичливу Єлизавету Михайлівну Данилович. Та через два роки вона вийшла заміж і виїхала із села. Її парою став Йосип Бейка. Ми, учні, сумували і листи їй надсилали. Ось як свої посилання починали:

“Лети, лети, письмо, через річку, через гори, через бучки, прямо Єлизаветі Михайлівні в ручки”.

На зміну їй прийшов Іван Іванович Щур із Міжгірщини. Вважали його одним із кращих вчителів-наставників у районі. Одним словом, основу знань одержали добру. Тому в Перечинській середній школі ми були не гіршиими, а кращими. Однак долали чималі труднощі: кожного дня доводилось пішки топати 6 кілометрів у Перечин і стільки ж — від Перечина до Заричова. Особливо важко доводилось у дошову негоду та люті морози, коли температура сягала 25-28 градусів. Мати жаліла-переживала і завжди промовляла:

— Юрку, дуже холодно — не ходи сьогодні до школи, бо і так пан із тебе не вийде.

Були й інші труднощі. Наша хата стояла над річкою Уж. Моста не було. У теплі пори року переходили річку вбрід, а в зимові дні — через лід. Частенько провалювався — не заплановано купався. Та звик. З того часу перестав боятися ледяної води. Тому й досі купаюся взимку в Ужі. Свій досвід передаю і дітям. Сколотив в Ужгороді цілу бригаду моржів. Всі здорові, загартовані.

Згадую дитинство. Тривожне, зокрема кінець війни. Червона армія вела наступ — фашистська не бажала відступати. Часто сирена з Перечинського хімзаводу повідомляла про бойову тривогу. У небі гуділи літаки. Люди залишали свої домівки, бігли до своїх схованок. Дітей ховали у надійних підвалах. Ми сиділи тихо, не розмовляли, а перешіптувались, щоб нас у літаках пілоти не почули і бомби не кидали...

Після закінчення середньої школи я змушений був на хліб насущний заробляти. Подався зі своїми однолітками в Ужгород. Пошуки не давали бажаних результатів. Відповіді чули однотипні: роботи немає. Мені в деякій мірі повезло: наш сусід працював завідующим складом на залізничній станції в Ужгороді. Прийняли вантажником. Повертаючись додому, стрічав ровесників — щасливчиків, які стали студентами університету. По-доброму заздрив їм.

Моїм мріям про вищу освіту поки що не судилося збутись. У квітні 1956 року батько потрапив у лікарню, старший брат ніс службу в армії, сестра

навчалася у Львові в технікумі, ще менші, сестра і брат, на руках у мами. Я опинився у ролі глави сім'ї.

Зі всіма справами можна було якось впоратись. Але весна прийшла. Землю треба орати, поле засівати, картоплю й овочі садити. Найбільша проблема: колгосп не дає коней, щоб землю поорати. Сушу голову: що ж його робити? Таку ж проблему вирішували мої друзі Федір Яношій та Іван Лошак. І знайшли вихід із становища. Впряглись у плуга. Двоє тягнуть, а третій тримає поручні. Далі боронували свої ниви. Та виявилося, що легше орати землю, ніж боронувати. Важко, ой важко нам далося те веснування. Після тої роботи три дні безпробудно спали.

Через рік поступив у Виноградівське торгово-кооперативне училище, а згодом закінчив Львівський торгово-економічний інститут. Довгою була службова стежина: завідующим магазином, товарознавцем облспоживспілки, начальником відділу цін і рентабельності облспоживспілки, держторг-інспектором.

Мені пощастило тут на мудрих і добрих вчителів. Дуже вдячний безпосередньому начальнику промтоварного відділу облспоживспілки Йосипові Івановичу Мішкольцю. Він навчив мене акуратності в усьому, а також справжньої людськоїувічливості. А ось Михайлові Михайловичу Матяшу завдячу тим, що навчив професійно працювати в нелегкій справі ціноутворення.

Окремо хочеться виділити розумну і виважену особистість – тодішнього начальника Державної торгінспекції в Закарпатській області – Йосипа Євгеновича Ардо. З ним я працював у 1964-1965 роках. То було мое справжнє стажування. Тоді я навчився справедливості і принциповості.

В 1972 році мене запросили на роботу в облвиконком – призначили заступником завідуючого відділом цін, а в 1986 році – керівником цього відділу. Із жовтня 1991 року призначений начальником державної інспекції з контролю за цінами в області. Був підпорядкований безпосередньо спочатку Кабміну України, а після – Мінекономіки України.

Набувався досвід. Я намагався поширювати його. Зокрема написав три брошури з питань ціноутворення. Перша праця вийшла в 1969 році. Вона стосувалася практичної роботи при застосуванні глибинних надбавок до роздрібних цін. Я, зокрема, провів аналіз причин порушення державної дисципліни цін на підприємствах торгівлі споживчої кооперації. Порушували дисципліну цін не завжди свідомо, в більшості випадків через незнання постанов, рішень та відомчих інструкцій. Тому я перший в системі споживчої кооперації колишньої Центроспілки розробив інструктивні матеріали із конкретними розрахунками (таблицями) глибинних надбавок, які застосовувались на підприємствах торгівлі і в громадському харчуванні. Все це полегшило діяльність підприємств торгівлі, а головне – після цього значно скоротилася кількість підприємств, які порушували ціни.

В 1970 році вийшла моя друга брошура – інструктивні матеріали з ціноутворення на підприємствах громадського харчування, систематизовано та роз'яснено застосування націонок на покупні товари та продукцію власного виробництва в залежності від категорії цих підприємств. Була розроблена таблиця із кінцевими цінами конкретно на лікеро-горілчані вироби та вина, бо націнки на ці товари розумів кожен по-своєму. Це значно полегшило роботу працівникам громадського харчування.

І ось в 1972 році була видана третя брошура про порядок встановлення та застосування цін, зокрема, на виробничих підприємствах споживчої кооперації.

Працюючи начальником Державної інспекції з контролю за цінами в області (до речі, я в одному кабінеті і за одним столом працював 28 років) було створено колектив, який постійно займав перші місця в Україні серед 27 Держінспекцій. Одним із головних завдань Держінспекції цін було: тримати під постійним контролем питання формування та додержання державної дисципліни цін на товари першої необхідності – хліб і хлібобулочні вироби, борошно, крупи, молоко і молочні продукти, м'ясо і м'якопродукти, ліки і вироби медичного призначення, формування і застосування тарифів на газо-теплопостачання, воду і водовідведення, квартплату, транспортні послуги, правильності встановлення і застосування вільних цін, в тому числі монопольних утворень.

Матеріали перевірок систематично висвітлювалися на сторінках обласних газет, по обласному радіо і телебаченню. За час моєї роботи в засобах масової інформації було понад 300 публікацій. Висвітлення в пресі моїх матеріалів щодо перевірок цін почалося в далекому 1964 році. Відтоді в мене з'явилися тісні зв'язки з відомим журналістом газети “Закарпатська правда” Миколою Рішком.

Як керівник, я був вимогливий у першу чергу сам до себе. Завжди намагався все доводити до логічного завершення. Кожна проблема повинна була бути остаточно вирішена.

Я завжди знаходив спільну мову, хоч не завжди легко, з керівництвом області та Міністерства економіки України, а також з колегами інших підрозділів. Понад десять років мене обирали старостою (координатором) начальників обласних управлінь, відділів і організацій. І приемно було, коли у червні 1992 року мені було присвоєно персональне звання Державного радника цінової служби III рангу. А ще, за вагомі досягнення у праці, особистий внесок у становлення національної економіки, високий професіоналізм, Указом Президента України від 24 лютого 1998 року мені присвоєно почесне звання “Заслужений економіст України”.

Проблеми. Проблеми. В усі періоди вони виникали і вирішувалися, хоч не завжди легко і просто. Пригадуються перші роки після розвалу Радянського Союзу. Все занепадало, “чесно” хитрунами присвоювалося –

приватизувалося. Тоді й галузі, яку я очолював, доводилося сушити голову, неруввати, а то і декому на мозолі наступати.

Держінспекція, яку я очолював, зробила аналіз відпускних цін на ліс та лісопродукцію. Виявили жахливі приклади і факти. Новоспечені спільні підприємства та окремі підприємці відпускали ліс і лісопродукцію за кордон за цінами, нижчими в 2-3 рази ніж ціни, за якими вони відпускалися підприємствам області. Доповідну записку із обґрунтованим аналізом було направлено тодішньому керівництву області. Реакція послідувала оперативна. В Усть-Чорнянському лісокомбінаті провели обласну нараду з цього приводу. Доповідачем був я. На нараді були присутні перші керівники правоохоронних органів області, керівники районів, лісокомбінатів і меблевих підприємств. На жаль, поговорили, покритикували і на цьому все закінчилося, а тепер маємо трагічні наслідки повені. Бо ліс ще більш швидкими темпами рубали, вивозили, продавали, наживалися хитрі ділки.

Була порушенена ще одна проблема: заготівля і переробка дикорослих плодів і ягід. Був зроблений глибокий аналіз цієї роботи в 1970-1980 роках. Матеріали обнародували на сторінках обласних газет під красномовними заголовками: "Карпатський ліс прогодує кожного, але його дарами нині частіше користуються іноземці", а також "Переробка: сезон використати сповна". А що далі було зроблено? Бачимо самі. Ліс рубають, повені лютують, люди бідують, а хитруни жирутимуть.

Якось я став випадковим слухачем екскурсовода, яка з любов'ю розповідала гостям про наш край. Наголосила: в Карпатах неможливо вмерти від голоду, бо карпатський ліс прогодує кожного.....

Завдяки прикордонному співробітництву, в сусідні країни – Угорщину, Словаччину, Румунію – поставлялися мед, гриби, консервована продукція й інше. А облспоживспілка навіть експортувала в Японію до 50 тонн варення і джему із суници і той же мед, волоські горіхи. Щорічно відправляли 500-700 тонн хріну в Чехословаччину та Німеччину. Крім того, заготовляли близько 200 тонн лікарських трав. В області в ці роки перероблялося до 10 тис.тонн грибів, 2,5-3,5 тис.тонн дикорослих плодів і ягід. Тячівський консервний завод – єдиний в Україні і колишньому СРСР – випускав продукцію дикорослих плодів і ягід для дитячого харчування.

Але то було колись. А хіба тепер нашим діточкам ці продукти (екологічно чисті) не потрібні? Треба нам усім згадати те добре, що ми набули своєю практикою, і відновити для загального блага. Маємо ті ж природні можливості. І люди, господарі добрі та трудівники також не перевелися.

Гірська прикордонно-економічна підзона області зберегла свій первісний стан. Це важливо для вирощування та переробки екологічно чистої продукції, яка має всі підстави витіснити нерідко сумнівну імпортну. Область має вигідне географічне положення. Сприятлива транспортна доступність повинна стимулювати ріст спільногоСРСР підприємництва, поповненню вкладень

в підприємства харчової і переробної промисловості краю коштів вітчизняних та зарубіжних інвесторів. Зауважу: невелика північна країна Фінляндія за рахунок збору і переробки дикорослих плодів і ягід щорічно отримує прибуток у межах 40 млн. доларів США. Є на кого рівнятися.

І на закінчення хочу сказати: я багата людина, маю трьох синів, трьох невісток, сімох онуків і одну правнучку. Мені, слава Богу, в житті везло, бо ангел-охоронець мене завжди оберігає.

Зберігаю в пам'яті дві ситуації. Відправлявся у відрядження. Зайняв чергу на таксі. Прийшла моя черга, а мене нагло випередила жінка. Запам'ятав номер авто. Я почекав інше таксі, взяли курс до Мукачева. В с. Середнє бачимо це таксі, вщент розбите.

Інший випадок. Відправляюсь в м. Москву на всесоюзну нараду. Цим рейсом летіли у відрядження також тодішній секретар обкому Компартії України Юрій Іванович Шманько та перший заступник голови облвиконкому Іван Петрович Шепа. Ми так довго, предовго спілкувалися, поговорили про проблеми, і раптом літак приземляється. Виходить із кабіни стюардеса, вся спітніла і говорить: хтось із пасажирів вродився в сорочці, бо ми ще лише присіли в м. Львові, а вже давно мали бути в Москві. Яка причина? Не відкривалися шасі і ми літали над м. Львовом декілька годин, поки не закінчилось все пальне, а потім хотіли посадити літак на річку. Однак, слава Богу, шасі відкрилося. Потім нас пересадили в інший літак. До Москви ми прилетіли десь о третій годині ранку замість 22-ї години вечора минулого дня.

Народна мудрість наголошує: життя прожити – не поле перейти. Я більшу частину свого віку прожив. І поля орав, все робив, як міг і що міг. Але діяв чесно і самовіддано. Про це свідчать нагороди, відзнаки, кожна з них радувала, зігрівала, надихала на добре благородні справи. Бо їх було багато від різних установ, організацій – районних, міських, обласних, столичних, всеукраїнських і всесоюзних.

Коваль – і цим сказано все

Макого ковала, як Іван Газа (народився 25 жовтня 1913 року) у селі Заричово не було до того часу й після нього.

Він був наймолодшим у сім'ї. Часто згадував, як, будучи малим, втікав разом із своєю сестрою до школи, де на той час вчителювала Марійка Підгірянка. У 1920 році пішов у перший клас церковно-приходської школи, навчався в Перечині в “горожанці”, але закінчити її не зміг, бо потрібно було допомагати вдома по господарству.

Ковальській справі навчився від Федора Фізера – чоловіка старшої сестри Терезії, що вийшла заміж в Дубриничі. Федір був дипломованим ковалем (вчився в Чехословакії). Спочатку Іван допомагав йому в ковальській справі, а потім, з 1936 по 1938 роки, навчався в нього (був учнем) і отримав диплом ковала. Але мріяв відкрити власну справу. І щоб заробити гроші, він у 1939 році поїхав на заробітки в Бельгію, де працював у шахті. Заробив гроші, повернувшись в село, побудував хату і відкрив кузню.

Однак війна завадила планам майстра. В грудні 1942 року його відправили на фронт, де, до слова, він також працював ковалем. Після 18 місяців, у березні 1944 року, Івану Газі надали відпустку. Та недовго побув вдома. Уже 1 серпня 1944 року прийшла повістка в мадярську армію. Два дні по тому – знову наказ: русинів не брати. Всіх таких, як Іван, мадярська армія зібрала в табір (ізолювали, боялися, щоб руснаки не виступили проти мадярів та німців).

У жовтні 1944 року прийшла Радянська Армія. Всіх забрали в полон. Потрапив в полон й Іван Газа – спочатку був табір в Румунії, а потім – у Коростені. Повернувся додому лише наприкінці 1945-го року.

В кузні, яку відкрив до війни, пропрацював до 1948 року, поки не прийшов нещасний колгосп. Мусив все, що мав, віддати, бо не хотів йти в Сибір “кувати білих ведмедів”. З 1948-го до кінця 80-х років працював ковалем колгоспу “31 річниця Жовтня”.

Своїм молотом коваль Іван Газа заслужив шану в людей й добру пам’ять перед односельчан.

Коваль Іван Газа.

Саме його вмілими руками було зібрано до громади величезні конструкції заричувського моста через річку Уж

Миттєвості села Заричово у фотосвітлинах

8 января 1926 року впоряджено концерт в сель Зар'човъ, на якому спѣвались: кантаты, колядки, щедровки и народнъ пѣснъ. Брали участъ оркестра и хор. Знаменитий хор І.Романченка радував своїми піснями заричувців

Знаменитий
заричувський
казкар
діл Бардзак

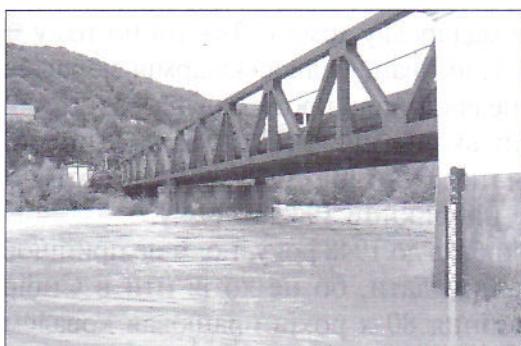
Мати-Героїня
Ганна Дудка

В такий спосіб переправлялись через повноводний Уж заричувці впродовж багатьох віків

У Заричові повінь. Село відвідав перший президент України Леонід Кравчук

А цю "лавку" через велику воду викував для села народний умілець Іван Газа, а вибетонував один з династії Ворохт, який невдовзі помер через переохоложення

Юрій Ворохта

Василь Ворохта

Заричувські голови села

Заричувська процесія повертається з Русала

Ганна Магада

Василь Мулеса

Михайло Керецман

Іван Бокшан

Михайло Гондорчин

З таким документом – хоч на край світу.
Більшість заричувців перетинали кордон
нелегально й опинялися у Канаді...

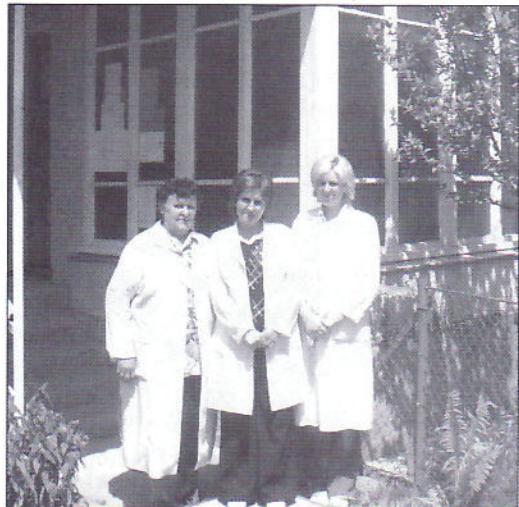
Ганна Пекар – голова сільради вітас
ветеранів війни

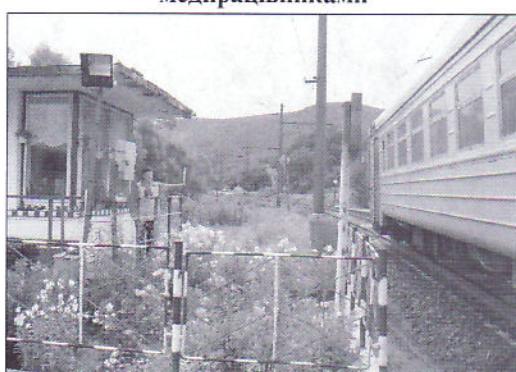
Адмінбудинок заричувської сільради

Заричувські поштарі

Ветеран медицини Меланія Керецман
(крайня зліва) з колегами, сільськими
медпрацівниками

Сільський магазин

Електропоїздом сьогодні вже нікого
не здивуєш

Сучасний магазин й продавщиці

Михайло Мулеса. Еколог,
спортсмен, музикант

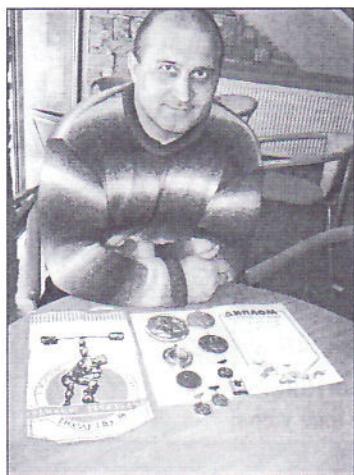
Іван Гонда – митник. І така
професія с вже у селі

МНСники, або як їх називають у народі “пожарники”, теж приписалися до Зариччова. Частина потрапила на історичну заричувську землю – Керецманову загороду

Урочисте відкриття ГРП
у селі – це було справжнє
свято. Газ значно покращив
добропут заричувців. Святе
діло благословили священик
села Володимир
та благочинний району
о. Володимир

Спортсмен і поет, що скушував тепло тюремних грят,
бачив багато на своєму шляху добрих і ширіх, злих і підліх людей, але завжди вірив і вірить у любов і добро

Вірші із-за грат
Спортсмен і поет Віктор Станко

Судьба

Добра, стройна и симпатична
Любимая моя.
Наверно, это счастье,
Что встретил я тебя.
За свадебным застольем
Была ты лучше всех.
Не мог пройти я мимо —
Поверил в свой успех.
Мы вместе танцевали
С тобою до утра,
Зарю встречали в поле,
Я целовал тебя.
Игрался теплый ветер,
Цветы кругом цвели,
Все было так прекрасно,
И рядом была ты.
Друг друга обнимая
И чувства не тая,
Тогда еще не знали,
Что к нам любовь пришла.
Судьбе я благодарен,
Что нас двоих свела,
Могла пройти ведь мимо —
Была б ты не моя.
Любовь всегда прекрасна,
И в жизни мне везет.
Одна — мое ты счастье,
С тобою мой полет.

Андрій Вакула.

Людина, закохана в слово

„ГІРСЬКІ ДЖЕРЕЛА“ Літературна сторінка

НОВІ ВІРШІ АНДРІЯ ВАКУЛИ

Вже не перший рік на сторінках районної газети «Радянський селочний друкар» відомі рідні — будівельники одного з промислових підприємств Перещепинського району Зарічеська Андрія Вакули, автором яких є вірші, які відображають рідне місто, відоме поганою від іноземних похвалами, але і красу подільських хвилясівничості та дільної праці на благо нашого соціалістичного суспільства.

Пропонуємо уважі читання нові вірші Андрія Вакули.

Зарічанко

Зарічанко, Зарічанко,
Слід дорого, моя рушничи.
Я дівчину щоби
Хоч, давно до тебе зажи,
А ти їдеш все мено,
Тільки зорони обличев,

Кризь туманів

Будь дани —
Та любов не зник нем.
За парканом-переклоном,
Біла ферма у саду.
Лиш не зори
Зутрінні тобе прайду.
Оді дверіно-горено.
Ходорівсько-сільську
Моє, годинам синя
ранок,
Я тоба приворожу

До батьківської хати

Магі стежку блілим снігом
Заміло.
Цю до батьківської хати,
У селі.
Насення спідно по снігу
Прокладу.
Після чайної кіль
У саду.
Вже в подвір'ї між
Моїх
Вічної мама, виніс
На поріг.
А у саді паче хілом.

— Як Марійка!
— Які відмінні
Андрійко!

— Всі запрої, малій
Вінничин...
— Та ти ім, синок
Паріжки.
Вже в армії розігна
Над селом
Рідну стежку знову
Заміло.

В Единці
Вони почина
ся і нічайна
у вільшані
рідзені гайн
зелені сіни
тас випробув
А так же
після днів, і
новий час. Т
нечас до сі
після днів
Цієї кульков
рогою по ск
зелені сіни
інозу спуска
залишилися
а доз
рідні від сі
переслід
ком заміни
залишили
зажає на коч
поснук, відмін
приміти і ві
найбільш
зелені сіни
гот від днів
з днів, і
зажає, і від
від від часу
штиль хвіс
інозу ма
номара на
Циган. У ні
шово, помін
від сти
щин. І тепе
користуват
зажає, і від
і, австрій
французів
і русів, і ро
дорога ті
чий, нірти
сторожа, ві
починається
Громада. З
загороджени
ліми бетон
та після від
та піднімі

ГОРИТ
Горіт віль
І солома і

Василь Мулеса (зліва направо) зустрічає друзів-письменників Івана Козака, Юрія Шипа, композитора Михайла Керецмана та журналіста Юрія Мегелу в рідному селі

Відомі люди із Західної України та
Закарпаття, серед яких й голова
товариства бойків України Любомир
Сікора (крайній зліва), після
літературного вечора Василя Мулеси
в санаторії «Карпати», березень 2008 р.

Спортивна слава села

Вправу на перекладині виконує кандидат у майстри спорту по спортивній гімнастиці Василь Гапак з Волосова

Турнірна орбіта

С 5 по 12 жовтня в Полтаві відбувся чемпіонат України з легкої атлетики серед юнаків та юніорів. Учасниками турніру стали 250 спортсменів з 16 регіонів України. Волосівський спортсмен Василь Гапак здобув перемогу в естафеті 4х100 метрів, а також в змаганнях з висотного стрибка та підняття важких предметів. Результати Василя Гапака: висотний стрибок – 2,00 м; піднення важких предметів – 132 кг.

Голова жільчівської ради
об'єднаних територіальних
чиновників Олег
Ткачук 132.000
затвердив

Віктор Станко досяг найвищих результатів серед спортсменів села

Член Академії Української фізичної культури і спорту, професійний тренер з висотного стрибка та піднення важких предметів Василь Станко здобув перемогу в змаганнях з висотного стрибка та піднення важких предметів. Результати Віктора Станка: висотний стрибок – 2,20 м; піднення важких предметів – 132 кг.

І власні кошти

Тренер і меценат, гарний футболіст Василь Пеха з сином завжди готові допомогти селу

Кандидат у майстри спорту з шашок, володар кубка області Михайло Кичера

Чемпіони Перечинського району з футболу – заричувські футболісти мають гарний настрій

Чемпіони Перечинського району з лижних гонок. Другий справа – майбутній генерал Володимир Бодак

Заричувці співають і танцюють

Художня самодіяльність села Заричова завжди славилася не тільки у районі.
Знали про неї по всій області

Заричувські танцюристи.
Керує ними соліст
Закарпатського
народного хору
Василь Бардзак

Учні засоби Закарпатський музей народного мистецтва та побуту
ЛМДЗ

Заричувські діти знімаються в
художньому фільмі "Жменяки", 1986 р.

Неперевершений заричувський
староста Василь Лакатон

Легендарна “Лемківчанка”. Такого співу, таких голосів у Заричові вже не почуєш.
Шкода, що більшість мотивів втрачено назавжди

Багато країн світу аплодували
танцювальному ансамблю “Зорянка”

Краса і гордість! Заричувські хлопці
та дівчата, як вас не кохати...

Михайло Головчак

Художник
Петро Сербін

Степан Бейка

Віра Лакатош

Людмила Гундоєва

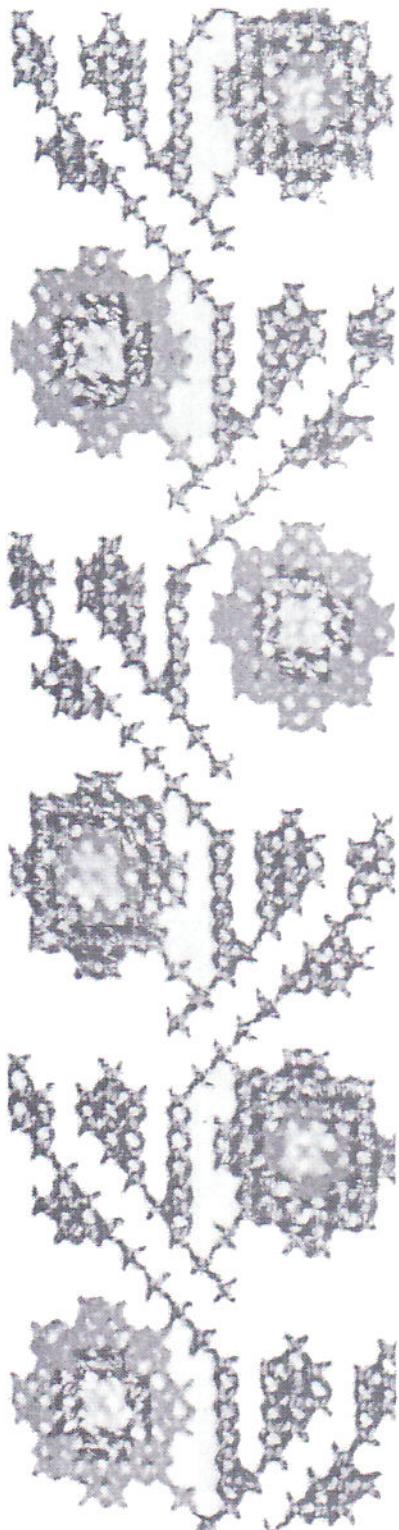
Юрій Келеманик

Марія Низовець

Люба Пекар

Книг віків

Усна народна творчість, пісні,
обряди, прислів'я, записані від
старожилів села у різні часи

Обряд першої купелі новонародженого
(уривок з книги: В.Мулеса “Цвіт ялиці”. –
Ужгород: “Патент”, 1999)

Нерша купіль хоснава ціле життя. Як
викупають дитину перший раз,
таку долю буде мати.

– Бись ме дашо не забули, кумо, – тяжко
звернулася Олена до Фленькулі. – Я вже нич
не збаву, як зробите, так і буде. Там, на пецу
і за пецом, вшитко є приправлено. Беріть:
ромашка, липа, ліщина, вуглики... Не знаю,
чи лишив пір'ячко, різав учора когута, а
молоко свіжой у довжанці, мед у банці, гроши
під портком...

Фленькуля зібрала все причиння на стіл,
поклада на лавці велике дерев'яне корито,
налила води.

– Бись був здоровий, як наш ліс з його
квіточками, життя легке мав, як когутячі
пір'ячка, люди вби тя любили, як мед люб-
лять, щобись гроши мав завжди, хорони тя,
Боже, від усякої біди.

Кума ворожила-приказувала і сама важко
вірила у свої ворожки. Більше було в них
надії, аніж користі. Але у багачів завжди во-
рожки збувалися. Збудуться вони і у малень-
кого похресника Петра. Ганна поклала дитину
у купіль. Немовля скривилося, роз-
простерлося у водяній стихії.

— Боже, якбись знало говорити. Що би мені повіло, дитятко? Чи добре тобі, а чи будеш ся так купати у добрі цілий свій вік, чи будеш обвітій, облитий медом і легеньким пір'ячком, кади повернешся, Петрику?

Петрик мовчав, вдоволено сопів двома цятками маленького носика.

— Добре м викупала дитину. Вже м загорнула у величезну сорочку, кумо, — приказувала сама собі й кумі Ганна. Так було легше згадувати й не забути той вивчений по пам'яті обряд першого купання. Вправні руки ходили, як блискавки. Дитина вдоволено крекнула.

— А чи не забулисъте дашо, кумо? — знову озвалася з постелі Гапачка.

— Думаю, що ні.

— Там маєте пеленки. Ліпші виберіть, м'якші, аби не терло моого хлопчика.

— Туй вшиткі добрі, вшиткі м'ятонькі, як памук. Я таких не маву.

— Ви свого Василя парадите, таких сорочок ніхто не має у селі, як він.

— Мушу. Збітангується, по чужих жонах стрілять очима. Знаєте, з Юлов Ферковов виділи го у старий обгороді. Казав, що на малини ходили. Приніс, правда, відро, але що она принесла дому окрім ягід — тяжко повісти. За дев'ять місяців побачимо, яке то буде копиля, — фіглювала Ганна.

Обряд хрещення і хрестини або, як кажуть у Заричові, кстини (Уривок з повісті «Сопілка яворова»)

Настала неділя. Гапачка не злягла і вже помалі кормила кури, обходилася без сторонньої допомоги. Високо сонце, кличути дзвони маленького Петра Гапака та його хресних нанашок до церкви, до кресту. В'ється баба повитуха по світлиці. Сьогодні її день. Понесе вона сьогодні дитину до церкви, отримає велику, щедру панську винагороду за добре зроблену справу.

Олена Фленькуля і Василь Фленько — молодиця й легінь багача Василя Фленька добре одрекли дитину.

Дзвони співали новій хрещеній душі “Многая і благая літ”.

Куми та найближчі родичі по службі загарантотіли великий двір Івана Гапака. Хрестини. Багаті хрестини заклав онуку багатий дід Король та батько Іван Гапак.

Гапачка мусила їсти першу миску з великого відра, а баба-повитуха притакувала:

“Абись мала стільки молока, як стане води до відра. Вби дитину частували, як хліб й стіл частують, кладіть хлопця на стіл – най нанашки поплюють”.

Кресна мати відтяла повитусі: “Би дитину не вrekли, ми го добре одрекли”.

Гапак гостив досхочу. Пили дуже мало. Чарка “ходила” по довгому столу і затримувалася тільки біля повитухи та старшого Василя Фленька. Сонце впочивало – Фленько не відрізняв уже кумів двір від жидової корчми, обнімав то повитуху, то свою Ганну, то куму Олену, то гладив чорного Цигана, який облизував добру кістку – подарунок маленького Петрика й доброго родича.

Зелена “жидівка” всім розв’язала язики, а з кресних витягли довгождане:

*У нашого кума столик укругленъкій,
Ходить коло нього наш кум молоденъкій,
У нашого кума серед хижі яма,
Дай, куме, паленки, бо я ще не п’яна.
Кітъ була б не була у куми дитина,
Та була б не була у кума гостина.*

Від пісні, чи від сліз жінки, чи від чорних очей повитухи Василь Фленько протверезів, став за столом великим бучком, підняв чарку, пустив голос аж за Магоричу:

*Не буду ся женити, лем так буду ходити.
Попід тими горами, за чужими, за чужими жонами.
Чужі жони такі суть, паленочки принесуть.
Паленочки ще й вина, – пийте, хлопці, до рана.*

Василь співав, жінка плакала. Кум втішав її – не помогло. А як обняв, та ще й добре притис, Ганна пом’якла, засміялася, витерла сльози і собі затягла:

*Якби м знала, котрий муй,
Стелила би м кабат свуй.
А муй кабат чіпкастий, чіпкастий,
А муй фраїр барнастий.*

– Вернула вам, куме. Шось те хотіли – маєте. Ваша кума мені ся любить, меркуйте, – зафіглював Гапак.

За такі “фіглі” у корчмі Василь би не подивився, що то є кум. Мали би шандарі роботу. Та хрестиини, люди, діти, ганьба і так пішла двором. Фленько різав зубами – занімів. Його Олена, а він то добре знав, була перша фраїрка Івана Гапака. Якби не Фленькови загороди, газдівство, величезні сині очі – хто знає, хто косив би луку старого Фекети, батька Олени.

— Ви на крестинах чи у корчмі? Помагайте, — озвався брат Василя, Юрко Гапак.

*Ой, чофнарю наречений,
Дай танір наточений,
Будеме дарувати, хто кулько
Буде мати.
Бо Петрик маленький — треба годувати.*

Чофнарь Федір Король приніс великий танір. “Пішов” він по столу. Василь витяг з глибокої кишені великий папір — десять пенгівів. Староста “осліп” від такого подарунку, — провказався Фленсько. Діти і жінка тяжко здихнули. Василь перевернув ще один погарик “жидівки”. Загородами полетіло ... “Многая, благая літ...” старому кумові за десять пенгівів.

Молоді куми не стали чекати нових витівок батька, затягли свою пісеньку:

*Раді гостям, раді,
Коли ся ісходять,
А ще більше раді,
Коли ся розходять.*

Повитуха підтримала молодих і собі втяла:

*Час додому, час.
Бо нас дома будуть бити,
Не буде кому боронити —
Час додому, час.*

— Файні, кумочку, хрестини. Ми помалі пуйдеме. Василь напився. Я би ще посиділа, але худоба, треба обійти..., майтесь з Богом.

Олена поцілувала куму, подякувала гостям і закрила за собою капуру. Діти провадили матір, а батько підпирав головою ніч. Тримався за добрий дубовий стіл, що вп’явся у вогку землю від власної ваги та важкої голови й пустої гранчастої пляшки.

Народження дитини — це особливе таїнство. В кожному селі цю подію відзначали по-різному. В Заричові з незапам’ятних часів збереглися більшість наведених обрядів, вони живуть й передаються з покоління в покоління.

Повний варіант Заричувського обряду одруження

Не менш вагомим в нашій історії є обряд одруження. Це ціле театральне дійство, яке не можна порівняти ні з чим, його потрібно бачити й брати в ньому участь. Особлива кожна роль в цьому своєрідному спектаклі — від

молодят до останнього жебрака чи простого перехожого, що випадково потрапив на заричувську свадьбу. Не кожен її усвідомлює, але кожен грає. Грає так, що забути це неможливо. Якщо раз побачив — обов'язково

Заричувські свашки в'ють весільний вінок

хочеться ще раз отяmitися серед заричувського весілля. Отож, тіштесь на здоров'я, читаючи ці рядки, які донесла до нас історія і ті свашки, що з вуст в уста передавали традиційне, але таке неповторне дійство.

Заричово — село консервативне. Тут здебільшого свої женилися на своїх. Дівчата й хлопці знали одне одного з дитинства, а батьки заздалегіль свахалися й сватовалися. Часто, коли доходило до весілля, вже було відомо наперед, хто кого візьме, хто на кому ожениться.

Весільна церемонія починалася зі сватання дівчини. До хати майбутньої молодої пізно ввечері приходив сватач. Ним могла бути і жінка, і чоловік, і хтось із рідних хлопця, що хотів женитися. У хлібувці під рукою він приносив впаленик, тобто хліб, натертій часником. Хліб клали на стіл і починали говорити про мету таких пізніх відвідин. Якщо батьки давали згоду, то хліб від сватача приймали, а якщо ні — повертали назад.

Якщо родичі були згодні, то домовлялися про сватання. Між сватами і сватачами вибирали старосту, який вів розмову в хаті дівчини. Староста й сватачі обов'язково приходили з хлібом і сіллю. Тут починалося головне — домовитися про день свадьби та придане, яким батьки нагородять молоду

пару. Якщо домовилися про цю винагороду, молода обдаровувала сватачів власноруч вишитими рушниками. Що давали дівчині в придане? Звичайно, перш за все це була земля. Восьмини, коблики, парцели, по-різному називали їх – оці шматочки землі, що мали перейти до рук нового господаря. Другим багатством була худоба. Про кожну корову чи теля, інколи навіть козу велися спори й балачки. Якщо газда був незгідний, а сватачі домагалися свого і не сходилися в своїх домаганнях, то через корову молоді могли і не побратися. Ще в придане давали домоткане полотно, вишивані рушники, скатертини-портки, перини, заголовки, інший крам.

Після сватання йшли до попа давати оголоски. У неділю піп оголошував у церкві:

– Чесний ноша Іван і чесна дівиця Марія заручилися і оголошується перший раз. Хто має якусь перепону – нехай оголосить.

Якщо хлопець обіцяв другій і вона про це заголосила попу, священик виясняв це й міг зняти оголосок. Так було три тижні поспіль, коли піп оголошував у церкві про майбутню сільську сім'ю. Вже після третіх оголосок піп призначав вінчання. Перед вінчанням молодий і молода у весільному платті йшли сповідатися до церкви. Це було обов'язково у неділю.

Свадьба призначалася на вівторок або четвер. В суботу й неділю не гуляли, тому що це Божі дні, в які потрібно було молитися, а не гуляти.

Свадьбу починали зранку. Не те, що тепер. Ще одної куми нема, а вся свадьба, все весілля чекає на цю пані, яка не подоїла корову. Дев'ята, десята година вечора, а свадьба ще й не починалася. Гайнали (хустковий танець) будуть аж наступний день, над ранок... Та це тепер. А тоді зранку вже починали гудаки так грati, що село збігалося дивитися на свадьбу. Перший танець, коли заграли гудаки, всі сідали собі на руки, аби молоді жили у злагоді, аби молодий газда не бив жону, не давав волю рукам. А в іншій кімнаті вже збиралися свашки. Окремо у молодого, і окремо у молодої вдосвіта починали вити вінчата з барвінку. Барвінок їм приносили дружби від молодого, зав'язаний у полотно, у хлібувку. Біля барвінку обов'язково мав бути хліб-колач, пивничка з вином, дубова гілочка, часник, червона нитка, пеленка. Свашки брали в руки барвінок й починали вити вінок. Пришивали до нього часник, червону нитку, пеленку й при цьому співали-латкали, додаючи перед кожним куплетом слова: “Не жали барвін, барвінковий він...”

*Дай, старосто, барвіночок,
 Най ув'єме віночок.
 Ой, принесено зілля,
 З-пуд гур на весілля.
 Ой, зайди, Боже з неба,
 Тепер тебе ту треба.
 Надворі сонце грє,
 А в хижі ся вінок віє.*

Юність Заричова початку 70-х років. Жениться сільський дяк Юрій Бодак
й бере собі у жони медсестру Валерію Гонда

Юність початку 90-х років. Впізнавайте себе, друзі, дружби й дружки мосії сестри Марії
та шовгора Василя Мегели. Таких свадеб, аби разом зібралися
стільки молоді, ви вже не побачите. Не той час

*На облачку ся ясно,
 Вийся, віночку, красно.
 І красно, і гладенько,
 Радуєся серденько.
 Вінку наш зелененький,
 Удаїся нам щасливенький.
 Подай, мамко, іголку,
 І ниточку з шовку.
 Пришивати чесночек
 На зелений віночок.
 Тулько на нюм квіточок,
 Як на nibi зірочок.
 Треба нам золотого
 Од пана молодого.
 Столику яворовий,
 Дораз вінок готовий.
 Пустиме го по столу,
 Пану Богу на хвалу.
 Най ся мамка утішає,
 Як по столу вінок грає.
 Такий нам ся вінок удав,
 Якби го лем намальовав.
 Такі по ньому квітки красні,
 Як на небі звізді ясні.
 Став вінок щебетати,
 Оби йти з ним танцювати.*

Свашки з вінчиком стають в круг, беруться за руки і танцюють. Перед столом стелять гунча. Свашки латкають, а молода стає на гунча. При цьому співають:

*Не жали барвін,
 Барвінковий він.
 Приступ, Мар'ко, д столу,
 Вклонися вінку свому.
 Приступ, мамко, д столу,
 Буде тобі дякування
 За твой годування.
 Щось 'те ня годували
 Од малої дитини
 До нинішньої години.*

Староста благословляє вінок і молоду, кладе вінок молодій на голову. Молода три рази цілує вінок і віддає його матері. Мати закручує вінок у хлібувку і всі збираються на вінчання. Свашки знову співають:

*З Богом, Марько, з Богом,
З Божими Ангелами,
Своїми сусідами.
Так ти твоя мати мовить,
Най тя Бог благословить.
І ушитка родиночка,
І найближча сусідочка.
З Богом, мамко, з Богом,
Бо я уже за порогом.*

Молода з родичами, дружками й свашками йде на вінчання. Біля церкви, а в Заричові під самою горою, зустрічається з молодим, який теж зі своєю свадьбою йде до церкви. Молоду під руку тримає перший дружба, а молодого — перша дружка. Позаду весільної процесії йдуть гудаки. Йдуть і співають:

*Задзвеніли ключі,
Через гори йдучи.
Заплакала Марька,
На вінчання йдучи.
Не плач, Марько, не плач,
Добрі тобі буде,
Бо Янчо благенький
Бити тя не буде.
Дівка була, дівка,
Не було юй пари,
Так за мнов хлопці йшли,
Як по небі хмари.*

Процесію від молодого вів за собою староста з кудилею, на яку прив'язували найкращі хустята. Куделю міг нести дружба.

Від молодої до молодого несли колачі, які пекли спеціально. Це був великий круглий хліб із діркою посередині. Колачі нанизували на кул, на палиці, йшли селом співаючи:

*У славного баґача —
Ні чизем, ні колача.*

Назустріч дружбам йшли посланці від молодого. Вони несли у хлібувці або плахтині “стульники” (хліб) і співали:

*Суть чиземки червоні
І колачі верчені.*

Коли сходилися, всі разом ішли до церкви. Поки молоді вінчалися у церкві, гудаки гули на попівській фарі. Там збиралися люди потанцювати. Це була головна розвага для сільської молоді з незапам'ятних часів.

В церкві проходило все за своїм обрядом. Коли молодята переступили церковний поріг, священик запитував спочатку молодого, а потім молоду: “Ци любиш її (його)? Ци не обіцяєв кому другому женитися, а ти ци не обіцяла другому кому з ним одружитися?”

Мати розстеляла в церкві рушник, посыпала його цукром, аби життя у молодих було солодким. Після вінчання вінчата з барвінку клали за пазуху, а дома ховали в заголовок. З церкви всі йшли на фару й там танцювали. Танцювали здебільшого по двоє чардаш, а хто вмів, то вальчик, чи як знов, так Бога славив. Після того гості розходилися на гостину: молода додому, а молодий з гостями – до свого дому. Йшли співаючи:

*Марька присягала,
Аж юй нужки терпли
Же своего Янча
Не лишил до смерти.
Дівка була дівка
Межи дівочками,
Як червена ружа
Межи квіточками.*

*Гості молодої співали:
Уже м ся отдала,
Уже м невісточка,
Уже там не стане,
Де стане дівочка.*

Гості молодого співали:

*Уже м ся оженив,
Уже м ся потішив,
Уже м свій калапок,
На клинок завісив.
На клинок, на клинок,
На найвищий колок,
Жеби люди знали –
Вже я не паробок.*

Гостей на свальбу кликали в той день дружки без молодої. Казали так:

*Загнала нас пані молода,
Просить вас на свадьбу,
Раз і другий раз,*

*А ми просиме третій раз:
Абисьте ся не полінували
Прийти на свадьбу.*

Свадьба починалася молитвою, молитвою вона і закінчувалася. Сусіди, гості співали:

*На дворі, на дворі
Годиночка ясна,
У нашого сусіда
Гостиночка красна.
Така наша млада
У білім шлаєрі,
Як червена ружса
На білім танері.
Дівочки-квіточки, хлопчики-лелії,
Ей-гой, младі невісточки —
Дрібна розмарія.*

Коли приходив час дарування, свашки почиали латкати:

*Не жали барвін,
Барвінковий він.
Чофнарю наречений,
Дай танір наточений.
Будеме даровати,
Хто кулько буде мати.
Бо з-пуд гур вода тече
Ta й дукатами миче.*

Танір зразу не приносили. Несли го за другим або третьїм латканьом. Тоді свашки співали:

*Нес чофнаря дома,
Пушов чофнарь орати
Із сивими жереблятми.
Жеребля ся рокиряло
Ta й чофнаря поламало.
Упала повала
Ta й чофнаря привалила,
Збирайти павутину,
Пудпрайте повалину.
Чофнарю молоденький,
Дай танір укруглинський.*

Чофнарь приносить танір, накритий хлібувкою. Староста звертається до свадьби, а гості та свашки співають:

*Даруй, родинко, даруй,
Та дукати не сануй.
По дукату зелененькум
Нашуй пані молодинькуй.
Не жали барвін,
Барвінковий він.
Вишиткі люди дарували,
А брата съ ме не відали.
А китъ братчик подарує,
Сестричка му подякує.
Вишиткі люди даровали,
А сестру съ ме не відали...*

Так співали всім родичам: діду, бабці, тітці, вуйку, нанайкам, дружбам. Коли дарують дружби і дружки, співають:

*А хто ще не даровав,
Та най би ся здогадав.
Бо як буде щербина,
То не наша причина.
Не жали барвін,
Барвінковий він.
Вишиткі люди даровали,
Старосту съ ме не відали.
Китъ староста подарує
Та сам собі подякує.*

Староста дарує й співає:

*Не жали барвін,
Барвінковий він.
Вишиткі люди даровали,
Сокачок ми не відали.*

Сокачки – це ті, що готують гостину й пригощають всіх, хто на свадьбі, разом з чофнарями. Сокачки здебільшого улаткуються із свашками:

Сокачки:

*Як би ми даровали,
Як ми за стул не сідали.*

Свашки:

*А чого ви не сідали,
Ми вам місто зріхтовали.*

Сокачки:

*А якби ми за стул сіли,
Чи й би линьте біду з їли.*

Свашки:

*Ви ся тиждень годували,
Бись те по сто рублів дали.
Не є так ні кому,
Як нашуй сокачці,
Ходить поперед пеці,
Облизує пальці.*

Сокачки:

*Кач, качуре із качками,
Вон, старосто, із свашками.*

Свашки:

*Не самі ми ту прийшли,
Бо ми ту запрошені.
За три копи куплені,
Кульмось ме не походили,
Такогось ме не віділи –
Вби із-за стола уганяли.
Ви, сокачки, не мудруйте,
Лем на танір подаруйте...*

Сокачки дарують. Після закінчення гостини гості молодої збираються до молодого або навпаки. Молода прощається з батьками, а їй співають жалісних пісень. Плаче, прощаючись із рідним домом. Свашки співають:

*Уже сонце над горами,
Бирсья, Мар'ко, гет із нами.
Як ся маву з вами брати,
З мамков би ся раховати.
Шо мі має у часті дати?
Чотири заголовки,
П'яту периночку,
Пуд Янчову головочку.
Уже сонце над горами,
Бирь ся, Мар'ко, гет із нами.*

Молода співає свашкам:

*Як ся маву з вами брати,
З няньком би ся раховати.
Шо мі мав у часті би дати:
Чотири воли у ярмі,*

*А коня в сіdlі.
Дякую вам, мамко,
За tot погар вина,
Даєте ня на бук,
Я вамнич не винна.
Кіть ісь те ня, мамко,
Набук віddавали,
Пудкотьте рукави,
Робте собі самі.
Дякову вам, мамко,
За вашу годулю,
Щось те мі прибрали
Д мому личку руню.
З Богом, Марько, з Богом,
З Божими Ангелами,
Із своїми сусідами.
Так ті твоя мамка мовить —
Най тя Бог благословить.*

Молода стає на гунча, цілує батька й матір, братів і сестер і всі виходять з хати. Приходять до молодого і біля воріт співають:

*Утворяйте врата,
Бо йде невістка багата.
Чотири воли жене,
А п'ятого коня везе.
Дайте нам ручнички
Повтирати нужочки.
Йшли ми вирхом-ледом —
Дайте палинки із медом.
Сіли ми перепочити,
Дайте губи замочити.
Ой, не будеме ми ту
Ні їсти, ні пити,
Закля не видиме,
Зачимісьте прийшли.
Не буйтеся, свате,
Же нас много прийшло,
Бо ми вшиткі звані,
І суті, і п'яні.*

Якщо гості молодого йшли до молодої і вели зятя до нової хати, то співали:

*Откривайте, свахо, капуру і врата,
Бо ми вам привели
Паранного зятя.
Рясен вуличок, рясен,
Без нашого не красен,
Або красна і пшеничка,
Туй є наша молодичка.*

Молоду знали ховати, а свашки співали, просили її:

*Ой, дайте нам Марьку, дайте,
Із нею ви не звишайте.*

Виводили когось не того, навіть хлопця, перевдягнутого у молоду, підсовували якусь стару дівку чи бабу, а свашки співали:

*Не нашой то, не нашой,
У нашої личко крашой.*

Виводили другий раз. Знову не її. Знову свашки втручалися:

*Наша Марька красна, біла,
А у того – біда до коліна.
Ой, дайте нам Марьку, дайте,
Тулько з нею не звишайте.*

Свашки відповідали:

*А ти, Янчу, багатий,
Запхай руку до кишині,
Вуйми воттам грошей жминю,
Так ними на стул брязни,
Свою Марьку д собі возьми.*

Дружки виводять молоду, а свашки співають:

*Рясен вуличок, рясен,
Без нашого не красен.
Або красна і пшеничка,
Туй є наша молодичка.*

Гостина розгорається з новою силою, коли поєднуються два весілля, коли молодий з молодов сідають разом за святковий стіл. Свашки молодої співають:

*Свашко наша, свашко,
Будьте так ласкаві,
Кить нам Марька заспить,*

*Бисьте ї зогнали.
Бисьте юй не лали,
Ми ї годували
Та съме юй не лали.*

Так співали, коли привели молоду до свекрухи. А якщо привели молодого зятя, то співали те саме, лише міняли ім'я.

В кінці гостини молода дарує родичам дарунки-бальці: матері, батькові, бабі, дідові, сестрам і братам молодого. Потім мати іде чіпчати дочку, а свашки співають:

*Вийди, Марько, вийди,
Та стань на бервенце,
Розвесели, Марько,
Свої мамці серце.*

Перед чіпчанням, тобто коли знімається з голови вінок і одягається хустка, свашки латкають їй подають на руки молодій маленького хлопчика:

*Дайте хлопця на коліна,
Бо вже Марька повеліла.
Забивай вже, дружбо, клинці,
Час би вже знімати вінці.
Час зеленої поламати,
А молодої пов'язати.
Бо вже минула доба,
Вже віночку не подоба.*

Мати молодого знімає з молодої вінок і одягає їй чіпець. Свашки співають:

*Марько наша, Марько,
Кам'яної серце маш:
Вінок з тя беруть,
А ти за ним не дбаши.
Дбаву, мамко, дбаву,
Шо маю робити,
Доки було, мамко,
Дівочков ходити.
Марько наша, Марько,
Побив би тя отець,
Кіть ти поміняла
Вінок на чіпець.
Марько наша, Марько,
Што тобі ся стало,*

*Што тобі дівоцтво
Уже навновало?
Зуставайте здраві,
Мої пайташечки,
Не пуду я з вами
Вліті на врішечки.
Вліті на врішочки,
Взимі на прядочки.
Зуставайте здраві,
Мої пайташочки.*

Кінцем свадьби був танець молодої, або гайнали. Молода прощалася зі своїм дівоцтвом, танцювала з родичами, дружками, з усіма, хто мав бажання й міг заплатити за танець молодої, пив з молодою півдеси за її здоров'я, клав на танір копійку або якийсь інший подарок й відходив убік. Молоду хапав хтось інший. Гудаки грали і співали.

*Як ся пан Бог радує:
Млада з дружков танцює.
Ще ся ліпше радує,
Кіть на танір дарує.
Як ся пан Бог радує:
Газда з жонов танцює,
Ще ся ліпше радує, —
Кіть у личко цілує.*

Коли перетанцювали вже всі й молода не мала кого взяти, газда хапав її на руки й тікав з нею до хижі. Та перед тим староста вигрібав з таніра всі гроши й ховав їх за пазуху молодій. Староста щосили б'є таніром об землю, намагається розбити на найменші частки — щоб стільки було в молодих щастя, на скільки частин розіб'ється танір. Після цього співають:

*Наша млада невістка,
Де вна така вurosла?
Вurosла вна у гаю,
То для тебе, шугаю.
Наша млада, як сосна,
Де вна така вurosла?
Вurosла вна у тови,
Цілуйте ї сватови.*

Після танцю молодої гостина продовжувалася. Всі веселилися й гуляли, але не довше, як до півночі, бо на другий день треба було йти робити. В далекі часи весілля було надзвичайно скромним й багатим настільки,

наскільки собі міг дозволити газда. Часто у бідних сім'ях все загодилося двома-трьома пляшками горілки й одною-двома чарками, що ходили по столу, передавалися з рук в руки. П'яніх на весіллі не було. Ніхто навіть не думав битися чи злословити, не кажучи вже про те, аби хтось лаяв, кляв Бога чи дозволив собі якусь непристойність по відношенню один до одного. Весілля любилося, на ньому ніхто не міг дозволити собі образити чи обговорити когось, а тим більше сказати, що він не наївся чи не напився. Головною була Божа благодать, яка панувала від його початку і до самого кінця. Це вже у наші часи заричувське весілля перетворилося у щось непередбачуване. На світ народилося прислів'я, що стало набутком нового фольклору: "Побила би тя заричувська свадьба". Це особлива тема. Я б не хотів її торкатися, аби не ображати своїх фаріонів, що готуються до весілля цілий тиждень, тиждень печуть колачі, тиждень гуляють, а потім ще можуть і усварити того, хто старався для них, витратив останню копійку, аби не бути гіршим за сусіда чи того, у кого грошей міхами. Не важливо, що на другий день йому прийдеться думати, де взяти гроші, аби розплатитися за дорогу заричувську свадьбу, але він знає: у нього на свадьбі теж були банани..."

Така наша дійсність. Сьогодні трошки відійшли від тої помпезності, але дух залишився старий. Можливо, це й вірно, але не завжди старі традиції кращі за нові.

Заричувська свадьба початку 70-х років

Заричувський фольклор

Дитячі дразнилки

Я – жид-пан,
Я – жид-пан.
А жидувка – пані.
А жидчата-молодчата –
Псята.

Вітер дує, дощ паде,
Коцур мачку oddає.
Сонце гріє, дощ паде,
Дідо бабу продає.

Юла,
три міхи надула.
Mix ся схопив –
Юлу вхопив.

Ішов пуп через плут,
Пурвав ногавиці.
Позираєте, люди добрі,
Які в попа гузиці.

Нові дразнилки

Куций пес без колес,
Куца псина без бензина.

Андріана п'яна
Вийшла з ресторана.

На горі два танки,
Баба взяла дідові топанки.

Дідо бабу так б'є,
Що аж потратила топанки.

Мача в чир упало,
Хвоста намачало,
Дідо узяв тичку –
Бий мача по писку.

Лічилка

Коза в керті стояла,
Всю капусту стоптала,
Іди, коза, з керта-вон,
Бо йде дідо з бігарьом.

1922 рік

«Народ скаже, як зов'яжсе»

Прислів'я

- ❖ В лінивого на полі кропива росте.
- ❖ Лінивий гірший, як слабий.
- ❖ Лінивий все ночі чекає.
- ❖ Лінивий два рази ходить, а скупий два рази платить.
- ❖ Лінивий у своїй хаті змокне.
- ❖ Лінивий усе бідний.
- ❖ Лінивому горб на животі, а скорому — на плечах.
- ❖ Лінивому кожен день свято.
- ❖ Лінивому так хочеться робити, як псові орати.
- ❖ Молодість лінива, а старість — плачлива.
- ❖ Коли дно сухе — зачинаємо цінити воду.
- ❖ Коли хочеш знати, чого варті гроші, — іди і позич.
- ❖ За довгом іде журба.
- ❖ Хто єсть на обід пусті речі, той має на вечерю ганьбу.
- ❖ Дім без книжки — чоловік без душі.
- ❖ Книжка дає золоту раду, коли вмієш з нею говорити.
- ❖ Учися і од дурня, аби ти не був такий, як він.
- ❖ Добре все уміти, а не все робити.

Загадки

- ❖ Десять хлопів два міхи тягнуть. Що це?
- ❖ До одного корча десять хлопців стріляють.
- ❖ Їдуть чотири брати, один одного не доженуть.
- ❖ Іде лісом — не зашелестить, йде водою — не намочиться. Його ніхто догнати не може.
- ❖ Без рук, без ніг, а піде хоч як далеко.
- ❖ Гев і там. Вон і вну.
- ❖ За горами, за лісами суха лишка бреше.
- ❖ Широке поле, а гусак на ньому оре. Тот його розуміє, хто його сіє.
- ❖ Що є на світі найскоріше і що на світі найдальше?

Записано 1983 року від Гапак Г.І., 1903 р.н. Жанною Сухоліт

Приужанські зарігани

Музика М. Керецмана

Слова Ю. Шипи

Велично

1. Го-ри, до-ли та лі-си, сер-ця і ду-ші теп-ло – Богом ви-ши-те зкра-си

в них За - ри - чо - во - се - ло. Вер - бо - ло - зи над У - жем, о - ра - ни - ці й сі - но - кіс,

ПРИСПІВ:

Де ко-лись во-зив чо-вен, бе-ре-ги єд-на-є міст. У За-ри-чо-ві рос-те

кра-сна квіт-ка - роз-ма - рі - я, доб-ро-та й лю-бо-в цві-те – за-рі-чан усіх па-сі - я.

Я - во - рі - я, я - во - рі - я, кра-сна квіт - ка - роз - ма - рі - я, роз - ма - рі - я.

1. Гори, доли та ліси,
Серця і душі тепло –
Богом вишите з краси
В них Заричово – село.
Верболози над Ужем,
Ораниці й сінокіс,
Де колись возив човен,
Береги єднає міст.

2. Ту гудаки, хліб і сіль,
Солов'ї коло кирниць,
Кличуть звабно до весіль
Легінів і молодиць...
В поле ходить з-за роси
Зарічанський родовід,
Лемківчанські голоси,
Як бузьки, летять у світ.

Приспів:

У Заричові росте
Красна квітка-розмарія,
Доброта й любов цвіте –
Зарічан усіх пасія.
Яворія, яворія,
Красна квітка-розмарія.
Розмарія.

Приспів:

У Заричові росте
Красна квітка-розмарія,
Доброта й любов цвіте –
Зарічан усіх пасія.
Яворія, яворія,
Красна квітка-розмарія.
Розмарія.

Заричувські композитори Іван та Михайло Керецмани
теж присвятили свої пісні рідному селу

Я до тебе йду

Музика Михайла Керецмана
Слова Василя Мулеси

Жалібно, розповідаючи

mp

1. Синіми бе - ре - га - ми я до те - бе йду, то - бі, о - дній ко - ха - ній,

ПРИСПІВ:

до - лю я не - су. Зна - ю - ви - гля - да - єш, зна - ю - ме - не ждеш,

зна - ю, що ко - ха - єш, зна - ю - при - гор - неш!

1. Синіми берегами
Я до тебе йду,
Тобі, одній коханій,
Долю я несую.

3. Вода берег міє,
Вода берег б'є.
Каламуть вирує:
Квіточку несе.

Приспів:

Приспів.

Знаю – виглядаєш,
Знаю – мене ждеш,
Знаю, що кохаєш,
Знаю – пригорнеш!

4. Долю б ту донести,
Поріг переступити,
Воскреснути й жити,
Кохану заслужити...

2. Синіми берегами
Я до тебе йду,
Тобі, одній коханій,
Квітку ту несую.

Приспів.

*Цю пісню композитор Михайло Керецман та автор віршів Василь Мулеса присвятили одного літнього вечора чудовій заричувській невісті Ірині Мулесі (Пекар)... Аж надто чудові й смачні голубки наварила того вечора газдиня й почастувала творчих людей.

J. Керснерати. Трина по рідне село

Гомінікі руднікі.

Гомінікі гора-ни, віта-ти ю-ма лесікі, спів-це-
ло, бу́тко садамі, як нуміка ру́сія,
бесса-то розбі́ю, розбі́ю. Хви-мі ї-ма на-ль-ю,
снабу́ сіла не-чо...
пі-де за-пи-ре-бо. Хви-мі ї-ма на-ль-ю,

снабу́ сіла не-чо...
хви-мі ї-ма на-ль-ю, Тро-рідній гра-жан-го, Меды-е, сіда-е пра-мо-е гра-жан-го, Тво-тім Зем-лю мі-ло, Кіна Співа зем-лю, Тор-чи, він-чи, мі-ло, він-чи, зем-лю, він-чи, мі-ло, Пі-на- Запіре-бо.

Пісні села Заричова

Передавалися від діда до діда й збереглися тільки завдяки тому, що їх співали на свадьбах, хрестинах та в корчмах...

Заричувці, невже ми не відродимо, не згадаємо юність наших пращурів?
Читайте й пригадуйте...

Канта з медом

А ще кури не піли,
Кажуть люди – день білий,
Вийди, вийди, моя дорогая,
Поговори зо мною.

Почекай ти годину,
Почекай ти другую,
Почекай ти, як когут запіє, –
Поговорю з тобою.

Добрі тобі говорити,
По теплому ходити,
Але мені молодому
На морозі стояти.

На морозі стояти,
Канту з медом тримати.
Вітер віє, снігом завіває,
Канта з медом в руці примерзає
Через тебе, серце мое.

А хто тобі говорив
Би ти до нас мед носив?
Неси собі свій мед солоденький,
Є у мене ще кращий миленький,
Неси собі до другої.

Мав я три фраєрки

Мав я три фраєрки,
Усі були Борки.
Коли ішли селом,
Як паранні вулки.

Як паранні вулки
Не разом тягають,
Так мої фраєрки
Не разом вставають.
Треба би мі треба
Чаклови рубати.
Ей би паранні дівки
З-за коша вганяти.

Вийду на вулицю

Вийду на вулицю,
На вулиці хлопці –
Он tot муй, он tot муй,
Що в білій сорочці.

Люблю тя, фраєру,
Але лем поверхха.
Бо мое серденько
За другими пиръхло.

Чорна гора родить поперь

Чорна гора родить поперь,
Повіч, мила, чиясь тепер?

А я тепер сама своя,
Сама своя, гоя-я-я.
А я тепер сама своя,
Прийдеш вечір, буду твоя.

Мила моя, повіч правду,
Де я тебе вечір найду?
Прийдеш вечір при потемці,
При потемці, гоя-я-я.

Прийдеш вечір при потемці,
Найдеш мене на стаєнці.

Чорна гора, ліс буковий,
Не вір, дівча, парубкові.

Бо парубок до н'єден пес,
До н'єден пес, гоя-я-я.
Бо парубок до н'єден пес,
Схамле дівча та й піде гет.

Сидить голуб на високій дубині

Сидить голуб, сидить голуб
На високій дубині,
Пуштать пір'я, пуштать пір'я
По Ужанській долині.

Ци то на жаль,
Ци на даку новину.
Я без тебе, білой дівча,
Загину.

Сидить голуб на черешні,
Обкусує білий цвіт.

Засмутила,
Палечниця, гоя-я-я.
Засмутила, засмутилась
Цілий світ.

Не я ти го засмутила,
Засмутив г ось собі сам.

За два рочки съ
Ня любовав, гоя-я-я.
А на третій, а на третій
Другу взяв.

Моя мила, моя мила
Розмарію садила.
Рано-вечір, рано-вечір
Поливати ходила.

З розарії
Опадають листочки,
То не легень,
Що не має фраєрочки.

Чому млин не меле

Чому млин не меле,
Чому млин не меле —
Курток веретено.
Чомусь не приходив,
Чомусь не приходив?
Бо ся було темно.

Приспів:

Розмарія і лелія набіло
Розквітала.
Наша Ганічка
Лем за Янічка
Би ся оддавала.

Така я дівочка,
Така я дівочка,
Як дердо до тканя.
До вшиткої роботи,
До вшиткої роботи
І до любованя.

Приспів:

Коли я йшов через ліс калинковий

Коли я йшов через ліс калинковий,
Та я найшов камінь мармуровий.
З-пуд каменя вода ся уливать,
Пий ю мила, кіть ість справедлива.

А нач би я totу воду пила,
Кіть я ішце дівка справедлива.
Напіємся з бистрого ярочка,
Не буду ти веце фраєрочка.

Моя мила, яка ти паранна.
На кождий динь хусточка гадварна.
Молись Богу, жеби съ була моя,
Будеш ходить боса і голодна.

Не буду я боса і голодна,
Бо я нигде, бетяре, не твоя,
Лем я буду того чоловіка,
Шо ми купить полотна на впліччя.

Не буду я боса і голодна,
Бо я собі заробити годна:
Пайду копати зелену ріпочку
Та й зароблю собі на хусточку.

Чорний ворон піпку курить

Чорний ворон піпку курить,
Муй ся милий твердо журить.
Най ся журить, так му треба,
Минула го моя кедва.

Коли я йшов через хотарь,
Возик ми ся розцоктав.
Збирай, мила, колесочка,
Будеш моя фраєрочка.

Не буду ся оддавати,
Буду такої пробывати.
Буду рости, як тополя,
Чий ся верне моя доля.

Мила моя, будь здорована,
Мої гроші не полована.
Бо полована пелени,
Мої гроші у кишени.

У моєї миленької яворові двері

У моєї миленької
Яворові двері.
Самі мі ся отворяють,
Як іду до неї.

Самі мі ся отворяють,
Самі, самі запирають.
Вставай горі, моя мила,
Бо зорі зоряють.

Постелила м постільку,
Сама, сама не лігаву.
Сіла с собі пуд облачок,
Милого чекаву.

Не є мого миленького,
Не є мого Янка,
Буде моя постілька
Стелена до ранку.

Не є мого миленького,
Пушов, пушов воювати,
Буде моя постілька
Милого чекати.

Лала мені моя жона

Лала мені моя жона, що я п'ю,
Буде она банувати, як я вмру.
Буде она банувати, плакати.
Як я буду в чорній землі лежати.

Я до ліса, я до ліса не пуду.
Дривко рубать, дривко рубать не буду.
Дривко би ня, дривко би ня забило,
Що би дівча, що би дівча без фраєра робило?

Ой, Боже муй, що я діяв, гоя-я-я,
Що я жито не посіяв, чугай-я.
Пшеничка ся не зродила, гоя-я-я.
Доле моя нещаслива, чутай-я.

Мужу, мужу, нач ня бієш,
Я газдуву, а ти пієш.
Я газдуву з діточками,
А ти пієш з лінгарями.

Запаль, мила, свічку

Запаль, мила, свічку,
Най перейду річку,
Най ся не намочу,
Най ся не намочу,
Най я люблю, кого хочу.

Запаль, мила, свічку –
Най перейду річку.

Запаль мила обі,
Запаль мила обі –
Най прийду уд тобі.

Зайшов я до сіней,
До вечері сіли,
А моя миленька,
Голубка сивенька,
До вечері не сідає.

Зайшов я до хати,
Полягали спати,
А моя миленька,
Голубка сивенька,
Чомусь спати не лягає.

Спати не лягає,
Дробні листи пише.
Дробні листи пише,
Дитину колище,
З буйним вітром розмовляє.

Ой віltre, вітроньку,
Повіш мі правдоньку.
Чи він мене любить,
Чи він мене хоче,
Чи він ходить на зрадоњку.

Ой на горі два дуби, два дуби

Ой на горі два дуби, два дуби,
Сидять на нюм голуби, голуби,

Під тим дубом два хлопці,
Ей-гой, два хлопці,
Розказують дівочці, дівочці.

Ти ся, дівко, отдавай, отдавай,
А на мене не чекай, не чекай,
Бо я хлопець молодий,
Ей-гой, молодий,
В мене коник вороний, вороний.

Як то дівча учуло, учуло,
До Дунаю скочило, скочило,
Накопало коріння,
Ей-гой, коріння,
З-пуд білого каміння, каміння.

Приставило варити, варити,
Миленького крутити, крутити.
А ще корінь не скипів,
Ей-гой, не скипів,
А вже милий прилетів, прилетів.

А що тебе принесло, принесло,
Чи сивий кунь, чи весло, чи весло?
Приніс мене сивий кунь,
Ей-гой, сивий кунь, сивий кунь,
Бо ти моя, а я твуй, а я твуй.

А чого ти прилетів, прилетів,
Кить ти мене не хотів, не хотів,
Обійшов я цілий світ,
Ей-гой, цілий світ,
Не найшов такий цвіт, такий цвіт.

Не буду ся женити

Не буду ся женити, женити,
Лем так буду ходити, ходити.
Попуд тими горами,
Ей-гой, горами,
За чужими, за чужими жонами.

Чужі жони, такі суть, такі суть,
Паленочки принесуть, принесуть.
Палиночки ще й вина.
Ей-гой, ще й вина –
Пийте, хлопці, пийте хлопці, до рана.

А мені би гет іти, гет іти,
Вна не хоче пустити, пустити.
Лігай, милий, коло ня.
Ей-гой, коло ня,
Та люби ня, та люби ня до рана.

Це найбільш популярні пісні села, які живуть ще й досі. Їх було значно більше, але не всі з них збереглися. Можливо, хтось доповнить наш пісенний золотий фонд, тим більше, що невелика за обсягом книжка обмежує можливості автора. Пісні села Заричова, як і весь наш заричувський фольклор, коли його зібрати воєдино, можуть скласти ще одне цікаве видання.

Стараннями композитора Йосипа Вайди (редактор Василь Мулеса), вийшов диск пісень села Заричова у виконанні ансамблю “Лемківчанка”. Саме в ньому відтворено майже повну пісемну гаму минувшини села.

Заричувський Будинок культури

Світлій пам'яті
мого батька В.Мулеси
присвячую

Чотири брати

Різдвяна забава, що грається на Святий вечір

Дійові особи та виконавці:

Василь, сільський газда.

Гелена, його дружина.

Василько, дванадцятирічний хлопчик, син газди.

Іванко, молодший син газди одинадцяти років.

Мар'ка, газдівська дочка п'яти років.

Федор, пастир з Віфлеєма.

Стах, пастир, молодший брат Федора.

Губа, сільський гультяй, розбишака, брат Федора і Стаха.

Старий Пес, вірний помічник у вівчарських справах Федора і Стаха.

Чорт, хлопці й дівчата в масових сценах.

Дія відбувається у ніч перед Різдвом.

КАРТИНА I

Ніч. Яскраво горять зірки. Чути далеке гавкання собак. На передньому плані сцени фасад селянської хати. Єдине вікно горить яскравим вогником. У глибині сцени, на передньому плані, видно припорошенні снігом й обв'язані соломою дерева газдівського саду.

ЯВА I

Господар обійтія, наспівуючи колядку, поспішає до хати. (Проходить всією сценою, на порозі дому його стрічає господиня).

ЯВА II

Гелена:

— Василю, вже вичур, а ти кадись ходиш, як несеринча. Строми не пов'язані, де снуп, солома, пушка?.. Хлопцюм кажи, най ті помогуть. Дораз вичур, а ви ще не припорайлися. Кивайтеся скорше.

Василь:

— Встигнеме, ми встигнеме, лем ти собі роботу роби — а ми свой раз-два спорайме. Та й строми я ще вчора пов'язав... Гей, Васильку, Янчу! Ану лем гев ся, що там робите, лінгарі, попримерзалисьте до пеца, чи що вам там є?

ЯВА III

З хати вибігають два хлопчики у гунчатах, довгих постолах і без шапок.

Янчо:

— Що є, няню? Що робити?

Василь:

— Беріть солому у пеливні, вийте опаси, перев'язуйте строми, що я вчора не встиг.

Василько:

— Ми то, няньку, скоро, ми то добре знаємо. Пішли Янчу.

Хлопці в'ють на подвір'ї опаси з соломи, обв'язують ними дерева, виноградну лозу. Батько їм допомагає. Гарно, не на повний голос колядують. З хати виходить господиня.

Гелена:

— Ну, що? Готові?

Хором відповідають:

— Готові, мамко, готові. Що ще робити?

Гелена:

— А де вам шапки? Померзніте. Мороз красний буде вночі.

Василь:

— Ой, буде, небого, буде. Але тонич. То ліпше як слота.

Гелена (вже на порозі хати):

— Хлопці, кажіть нянькові, най худобу кормить. Аде є рушник з хлібом, суль завита.

Хлопці весело:

— Гей, нянько пушку взяли, стріляти будеме, вечиряті будеме.

Гелена:

— Тихо будьте. Не кричіть, бо Ісусика маленького розбудите.

Господиня подає газдові рушники з хлібом й сіллю, а сама йде в хату. Хлопці з батьком зникають у глибині сцени. Чути підряд три постріли. За хвильку із-за рогу хати виходить батько з синами. Старший несе солому в плахтині, а молодший — вівсяний сніп. Батько тримає хліб і сіль.

КАРТИНА II

Світлиця. Посеред хати накритий білою скатертиною стіл. На столі гарна свічка, крайчун (білий, круглий хліб) і ще дванадцять страв. Біля печі стоїть господиня дому з дочкою. Чекають. Першим в хату заходить Іванко. Він вносить сніп у хату і кланяється.

Іванко:

— Добрий вичур та й серинчу, Боже, дай! (Повторює тричі голосно. Мама тричі голосно відповідає. Сестра повторює за мамою привітання. Так само заходять у хату батько і старший син).

Вівсяний сніп ставлять на видне місце біля святих образів. Солому розстилають по хаті та сінях.

Гелена:

— Васильку, сину, запали свічку. Старий, відкрий вино. Будемо вечери.

Василь палить свічку... Всі підходять до столу. Батько починає читати “Отче наш” та “Богородицю”. Благословляє вечерю кожного та й свою, зичить усім здоров’я, радості у Різдвяні свята. Після цього всі сідають за стіл. Починається вечеря. Покуштувати потрібно всі дванадцять страв, щоб нагодувати і дванадцять місяців року. Вечеряють гамірливо, весело. Час від часу щось кидають під стіл. Це тим, що не сидять за столом. За вікном чути постріли з рушниць — знак того, що й інде вже вечеряють, та й усім уже час до столу. Господина всіх силує, прихвалює, аби кожен поїв досхочу й усім вистачило страв.

Поїли, подякували Господу Богу за вечерю, помолилися “Отче наш”, “Богородицю” за тих, хто не мав змоги вечеряти... Почали колядувати. (Одну, дві колядки).

Під вікном чути калатання пігова. Мар'ка, дочка газди, зривається з місця.

Мар'ка:

— Няньку, няньку, колядники майже пуд облачком.

Василь:

— Вчуєме, вчуєме. Почекай мало.

Під вікном чути дзвінке переливання багатьох піговів. Зо двору чується:

— Пане газдо, чи приймете на коляду?

Мар'ка, а потім і батько:

— Приймеме, приймеме. Заходьте, будь ласка!

ЯВА IV КАРТИНА III

В хату входить пастир Федор.

Федор:

— Добрий вичур та й серинчу, Боже, дай! Христос рождається!

Газда:

— Славіте Його!

Федор:

— Я сом перший Федор. Я хожу, я вангруву, я з гори по гору перескакую. Овці я пасу, знаю всяку новину. Я тут не сам, я й братів маю, яких не мош найти ні в якому краю. Яден ходіть за вуцями, другий ходіть за кравамі, а третій — з млинарьовим коцуром пуд мостом жаби давить — всі є великими панами.

ЯВА V

В хату вривається Чорт. Сцена (хата) вповита димом, в хаті на мить гасне свічка, лампа... Чорт закрутися у танцю. Федор й газдиня, газда з хлопцями намагаються зловити Чорта — даремно. Господиня хапає зі столу свячену воду, кропить Чорта, він вмить зникає.

Федор (продовжує):

— Брате, брате Стаху... Рушай, брате Стаху, бо я тут у великому страху!

ЯВА VI

У хату поважно входить пастир Стах.

Стах:

— Брате Федоре, я ще не в такому був, коли прийшов ід мені вовк, вкрав од ня кудлатого барана, вкрав, од мене накивав. Нич мі не лишив, лем шкарупкі. Що маємо робити, брате Федоре?

Федор:

— Як маєме таку шкоду мати, не мусиме овці пасти.

Стах:

— Та заспівайме собі пісню.

Федор:

— А яку?

Стах:

— Як трьоме братчики в зеленому гайочку...

Обнявшись співають:

Днесь велика стала всім нам новина.

В Віфлеємі породила нам Марія сина...

Він врятує цілий світ,

Грішний людський рід.

Від великої врятує він біди,

Нас гріших, Господи, прости!

Стах:

— Брате Федоре, би лем тут ми не забули третього брата Губу.

Федор:

— Увійди, Губо, розвесели, голубе!

ЯВА VII

В хату входить Губа. Одягнений він майже так, як й інші пастирі, трохи бідніше. У руці у Губи велика палиця-довбня. З порога Губа (співає):

*А я Губа бов і буду.
Куплю собі вера дюдю.
Овчаром не буду,
І на розбуй не пуйду.*

Брати починають насміхатися над Губою. Вони співають йому:

*Погніався Губа, Губа
На свою жону,
Же му дала ріпну, кащу
Недоварену...
Так ся Губа, ой, напапав,
Шо ся Губа, ой, ...
Псові Старому.*

За сценою (за дверима) чується:

— То вам всім трьом до громади.

Стах:

— Брате Федоре, би ми тут не забули четвертого брата Пса Старого.

Губа:

— А ци видав ти його?

Стах:

— Ой видав я його, видав. Він ходить по гурах-мурах в віфлеємських маюрах, піщалочку пискать, овці завертає.

Губа:

— Та йди за ним, іди, але ся не вбави, бо кіть ся будеш вбавляти, та ти атим стеблом буду руки-ноги ламати, що ті аж буде кустя пращаті.

Стах:

— Ані ся не буду вбавляти, ані не буду тих куз й баранів мешкати, лем буду атим стеблом вітор розганяти.

Стах відчиняє двері хати.

Стах:

— Гардом-бардом, Старий Псе. (*Вибігає з хати й відразу повертається з Псом Старим*).

ЯВА VIII

Старий Пес на порозі. Опустив голову. Винувато чекає.

Федор:

— Кадись ходив, Старий Псе?

Старий Пес:

— Ходив сам, блудив сам по гурах, в віфлеємських маюрах, піщалочку м пискав, овці м завертав.

Губа:

— Щось там відів, Старий Псе?

Старий Пес:

— Я там відів тристо вовку!

Федор:

— Не бреш, Старий Псе.

Старий Пес:

— Та двасто.

Федор:

— Ані двасто.

Старий Пес:

— Та сто.

Федор:

— Ані сто.

Старий Пес:

— Повім Вам правду, чесні патронове, — там був пень обпалений, глинов обмашений, а коло того пня миш мигнула, — а я думав, же то триста вовку.

Губа:

— За того, Старий Пес, щось брехав, маєш кару, мусиш перескочити атоту палицю — скакалку.

Губа стає на коліно, кладе кінець довбні на коліно Федора — другий тримає у руці. Старий Пес розбігається, скаче через скакалку, спотикається, падає в солому й співає:

Овці, мої овці, наполи барапи.

Хто вас буде пасти? —

Югас порубаний.

Ой, буде вас пасти моя млада жона.

Буде вам носити на таніру сіна.

На таніру сіна, а в погару води.

Буде вас наповати од доби до доби.

Старий Пес встає. В хату смиренно входить Чорт. Всі співають:

Ви тут їли, ви тут пили,

Ми усіх вас веселили.

Дайте і нам, дайте, що нам мате дати.

Бо кіть нам не дате, то нас прогнівате.

Вшитькі горшки вутреплеме,

Што на пецу мате.

Господиня дає колядникам гостинця. Газда в касу кидає гроші. Федор вінчує у хаті.

Федор:

— Вінчую вам щасливі сяткі, одні перебити — другі дочекати в радості, здоров'ї на многая і благая літа.

Всі співають: “На многая літа”.

КАРТИНА IV

Колядники, газда, газдиня, їхні діти виходять з хати, прямують до сусіда. До них галасливо підбігають хлопці і дівчата. Коляда продовжується.

По небу пливє чистий місяць, мерехтять чисті зірки, чути далеке і близьке колядування.

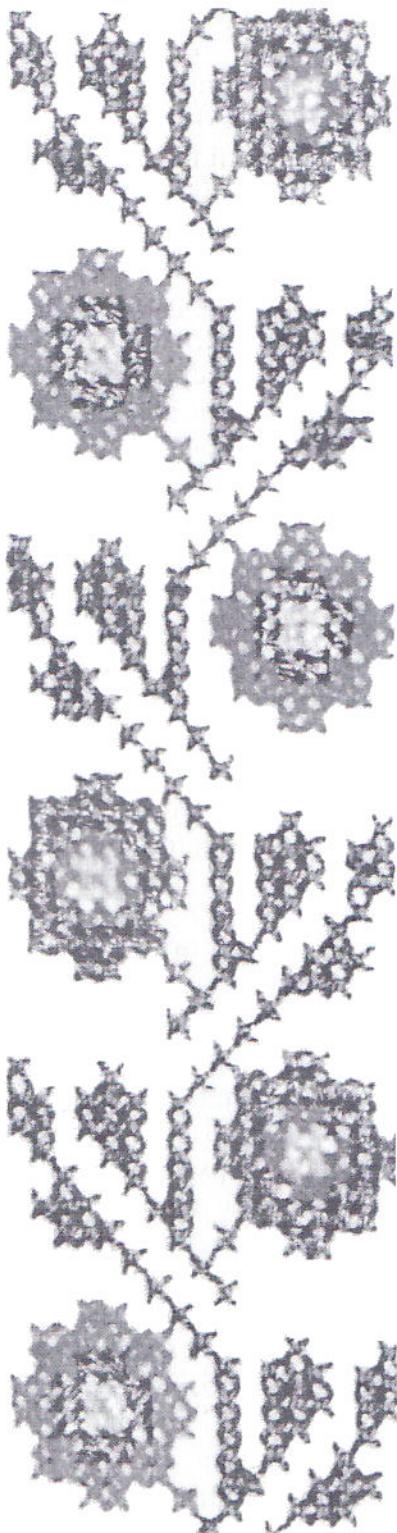

Заричувські колядники славлять Різдво Христове. 2007 рік

Женічаний світ

Спомин віків

Село Заричово – не та закутина, де все збереглося в білизні незайманого першобілоцвіту. І не дивно. Заричово – це за рікою. А там, де ріка, там і вічне Життя, вічний неспокій і радість, горе і тривога – Життя і його Чорна супутниця... Там колесо буття крутиться швидше, а гострі жорна часу перемелюють, як сіру буденність, так і значимі події ... з них складається історія... Верховність у тому процесі належить Людині. Саме вона є тим Сонцем, довкола якого рухається все суще на землі. І, що найголовніше, їй, Людині, підпорядковується пам'ять минувшини. Без тої пам'яті мертвa наша сучасність, даремні потуги усвідомлення майбутнього. Та пам'ять – берегиня нашого завтрашнього дня. Завдячні ми їй. Вдячні за те, що допомогла нам сьогодні глянути на світ з висоти тисячоліть і не тільки глянути, але й і з гордістю зарахувати себе до спадкоємця культури, великої української нації, у золотому вінку якої зеленим ізмарагдом сяє велика культура закарпатських, а, коли точніше, заричувських лемків. Чому саме заричувських? Адже лемки живуть і в Дубриничах, Перечині, Сімері, Т.Реметі, Великому Березному – майже по всій Ужанській та Тур'янській долинах... Відповідь, на перший погляд, дуже проста. Заричово – дуже консервативне село. У Заричові, як ніде інде, ніби зупинився плин часу, а лемківські тра-

диції, обряди настільки вросли у свідомість кожного жителя, що порушність їх чи навіть натяк на таку спробу викликають спротив, рівний стіні великої ужанської повені. У чому суть тих традицій? Перш за все у спадкоємності, непорушності того способу життя, яким жили мій прадід, дід, батько, яким живу я, який підсвідомо передаю своїм дітям, і, переконаний, вони підуть тим самим шляхом далі...

Як виникли традиції та обряди, які, обростаючи піснями, казками, загадками, легендами, прислів'ями, витворами з дерева, вишивками на полотні, витворами гаклювання, ницування, розписами на стінах хат, — і стали фундаментом культури лемків Заричова. Переважним чином, основою для них було споконвічне прагнення людини пізнати світ природи, навколошнього середовища, здобути ласку у Всешишнього Господа, заручитися його благословінням і не впасти у немилість до злих духів, що живуть поряд із добрим. Людина, будучи частіше безсилою перед стихією природи, зливалася з нею в одному пориві. Цим Духом, насланим на Людину Всешишнім, був Дух молитви, танцю, співу, художнього слова... Часто просто мовчазне споглядання дійсності, безсиля пояснити його, нетверда віра в Бога — саме вони створювали рятувальні ритуальні заклинання, величальні обряди, які згодом переростали у звичай, що живуть до цього дня. Філософська база цих обрядів і звичаїв давно відома — це вічна боротьба добра і зла.

Та не тільки обряди і традиції стали фундаментом культури лемків. У них значно вагоміша основа. Відомо, що культура будь-якого народу складається із таких відомих всім понять, як головні заняття населення. Для заричувських лемків — це були і є тваринництво і частково землеробство. Саме під них формувалися всі інші похідні культури: форма поселення, забудова садиби, житлове будівництво, одяг, промисли, мистецтво, їм, у свою чергу, підпорядковувалися звичаї і обряди. Ці особливості формувалися під впливом як географічних, так і соціально-економічних умов. Своє тавро на культуру накладало тривале, частіше не на користь культури лемків, спілкування, контакти із сусідами. Угорці, словаки, поляки врізалися у пласт лемківської культури, а та, в свою чергу, живила їх своєю самобутністю. Так виникали “спільні” казки, пісні, перекази, прислів'я, легенди. Формувався фундамент майбутньої лемківсько-русинської (читай української) літератури. Там, де цей вплив був занадто відчутний, там “зникав”, гасився-притушувався вогник лемківської самобутності. Це деякою мірою трапилося з Перечином (розвиток промисловості, засилля колоністів — німців, угорців), Т.Реметами (угорці, словаки помітно розшарували лемків). Значна частина лемків потрапила під вплив культури тих націй. Потрібно пам'ятати, що свою справу зробила і антилемківська політика тих держав, під колоніальний гніт яких потрапляло населення Ужанщини та Тур'янщини. У таких етнічних полісах проходила серед значної частини населення незворотня асиміляція. Де це не вдавалося

зробити “цивілізовано”, проводилися різного роду операції, схожі на операцію “Вісла”... А скільки їх було — таких маленьких “Вісл”, на зразок українського лемківського села Волосатий! Тепер це територія Польщі. А в 1945 році село спалили НКВедисти при сприянні польських “патріотів”. І це тільки тому, що люди не хотіли зректися пам’яті предків, забути свою мову, культуру, покинути батьківщину, відректися від свого кореня. Ось який, часом, фундамент кожної справжньої етнічної культури, в тому числі й лемківської.

Село Заричово Господь милував, хоч і не заварував від вlivу “новітньої” культури братів, як зі сходу, так і з заходу. Заричувці не піддалися ні мадьяризації, ні словакізації. Тим паче нічого тут не залишилося від культури “великої й могучей во главе с вечно живым”. Зате збереглися ті зерна з минувшини краю, які дають щороку щедрий урожай, що ним живиться справжня новітня лемківська культура. Проростають ті зерна на щедро зрошеному полі. Раніше вони жили якось самі по собі, і головним чинником тут виступала пам’ять про минувшину та одвічні традиції. Неповторна заричувська говірка — лемківська говірка. Збереглася вона в жителів села й передається з покоління в покоління. Хто не був й не чув — послухайте...

“Осінь. Ще у осінньому квітю кертики. Серед квітів довга хижка. Глинов вумашені й вублєні стіни, руна та студена долівка ссе тепло білих дітвачіх нужок, чорна повала висить над постілью, тягне її долу велика біла лампа, припараджені ручниками стіни глипавуть на чиляль очима Богородиці, Спасителя та Миколая-Чудотворця. Посередині стіни “Тайна Вечиря”, а мало ниże — невеликої розп’яття. Над високов постілью музично прив’язана колиска, з якої пораз чути голос найменшої хижньої душі.

По сприязні, на хлопську силу вув’язана жупа закрила виръх хижі. Вергло сніgom. Скоро Миколи. Димить пуд. На поді гудиться солонина і шовдари, дим із пеца іде по поді. Добрі зроблені пеци. Не сміє іскра вулетіти з ній: буде біда — згорить обистя, пропаде велика праця не ядного чилядина. Тота іскра може пустити по жебраню цілу велику фамилію.

Найкращша перидня хижка. Припараджена ручниками, шафарня вкрита новими тканима покрувцямі, на столі красно вуштий порток. Ницовані стряпки парадно висять до пувлапки стола. На столі велика миска, довкола миски шістнадцять ложок. Тулько чиляднику у хижі. У пецу тріщать букові поліна. Добрі гріє пеци. На кошові і за кошом глипавуть чорні воченята. То малі діти грівуться, середущі бавляться на дривутні — велікі ще з худубов. Отиць із матірьов луплять тенгерицю”.

Думаю, шановне зібрання, ви на хвилину перекинулися у той, звичайно, не перший день моого села, коли воно стало селом, але і, на жаль, вже не нинішній... Значна частина освічених заричувців вже так не говорять. І, тим більше, не пишуть. Хіба що молоді рекруті листи своїм бабкам та дідикам.

Мова лемків – українська. Та говірка – лемківська. Належить вона до південно-західної групи українських говірок. Вона дуже споріднена з надсянськими говірками, бойківськими, середньо-закарпатськими. Часто можна почути хибну думку, що ми, лемки, лем тому, бо вживаємо словацького походження частку “лем”. У цьому уривочку частка “лем” не вжита жодного разу, а мова яка? Філологи-лінгвісти знайдуть тут для себе широке поле діяльності. Це ще одна характерна ознака етнічної приналежності й особливості лемківської говірки. Цей коротенький уривочек з мого, ще не опублікованого, художнього твору (це характерно і для інших творів лемківських письменників) показує, що не частка “лем” є визначальною, хоч вона і не другорядна.

Дух того слова відтворила, вивустила із старих довжанок саме Жанна Олександрівна Сухоліт. Вона відтворила побут тисячоліття на Великій Голиці. Хоч скажу, ще донедавна так жило село, цілі вулиці у Волосові, Потоках та й на інших гуштаках. Тим духом, візьму на себе сміливість сказати, живе сьогодні більша половина села.

На Голицю до старої хати потяглися люди. Одні з цікавості, інші побачили в ній свої босі дитячі роки, треті – з твердим наміром увіковічити пам’ять предків. У хаті зазвучала пісня лемківського пісняря-поета Івана Пеняка, підхопила її дзвінкоголоса “Лемківчанка” – ансамбль, що поніс ту пісню у широкий світ. Полетіла слава заричувських лемків далеко за Карпати. Без “Лемківчанки” сьогодні вже важко уявити собі бодай одне районне свято. Саме ансамбль став генератором і трансформатором лемківських ідей у Закарпатській області.

Не менш цікавий приклад, що підкреслює консерватизм заричувців, – піклування про збереження культури пращурів, ставлення до прихудчих у село людей. Заричувці протягом віків берегли й зберегли честь родин. У село важко було оженитися, та ще важче було вийти другосільській дівці заміж за “фарійоника” (значення цього архаїчного неологізму ніхто досі не може пояснити). Тут любили й здебільшого люблять свої своїх. Майже неможливим ще до вчорашнього дня було поєднання долі різновірних особистостей. Католик, наприклад, мало мав шансів взяти в жони русначку. Все це робило неоцінений вклад у збереження культури заричувських лемків, хоч у деякій мірі гальмувало інші, не менш важливі, процеси соціально-економічного розвитку села.

“Лемківська садиба” – сьогодні музей. “Лемківчанка” – ансамбль, що несе славу села у світі. Та все ж найбільш повно розкривається культура заричувських лемків через обряди. Мало де на Перечинщині можна побачити й почути те, що у Заричові. Особливо помітно проявляються ті особливості під час великих і менших релігійних свят на весілях, хрестинах, навіть похоронах – всюди є свої особливості, що вже давно втрачені в інших лемківських селах.

До вивчення флори та рослинності околиць села Заричово

Санісло-Пекар Я.П.

Дослідження рослинного покриву с. Заричово та його околиць почалися ще в XIX столітті.

Так, основні дослідження припадають на періоди панування на Закарп'ятті Австро-Угорщини та Чехословаччини. Одними з перших, хто почав досліджувати флору цих територій, були угорські вчені Ф.Гаслинський (Frigyes Haszlinszky, 1864, 1872), відомий угорський дендролог Ш.Магочі-Дітц (Mágócsy-Díetz, 1882), Ф.Пакс (Pax, 1906), А.Маргіттай (Margittai, 1923, 1935), Гаєк (Hájek, 1916), Г.Убріджі (Ubrizsy, 1939-1940). За часів Чехословаччини вивчення території Вигорлату пов'язано з іменами вчених Ф.Новака (Novák F.), Й.Бучека (Buček, 1931), Й.Неволе (Nevole, 1924), К.Доміна (Domin, 1929), Й.Кліка (Klika), Й.Їрашека (Jirásek, 1939). Саме завдяки працям цих ботаніків поступово вимальовуються знання про флору даної території, про елементи, генезис та спорідненість рослинності як окремо взятих гірських вершин, урочищ, так і цілого масиву Вигорлату.

У довоєнні роки (до початку II світової війни) на цій території проводив дослідження видатний чеський геоботанік, еколог, професор Алоїс Златнік (Zlatník A., 1932, 1935, 1938). Він вніс вагомий внесок у вивчення пралісів Закарпаття, найбільш цінні ділянки яких згодом були взяті під охорону.

Якщо взяти до уваги конкретно флору с. Заричово та його околиць, то на даній території нами виявлено та ідентифіковано 753 види судинних рослин, які відносяться до 124 родів та 94 родин. Із них 21 вид занесений в Червону книгу України, 25 видів – до Червоного списку Закарпаття: *наперстянка шерстиста*, *піденжник білосніжний*, *косарики черепитчасті*, *білоцвіт весняний*, *лілія лісова*, *пальчатокорінник плямистий*, *лунарія оживаюча* (юдині гроши), *скополія карніолійська*, *півники злаколисті*, *вовче лико звичайне*, *пізньоцвіт осінній* (розмарія), *астранція велика*, *траунштейнера куляста*, *пальчатокорінник Фукса*, *зозулинець салеповий*, *любка дволиста*, *любка зеленоквіткова*, *коручка чемерникова*, *билинець комарниковий*, *булатка великоквіткова*, *булатка довголиста*, *гніздівка звичайна*, *зозулині съози яйцевидні*, *плаун-баранець*, *бузок угорський*.

Звичайно рослинний покрив даного регіону ще потребує подальшого вивчення.

Символ села – розмарія

Підсніжник білоспіжний

Білоцвіт весняний (козодрис)

Ряст перистий (клепачики)

Цибуля ведмежа

Жаль і тривога проймає серце, коли знаєш, що цих звірів сьогодні можна побачити тільки в музеї. Колись вони були постійними супутниками життя заричувців

Пам'ятаючи Тараса Шевченка,
згадуючи Василя Симоненка

Несіяне поле,
Неорана земля...
Чорні сльози
Й Чорне море –
Це Україна моя!

Чорна ікра і чорна скоринка,
Дутий хлібець на столі,
І пуста тайстрина
У байстряти на плечі...

Його звати Артур –
Грізне рицаря ймення,
Та прізвище – Надвірний –
Наше сьогодення.

Сина твого, Україно,
Знайшли на дривутні.

Українська Мадонна –
Марійкою звуть ї.

Чорна ікра на столі
І чорна скоринка –
Їж, кохайся, подавися,
Жебрачко, людинко!

А ви нам щастя обіцяйте,
“... Кати мого народу...”
Тільки добре пам'ятайте
Надвірного заброду...

Вийде на дорогу,
Вигострить сокиру
Та стане вже будить
Неньку Україну!

Цей вірш народився як крик на спротив всьому тому неподобству, що твориться сьогодні не тільки в Заричові, але й на теренах нашої незалежної держави. Влада закриває очі на ці неподобства, все продається і все купується, а ми тільки мріємо про те, аби скоріше почалися вибори, аби нам дали шмат гнилої ковбаси й трошки прострочених макаронів, а ми їм віддали свій голос, віддали тим, хто вже протягом другого десятка років водить нас манівцями, обіцяє і нічого не робить, аби на теренах України залишалося менше байстрят й повій, що готові віддати все, аби наситити раз своє черево. І такі картини з новітньої історії Заричова зустрічаються сьогодні на кожному кроці. Сто раз проклятий долар робить свою чорну справу в селі. А українська гривня вмирає?

УКРАЇНА

ЗАРИЧІВСЬКА СІЛЬСЬКА РАДА ПЕРЕЧИНСЬКОГО РАЙОНУ

Чотирнадцята сесія 5-го скликання

(друге пленарне засідання)

РІШЕННЯ

від 12.09.2008 року

№ 280

с. Зарічево

**Про затвердження геральдики
села (герб, прапор)**

Розглянувши та обговоривши проект геральдики, запропонований письменником і поетом села Зарічево Мулеса Василем Васильовичем, керуючись ст. 22 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні», Зарічівська сільська рада

ВИРИШИЛА:

1. Затвердити геральдику села (герб, прапор).
2. Контроль за виконанням даного рішення покласти на комісію з питань освіти, охорони здоров'я, культури, спорту та соціального захисту населення.

Сільський голова

I.Y.O. Magada

**Вони очолювали виконкомом Заричувської сільської ради
з 1945 року до нашого часу**

1. Ман Юрій Юрійович.
2. Керецман Василь Васильович.
3. Магада Михайло Андрійович.
4. Мулеса Василь Васильович.
5. Магада Марія Андріївна.
6. Бокшан Іван Іванович.
7. Пекар (Магада) Ганна Михайлівна.
8. Гондорчин Михайло Андрійович.
9. Ситар Розалія Іванівна.
10. Шеян Пилип Васильович.
11. Федарка Юрій Іванович.
12. Магада Іван Юрійович.

Мое село

Розповідаючи

Гімн

Музика М. Керецмана

Слова В. Мулець

mp

Мо-е се-ло - за - пле-те-на ко-са, п'я-тір-ня - за-ти-сну-та до бо - лю.

Тут у - сі мо - я рід - ня і рід - ні ми з то - бо - ю.

ПРИСПІВ:

f

у ха - тах - мо-лит - ва, цер - квах - лі - тур - гі - я, на Гос - по - да Бо - га

1. у нас лем на - ді - я. 2. //у нас лем на - ді - я.

1. Мое село – заплетена кося,
П'ятірня – затиснута до болю.
Тут усі моя рідня
І рідні ми з тобою.

3. Дух лемків одвічний,
Колядка свята
У косу сплелися
Радість й журба.

Приспів:
У хатах – молитва,
Церквах – літургія,
На Господа Бога
У нас лем надія.

Приспів.

2. Заричово мое – два береги
Уж поєднав навіки,
І зелені горби,
З потоками ріки.

4. Вік сімсотий ти веснієш,
Тішаться країни світом.
З кожним днем молодієш –
І я до тебе з привітом.

Приспів.

Приспів.

Запісмо післятоби

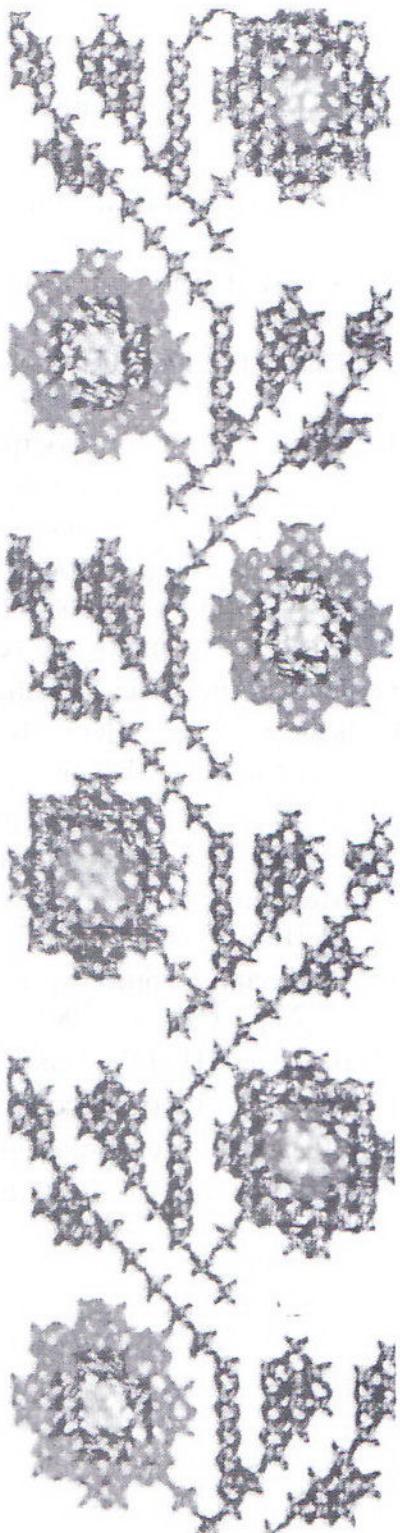
Отаке воно село Заричово. Лемківське село, якому минає 600 років з часу першої письмової згадки про його жителів. Вірю, що це далеко не повний його портрет.

Шість століть – це менше, ніж мить історії, але поважний вік, про який не варто забувати й мати на увазі тоді, коли говориш про минувшину села. Вірю, наступні роки будуть не менш цікаві, але обов'язково щасливіші для всіх нас. Народяться нові люди, складуться нові пісні, напишуть нові вірші й книжки, художники створять нові полотна, що будуть увіковічнювати славу “фарійонів”, з’являться нові традиції й обряди. А я впевнений – все краще, гідне наслідування стане набутком прийдешніх поколінь. Вони збережуть його, примножать й передадуть своїм дітям, онукам й правнукам... Заричувський пракорінь ніколи не висохне!

Хай всім нам у тому допоможе Господь Бог!

Щиро вдячний всім друзям, що долучилися до видання цієї книжки.

З Богом у нове тисячоліття.

Список використаної літератури

1. Бойківщина. Науковий збірник. Т. 2-3. – Дрогобич-Трускавець, 2004–2007.
2. Вегеш М. Августин Волошин і Карпатська Україна. – Львів-Хуст ЗУКП, 2004.
3. Ганич Й., Кул Ю., Шейко Ю. Перечин. Збірник під редакцією Юлія Кула. – Перечин, 1999.
4. Грушевський М. Ілюстрована історія України. – Київ-Львів, 1913.
5. Державний архів Закарпатської області. Фонд. № 151, опис 1. Фонд. № 125, опис 1. Фонд. № 14, опис № 1. Збірник, фонд. № 212, опис 3.
6. Ігнат А. Загальноосвітня школа на Закарпатті в XIX – початку ХХ ст. Історичне краєзнавство. – Ужгород, 1971.
7. Ілько В. Закарпатське село на поч. ХХ ст. – Львів, 1973.
8. Історія міст і сіл Української РСР. Закарпатська обл. – Київ, 1982.
9. Качур І., Кул Ю., Пеняк П., Ньюрба В. Перечинщина – край закарпатських Бескидів. – Львів, 2004.
10. Костомаров Н. Исторические произведения. – Киев, 1990.
11. Лучкай М. Історія карпатських русинів. Т. 1-5.
12. Мельник В. Селянський рух в східній Словаччині і Закарпатті в XVII ст. – Пряшів, 1957.
13. Науковий збірник Музею українсько-руської культури у м. Свиднику № 22. – Пряшів, 2001.
14. о. Степан Пап. Історія Закарпаття. Том 1-3. – Івано-Франківськ, 2000.
15. Росул О. Дорогою долі. Два кольори. – Ужгород, 2003.
16. Фольклорно-етнографічний альманах № 1-3, с. Заричово, 1987.
17. Химинець Ю. Тернистий шлях до України. – Ужгород, 1998.

ЗМІСТ

Передмова	5
Від легенди до дійсності	7
“Село білих бузьків” (уривок з повісті)	8
Дійсність	10
 Віхи історії	17
Поселення Заріча на Унгі!	23
“Божий суд” (уривок з повісті “Псоглавці”)	24
Роки за роками	27
Друге закріпачення	36
Слава Богу! Маємо школу!	40
Як ся маєш, сусідо?	46
ХХ століття. У пошуках долі	51
Ми вільні! Та чи всі?	79
Біла хустка (уривок)	83
Право на честь (нарис)	91
1968 рік. Світ на грані третьої світової війни	100
 Особистості Заричова в художній прозі	121
Перший вчитель з мого села	121
Тепло великого серця	128
Горіти і згоряти в ім'я його величності – Мистецтва	131
Пісня материнська – дума Верховинська	134
Людина, закохана у музику	136
Заричувські журналісти, що пішли у світ	139
Іду крізь ніч, з води у вогонь	142
10 тисяч метрів під крилом	146
Її стихія – квіти	150
Заричувські Ситарі	152
Коваль – і цим сказано все	159
 Ключ віків	170
Заричувський фольклор	188
Чотири брати. Різдвяна забава, що грається на Святий вечір	198
Непізнаний світ	205
До вивчення флори та рослинності околиць села Заричово	209
Замість післямови	215
Список використаної літератури	216

Літературно-художнє видання

Василь МУЛЕСА

Заричово. Два береги

Редактор *Людмила Алексесенко*

Коректор *Ольга Ковач*

Верстка *Юрія Гандери*

Комп'ютерний дизайн *Василіни Куклишин*

Здано до складання 7.11.2008. Підписано до друку 21.01.2009.

Формат 70x100/16. Папір офс. Друк офс. Гарнітура NewtonC.

Ум. друк. арк. 18,38. Обл.-вид. арк. 17,47.

Тираж 700 прим. Зам. 152П.

Відкрите акціонерне товариство “Патент”

88006 м. Ужгород, вул. Гагаріна, 101

Тел.: (0312) 66-07-03; факс: (0312) 66-02-22

e-mail: patent@uzh.ukrtel.net

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи

до Державного реєстру видавців, виготовників

і розповсюджувачів видавничої продукції

серія Зт № 5 від 27 червня 2000 р.

Мулеся Василь

М 90   Заричово. Два береги. – Ужгород: ВАТ “Патент”, 2009. – 228 с., іл.
ISBN 978-966-8760-58-7

Книга Василя Мулеси “Заричово. Два береги” присвячена селу, де народився і виріс автор, його історії і сучасності. Вона просякнута любов’ю до рідного краю і до людей, що споконвіку населяють його. З притаманним йому м’яким гумором і ліризмом автор змальовує найбільш яскраві особистості, які закарбувалися в пам’яті селян, подає хроніку минулого через призму письменницької уяви. Книга супроводжується великою кількістю світлин, що ілюструють друковане слово і допомагають читачеві створити найбільш цілісний образ одного з найдавніших і найцікавіших сіл Закарпаття.

Для широкого кола читачів.

ББК 63.3(4Укр-4Зак)

УДК 94(477.87)

Василь Мулеса про себе

Народився 15 липня 1957 року в селі Заричово Перечинського району Закарпатської області в сім'ї робітника-залізничника.

Після закінчення школи була служба в Радянській Армії, праця на будівництві Байкало-Амурської магістралі, творчі проби пера. Мої перші публікації з'явилися в газеті "Радянське село", "Закарпатська правда", "Молодь Закарпаття", а голос зазвучав у передачах районного, обласного, республіканського, а згодом і всесоюзного радіо. Тоді я працював редактором Перечинського районного радіомовлення. Закінчив в 1985 році філологічний факультет УжНУ. Далі мої шляхи-дороги повели мене через складні роздоріжжя. На початку 90-х років я з групою однодумців створив Перечинську районну організацію Народного Руху, організував у Перечині разом з Мирославом Ковачем із Заричова акцію протесту проти того-часного ладу – голодування.

Першу книжку "Цвіт ялини" видав у 1999 році. За нею були наступні: "На чатах добра" (2003), "Зірки над Тисою" (2005), "Чопській митниці – 60" (2005), "Псоглавці" (2006). Член Національної спілки журналістів України. Автор сценарію трьох документальних фільмів, Прапора, Герба та Гімну села Заричова.

Разом з дружиною Іриною Мулеса-Пекар виховав дочку Олесю. Тішуся дорогим онуком Максимком, в якому бачу свій завтрашній день.

Останнім часом працюю в Чопській митниці.

